చాటుపద్యమణిమంజరి

చెన్నపురి, 1913

Record no. 745

Cāṭupadyamaṇimañjari

Cennapuri, 1913

Record no. 745

చాటుపద్యమణిమంజరి / వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచే సమకూర్పంబడినది. - చెన్నపురి : వైజయంతీ ముద్రాణాలయము, 1913.

ii, iv, 164 p. ;18 cm.

Record no. 745

Cāṭupadyamaṇimañjari / Vēṭūri Prabhākaraśāstrigāricē samakūrpambaḍinadi. - Cennapuri : Vaijayantī Mudrāṇālayamu, 1913.

ii, iv, 164 p. ;18 cm.

Record no. 745

745

బాలుపద్య మణిమంజరి

132

5181

శ్రీరస్తు.

చాటుపద్యమణిమంజరి

ఇయ్యది

వేటూరి - ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచే

సమకూర్పఁబడినది.

వెల 1 రూ.

PUBLISHED BY

KAJA VENKATA SESHAYYA,

TRIPLICANE, MADRAS.

1913

శ్రీరస్తు.

చాటుపద్యమణిమంజరి

Chatu padya mane manjari

ఇయ్యది

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచే

Veduri prebakara sastry

సమకూర్పఁబడి

చెన్నపురి:

“వైజయంతీ” ముద్రణాలయమున

ముద్రింపఁబడినది.

1913

Price Re. 1] [వెల రూ. ౧.

MADRAS:

PRINTED AT THE VAIJAYANTI PRESS.

(MADRAS TIMES PRINTING & PUBLISHING & CO., LD.)

BY

W. F. GRAHAME ESQ., I.C.S. (RETIRED) AT 32, MOUNT ROAD.

శ్రీరస్తు

తొలి పలుకు.

తీరు తీయములు గల మనయాంధ్రభాషావాహినియందు సుకవులకవితామృతము ప్రబంధరూపముననకాక చాటురూపమునను జాలువాఱెను. వీనులకు విందులై డెందమును దనుపార్చుచుఁ జాటురచనము లొక్కొకయెడఁ ప్రబంధరచనముల సయితము మీఱియుండునని చెప్పుట భాషావేదుల కనుభవపునరుక్త మగును. గ్రంథములుగా నేర్పడమిచేఁ దొల్లింటి యాంధ్రకవీశ్వరులు రచించిన చాటుపద్యము లెన్నేని యునికి తప్పినవి. పరంపరాగతములగుచుఁ గొన్ని పల్లెటూళ్లలో ముదుసళ్లనోళ్లయందును మఱికొన్ని పురువులకు భుక్తులు వెట్టు ప్రాచీన తాళపత్రసంపుటములందును జీర్ణించుచున్నవి. ఇంపారు నిట్టి పద్యముల సంపాదించి గ్రంథరూపమున వెల్వరింపఁ దలంపుగొని యెఱిఁగినవారినెల్ల నడిగియు దొరకిన తాళపత్రసంపుటమెల్ల బరిశీలించియు నానాఁటఁ గొన్ని చాటువులఁ గూర్చితిని. హైందవసారస్వతమునకు గని యనఁదగు చెన్నపురపు లిఖితపుస్తకభాండాగారము పెక్కుపద్యరత్నముల నొసఁగినది. మఱి కొన్ని ముద్రితగ్రంథములనుండియు సేకరించితిని. రాజులను

గూర్చి రాజమంత్రులనుగూర్చి కవీశ్వరులనుగూర్చి నీతి శృంగార హాస్యాదివిషములం, దింక ననేకవిషయములందుఁ బలుతెఱఁగుల సమకుఱినపద్యములలోఁ బెక్కింటి నేఁటికాలపు మర్యాద నతిక్రమింకుండ సవరించియు వీడనాడియు రత్నములనఁ దగినవాని నేర్చి యెఱుకపడినంతవఱకు వాని కథాసందర్భములఁ జేర్చి గ్రంథరూపమున సమకూర్చితిని. శృంగారవిషయము మిక్కిలి మెలఁకులతో నిర్దుష్టపఱిచితిని. కొన్నిపద్యములు సందిగ్ధార్థములయినను జరిత్రకారులకుఁ జిక్కుకల్గునని మార్పుసేయకయ ముద్రించితిని. నేఁటికవులచాటువులఁ జేకొనలేదు. ప్రాచీనకృతులందలిపద్యము లేవేని యిందుఁ జేరినచో గుర్తింపలేని నాయపరిజ్ఞానమును క్షమింప వేఁడెదను. కొన్ని శతకములందలిపద్యము లిందుఁ జేర్చితిని. మిక్కిలి ప్రాచీనములగు నాశతకము లిప్పుడు దుర్లభములు. సహృదయుల కియ్యది యింపు నింపు ననియే నాతలంపు.

చెన్నపురి,
13—2—13.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.

విషయసూచిక.

శ్రీరస్తు.

చాటుపద్యమణిమంజరి.

మ. ధర సింహాసనమై నభంబు గొడుగై తద్దేవతల్ భృత్యులై
పరమామ్నాయము లెల్ల వందిగణమై బ్రహ్మాండ మాకారమై
సిరి భార్యామణియై విరించి కొడుకై శ్రీగంగ సత్పుత్రియై
వరుస న్నీఘనరాజసంబు నిజమై వర్ధిల్లు నారాయణా.

ఉ. సింగపుమోమువాఁడు తులసీదళదామమువాఁడు కామినీ
రంగదురంబువాఁడు వలరాయనిఁ గాంచినవాఁడు భక్తి కు
ప్పొంగెడువాఁడు దానవులపొంక మడంచెడువాఁడు నేఁడు శ్రీ
బంగరురంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచార మేటికిన్.

సీ. సర్వసర్వంసహాసముదయంబు రథంబు
రథమధ్యమున నున్నరాయి విల్లు
విల్లువెంబడిఁ దిర్గువెలుఁగులు చక్రాలు
చక్రాలకును వైరి చారునారి
నారిఁ బట్టుక తిర్గునాగరకుఁడు గరి
గరిమీఁద విహరించు ఘనుఁడు శరము
శరమునాభిక నున్నశతవృద్ధు సారథి
సారథిమాటలు సైంధవములు

గీ. గాఁగ నేఁగుదెంచి కణఁకతోఁ బురములు
గెలిచినట్టిఘనుఁడు గిరిజతోడఁ
గలసి యుండునట్టి కరుణాసముద్రుండు
నిష్టసిద్ధులొసఁగు నెలమి మనకు.

గీ. అక్షరంబు వలయుఁ గుక్షిజీవనులకు
నక్షరంబు జిహ్వ కిక్షురసము
అక్షరంబు తన్ను రక్షించుఁ గావున
నక్షరంబు లోకరక్షితంబు.

కం. సరి నక్షరములె మంత్రం
బరయఁగఁ దరుమూల మెల్ల నౌషధచయమే
ధర యెల్ల ఫలనిదానమె
నరు లాస్థితి యెఱిఁగి క్రియల నడపిరయేనిన్.

శా. ఆలస్యంబును గామినీజనరతాత్యాసక్తియున్ జన్మభూ
లోలత్వంబును రోగపుంభయము దుర్లోభంబు సంతోషమున్
బోలంగా నివి యాఱు నెప్పుడు జగత్పూజ్యప్రతాపోదయ
శ్రీలం జెందఁగ విఘ్నకారణములై చెల్లున్ ధరామండలిన్.

చం. అవనిపుఁ డాదరించిన భటాళి భటత్వము వైద్యువైద్యమున్
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము కోటిసేయు న
య్యవనిపుఁ డాదరింపని భటాళిభటత్వము వైద్యువైద్యమున్
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము గవ్వసేయునే.

మ. నయనానందకరం బనిందితము నానాసద్ద్విజశ్రేణి కా
శ్రయ మశ్వత్థమహీజ మంచు నళు లాసం జెంది యాస్వాదన
క్రియకుం బుష్పచయంబుగోరి చనుమాడ్కిన్ సుందరాకారు ని
ర్దయు నాసింతురుగా కెఱుంగుదురె యంతస్సార నిస్సారముల్.

చం. సరసులు గానివారి యెడఁ జాలఁ గవిత్వరసప్రసంగముల్
కఱపుట కంఠశోషణమె కాకరసజ్ఞత గూర్పనేర్చునే
స్మరశరజాలవేదనకుఁ జాలక భ్రాంతిని రాతిబొమ్మతో
మఱఁగి రమింపఁగాఁదివురుమానవుఁ డేమి సుఖింపఁ గల్గెడిన్.

గీ. ఆఢ్యుఁ డున్నయప్పు డందఱుఁ బూజ్యులే
లెక్క మీఁద సున్న లెక్కినట్లు
అతఁడు పోవువెనుక నంద ఱపూజ్యులే
లెక్కలేక సున్న లేఁగినట్లు.

కం. సామర్థ్య మున్నవేళల
నేమనుజునకేని నింద యెట్లొదవుఁ గుసుం
బామెల్మిచీర దాల్చిన
భామచెఱఁగుమాయుఁగాక బయలంబడునే.

కం. చేతనగువాఁడు కార్యము
కై తగ్గునువంగుఁగాక యల్పుండగునా
యేతముచడి దా వంగును
బాతాళము నీరు దెచ్చి బయలం జల్లున్.

చం. పరఁగఁగ నాల్గుపాదములు బా గగుతుండము ఘీంకృతంబు మా
కిరువురకున్ సమంబె మఱి యెక్కువయొక్కటి పక్షయుగ్మఖే
చరుఁడను నాకు సామ్య మొకసామజమా యని దోమ పల్కిన
ట్లరయ మహానుభావులను నల్పుఁడు నోరికొలందు లాడెడిన్.

మ. సకలస్థాణుశిరఃప్రవర్తి నుడుపక్షద్వంద్వశౌక్ల్యాభిరం
జకుఁడన్ సర్వదిగంతగామి నసకృత్సంసేవ్యమానుండ నై
ష్ఠికుఁడన్ గావున మత్సమానుఁడగునే శీతాంశుఁ డం చెప్పుడున్
బక మిందుం బ్రహసించురీతి సుజనుం బల్కుం దురాత్ముం డిలన్.

కం. నక్కలు బొక్కలు వెతకును
నక్కఱతో నూరఁబంది యగడిత వెతకున్
గుక్కలు చెప్పులు వెదకును
దక్కిడి నాలంజెకొడుకు తప్పే వెదకున్.

గీ. తప్పు గుఱుతించి వ్రాయు టుత్తమము; లేక
ప్రతిసమానముగా వ్రాయుటతిముదంబు
రెండు విడనాడి వ్రాసెడిలేఖకుండు
కలఁగు టరయంగఁ గవి యభాగ్యంబ కాదె.

చం. వెనుకకుఁ బోక హుమ్మనక వేసట పొందక బంతిబంతిలోఁ
బెనుపక లోపలం బ్రమపి బెగ్గిల కంతయు మున్నె నూచుచుఙ్
గనుఁగొను నక్షరక్రమముకందువ దప్పక యేకచిత్తుఁడై
యనుపమభక్తితోఁ జదువునాతని వాచకుఁ డండ్రు సద్బుధుల్

షట్చక్రవర్తులు.

శ్లో. హరిశ్చంద్రో నలో రాజా పురుకుత్సః పురూరవాః
సగరః కార్తవీర్య శ్చ ష డేతే చక్రవర్తినః.

సీ. హరిహరబ్రహ్మాదు లద్భుతం బందంగ
నెగడె సత్యవ్రతనిష్ఠ కలిమి
నాలుగుయుగముల నోలిని బదునాల్గు
వరుసల వర్తిల్లి వసుధ యేలె
సప్తపాథోధిసంగుప్తసప్తద్వీప
సంధుల జయశిలాస్తంభవితతి
నిలిపె నాఖండలాదులు వంపు సేయంగ
రాజసూయమహాధ్వరం బొనర్చె
గీ. వతలవితలరసాతలాద్యఖిలదనుజ
లోకగంధర్వలోకాహిలోకనాక
లోకగోలోకకమలజలోకభరిత
సాంద్రయశుఁ జెప్పఁ దగు హరిశ్చంద్రవిభుని.

సీ. చంద్రకందర్పాదిసౌందర్యవంతులు
తనుఁ జూచి సిగ్గునఁ దనరఁ దనరె
త్రైలోక్యసుందరి దమయంతి తనయందు
బద్ధానురాగగాఁ బరఁగఁ బరఁగె
అర్థికిఁ బ్రాణంబు నర్థంబు నిచ్చుట
నెట్టన బిరుదుగా నెగడ నెగడె
అమరులు దనమనోవిమలత కిచ్చమై
మెచ్చి నెచ్చెలులుగా మెఱయ మెఱసె
గీ. మహితకర్కోటకాహీంద్రమైత్రిపరుఁడు
పుణ్యఋతుపర్ణవర్ణితాగణ్యగుణుఁడు
వితతకలిదోషసంహారవిమలయశుఁడు
నలునిఁ గీర్తింప నఘములు దొలఁగు టరుదె.

సీ. చంద్రనందనునకు సాధ్వియౌ నిలకన్య
యం దుద్భవించెఁ బుణ్యములతోడ
శ్రీమత్సురాంగనాసీమంతమణియైన
యూర్వశి పత్నిగా నుర్వి యేలె
వితతభాండాగారవిపులగోష్ఠాగార
తతి విప్రహస్తసంగతిగ నిచ్చె
ఆయుర్దృఢాయుస్సుఖాయుర్ముఖుల దేవ
పతి చూచి వెఱఁగంద సుతులఁ బడసె
గీ. సుజనముచికుందభూపాలసోదరత్వ
మేరుమందరధృతియశోమేదురత్వ
సకలగుణరత్నభూషణసాగరత్వ
ధను నఘచ్యుతుఁ బురుకుత్సుఁ జను నుతింప.

సీ. మహి యెల్లయెడ నేలుమాంధాతృనకుఁ బుట్టి
యాదిగర్భేశ్వరుం డనఁగఁ బరఁగె
బ్రాహ్మణభక్తిసంపన్నసౌజన్యత
విప్రవశుం డన వినుతి కెక్కె
ఇరువేలవర్షముల్ గుఱుతుగా నొకదినం
బాదిగాఁ గలయధ్వరాళిఁ జేసె
త్రిభువనప్రీతిగా దివ్యకోదండుఁడై
బహుకోటిదనుజుల బల మడంచె
గీ. ప్రకటశాత్రవభంజనభైరవుండు
పౌత్రతాయత్తకారవపౌరవుండు
హర్షితానేకజనవినుతారవుండు
గౌరవోన్నతి నొప్పెఁ బురూరవుండు.

సీ. పటుశక్తిశౌర్యు లర్వదివేవు రాత్మజుల్
పనిసేయ నిమ్మహీభరము దాల్చె
ఒక్కొక్కనుతు పేర నొక్కొక్కపట్టణం
బిలయెల్లఁ గల్పించె నలఘుమహిమ
అన్నిపట్టణముల నఖిలమహారత్న
చయములు గల్గ రాజ్యంబు చేసె
పుత్రమోహభ్రాంతి పొందక మర్యాద
తొలఁగిననుతుల నిల్ తొలఁగఁ దోశె
గీ. చెప్ప నొప్పదె నిజపౌత్రచిత్రఘోర
తమతపోలబ్ధగంగాంబు తరళసలిల
వీచికానూనసోపానవితతయాన
నవనివాసిత వైకుంఠనగరు సగరు.

సీ. హైహయవంశధాత్రీశాబ్ధిచంద్రుఁడై
జనియించి విశ్వభూచక్ర మేలె
అచ్యుతమూర్తి దత్తాత్రేయయోగీంద్రు
చేత జగజ్జైత్రసిద్ధి వడసె
ఏతప్పు నెన్నఁడు నెవ్వరు నెచ్చోటఁ
దలఁప రాకుండంగ నిలిపె నాజ్ఞ
ఏడుదీవులయందు నేన్నూఱు హయమేధ
యాగంబు లొనరించె నలఘుమహిమ
గీ. అతులతరదీర్ఘసత్త్వసహస్రబాహుఁ
డహిగణాధిపఫణాగణాయత్తభూరి
భూభరముఁ దాల్చె నవలీలఁ బొగడఁ దగదె
కార్తవీర్యార్జు నాహ్వయక్ష్మాతలేంద్రు.

సీ. ఒగిఁ జతుర్దశమహాయుగములు భువిఁ దాల్చె
సత్యవ్రతము హరిశ్చంద్రవిభుఁడు
జంభారివరుణాదిసంభావితులలోన
దమయంతి వరియించెఁ దనర నలుఁడు
ఆదిగర్భేశ్వరుం డై విప్రదానుఁడై
చరియించెఁ బురుకుత్సజనవిభుండు
బ్రాహ్మణహస్తంబు భండార మదియె కొ
తారంబుఁ జేసెఁ బురూరవుండు
గీ. సాగరము పేర్మి నిర్మించె సగరనృపతి
కార్తవీర్యుండు మహి జైత్రవర్తనుండు
వీరలార్గురుఁ దలపోయ విష్ణునిభులు
చక్రవర్తులు నిత్యనిర్వక్రయశులు.

రణతిక్కన - నెల్లూరుపురము.

విరాటపర్వముఁ దొట్టి తుదముట్ట నాంధ్ర మహాభారతమును రచియించిన తిక్కనసోమయాజి కితఁడు పెద్దతండ్రి కుమారుఁడు. పదుమూఁడవ శతాబ్దియందు విక్రమసింహపురమున రాజ్య మేలిన మనుమసిద్ధిరాజునొద్ద సేనాని.

సీ. వీరవివాదంబు వేదనినాదంబు
 పాయక యేప్రొద్దు మ్రోయుచుండు
భూసురప్రకరంబు సేసలు చల్లంగఁ
 బాయ కెన్నియొ కుటుంబములు బ్రదుకు
బ్రాహ్మణావళికి ధారలుపోసినజలంబు
 సతతంబు ముంగిట జాలువాఱు
రిపుల కోసఁగిన పత్రికలపుత్త్రికలను
 బాయక కరణముల్ వ్రాయుచుండ్రు
గీ. మానఘనుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
 మదనసముఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
 మహితయశుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
 మంత్రిమణి యైనతిక్కనమంత్రియింట.

మనుమసిద్ధిరాజునకును నెఱగడ్డపాటియేలికయగు కాటమ రాజునకును జరిగినసంగ్రామమున నీధన్యచరిత్రుఁడు కీర్తి శేషుఁ డయ్యెను. పుల్లరి యిచ్చునొడంబడికపైఁ గాటమ రాజు తనపసుల మనుమసిద్ధిరాజుమేఁతబీళ్లలో మేపుకొని యక్కడఁ దనకోడెదూడలలో నేదో నష్టము సంభవించిన దన్న కారణమునఁ బుల్లరి నెగఁగొట్టెను. దానిపై మనుమసిద్ధి రాజు పసుల బోనీయఁ డయ్యె. పరస్పరయుద్ధమున కిది కారణము. ఈ యుద్ధచరిత్రము "కాటమరాజుకథ" యనుపేర గ్రంథరూపమున వెలసినది. మనుమసిద్ధిపక్షమునఁ గొంతసేనతో ఖడ్గతిక్కనఁ కాటమరాజుసేన నెదుర్కొని కొంత పోరాడి తన బలము చెల్లాచెదరు కాఁగా నిలువరాక తిరిగి యింటికి వచ్చెను. నాఁడు స్నానము చేయఁబోఁగా స్త్రీలు జలకమాడు మఱుఁగుపట్టున భార్య నులుకమంచ మడ్డుసేసి పసపుటుండ దాని పైనుంచి నీళ్ల బిందెఁ దెచ్చిపెట్టె నఁట! ఇది యేమని వ్యసనపడి యడుగ —

కం. పగఱకు వెన్నిచ్చినచో
 నగరే నిను మగతనంపు నాయకు లెందున్
 ముగు రాఁడువార మైతిమి
 వగ పేటికి జలకమాడవచ్చినచోటన్.

అని యవమానకరముగా సైతము పల్కెనఁట! తర్వాతఁ దల్లి యన్నములో విఱిగినపాలుపోసెను. తిక్కన తల్లి నిదియే మని యడిగెను. తల్లి "నాయనా! నీవు పోయినచోటికే పసులును మేఁతకుఁ బోయెను. అవియును విఱిగివచ్చినవి. పాలును విఱిగెను అనెనఁట.

కం. అసదృశముగ నరివీరుల
 మసిపుచ్చక విఱిగివచ్చు మగపందక్రియన్
 గసవున్ మేయఁగఁబోయిన
 పసులున్ విఱిగినవి తిక్క! పాలున్ విఱిగెన్.

అంతట నన్నము విడిచి లేచి యుద్ధసన్నద్ధుఁడై పోయి పగఱ నెదుర్కొని వీరస్వర్గమునందినట్లు నాఁటికవుల వర్ణనము.

చం. పదటున వాజి రాహుతులపైదుమికించుచుఁ దిక్కఁ డార్చినన్
బెదరి పరిభ్రమించి కడు బిమ్మిట వీరులు భీతచిత్తులై
యదె యిదె వాలు వాత్తెఱఁగు లల్లవె యల్లదె యాతఁ డం చనన్
గొదుకక యాజిచేసె రిపుకోటుల కందఱు కన్నిరూపులై.

ఉ. చిక్కక మన్మసిద్ధివిభుచే మును గొన్నఋణంబు దీర్చె మా
తిక్కనమంత్రి సోమశిలదేవరసాక్షిగఁ బెన్నసాక్షిగా
నెక్కినవాజి సాక్షిగ మహిన్నుతికెక్కిన కీర్తిసాక్షిగా
స్రుక్కక మారుకొన్నరణశూరులు సాక్షిగఁ గొండసాక్షిగన్

సీ. రణరంగమున మోహరంబులఁ బొడగని
ప్రాణంబు వాసిన పందగజమ!
విజయాధిపుని దాడి వెనుకొని తగులంగ
దెసదప్పి పాఱిన దిగ్గజంబ!
చేరఁ జాలక తిర్గి చేమడ మళ్లించి
మంచాన కందని మదగజంబ!
బెనుతుల్లిచెఱువులోఁ బెడుదులన్నియు రొంపిఁ
గ్రుంగంగఁ ద్రొక్కిన కుంజరంబ!
గీ. నేఁడు మొదలుగాఁగ నెల్లూరివీథిలోఁ
బొగడుతనము సేయుమగలతలలు
పూరిగఱచి తిక్కభూతమై సోఁకుమ
యూరివారిసోఁకు గారుసేసి.

సీ. ధైర్యంబు నీమేనఁ దగిలి యుండుటఁ జేసి
చలియించి మందరాచలము తిరిగె
గాంభీర్య మెల్ల నీకడన యుండుటఁ జేసి
కాకుత్స్థుచే వార్ధి కట్టువడియె

జయలక్ష్మి నీయురస్స్థలిన యుండుటఁ జేసి
హరి పోయి బలి దాన మడుగుకొనియె
ఆకార మెల్ల నీయంద యుండుటఁ జేసి
మరుఁడు చిచ్చునఁ బడి మడిసి చనియె
గీ. దిక్కదండనాథ! దేవేంద్రపురికి నీ
వరుగు టెఱిఁగి నగము తిరుగు టుడుగు
నబ్ధి కట్టువిడుచు నచ్యుతుకొద మాను
మరుఁడు మఱలఁ గలుగు మగలరాజ!

సీ. నందిని బుత్తెంచె నిందుశేఖరుఁడు నీ
వన్న! యేతెమ్ము తారాద్రికడకు!
గరుడనిఁ బుత్తెంచె నరహరి రావయ్య
వడి సిద్ధతిక్క కైవల్యమునకు
హంసను బుత్తెంచె నజుఁడు నీకడకు ను
భయకులమిత్ర రా బ్రహ్మసభకు
ఐరావతముఁ బంపె నమరేంద్రుఁ డిప్పుడు
దివమున కేతెమ్ము తిక్కయోధ
గీ. యనును వేఱువేఱ నర్థితోఁ బిలువంగ
వారువీరుఁ గూడ వచ్చి వచ్చి
దివ్యయోగి యైనతిక్కనామాత్యుండు
సూర్యమండలంబు సొచ్చి చనియె.

ఉ. వెన్నెలలేనిరాత్రియు రవిప్రభలేనిదినంబు నీరులే
కున్నసరోవరంబు కడునొప్పగుదీపములేనియిల్లు నై
విన్నఁదనంబు నొందె మనవిక్రమసింహపురంబు చూడఁగాఁ
బున్నమచంద్రుఁ బోలు మనపోలమతిక్కఁడు లేమి నక్కటా!

నెల్లూరుప్రాంతమునఁగల పట్టుపురాయిగ్రామానకుఁదూర్పు భాగమునఁ బినాకినీనదీతీరమునఁ దిక్కనపా డనుస్థలము గలదు. ఆస్థలమందు గుట్టమిూఁద రౌతును జెక్కిన శిలయొకటి నేఁటికిని గలదు. అది తిక్కనప్రతిమ యని స్థలజ్ఞులు చెప్పుదురు.

సీ. ధీరుఁడై ధరయేలెఁ దిరుకాళదేవుండు
   తిక్కనాయకుఁడేలెఁ దేజ మెసఁగ
మన్మసిద్ధన యేలె మహిమతో దీపించి
   దాదినాగన యేలె ధర్మరీతి
మనుగండగోపాల మనుజాధిపతియేలె
   స్వర్ణదేవుం డతిప్రభగ నేలె
గోపినాథుం డేలె గుణపయోరాశియై
   రమణతో శ్రీరంగరమణుఁ డేలె
గీ. తిక్కనయు మటియొకకొన్ని దినము లేలె
   నేలె మీతండ్రి మర్యాద లెల్లఁ గలుగఁ
   గడఁక నీ వేలి తందఱకంటె మించి
   శరధిగంభీర! సంగమక్ష్మాతలేంద్ర!

సీ. పాలించు నేవీట బ్రహ్మాదివంద్యుండు
   లీల మూలస్థానలింగగురుఁడు
దీపించు నేవీట దేవాలయంబులు
   ధావళ్యనవసుధాధౌతములయి
ప్రవహించు నేవీట బ్రహ్మాండకర్పరం
   బొరసి మిన్నులుముట్ట నున్న పెన్న
చెలు వందు నేవీటఁ జిరకాలజీవన
   స్వర్ణాలచెఱువు సంపూర్ణమగుచు

గీ. ప్రజలకును మన్కి సకలసంపదలకునికి
   భోగములవీడు సురపతిపురికి నీడు
   నమ్మికల టెంకి వైరులఁ జిమ్ముకొంకి
   భాగ్యనికరంబు నెల్లూరుపట్టనంబు.

సీ. ఏపట్టనంబున నెన్నంగ మున్నూట
   యరువది దేవాలయంబులుండు
ఏపట్టణంబున రూపింపనన్నియు
   నీరేడు భావులింపారుచుండు
ఏపట్టనంబున నెల్లమానవులుఁ బ్ర
   శస్తిగాంచిరి నెఱజాణలనఁగ
ఏపట్టనంబున నేకాలమును బెన్న
   కాల్వలచేత ముక్కాఱుఁబండు
గీ. శివునికృపఁ బుట్టె వేమాలసెట్టిబావి
   పరఁగ జగ మెల్ల నెఱుఁగ నేపట్టనమున
   నట్టిపట్టన మిలను సౌఖ్యముల కునికి
   పట్టనందగు నెల్లూరుపట్టనంబు.

సీ. చరియించితినిగాని జగము మూలస్థాన
   పరమేశ్వరునివంటి భక్తవరదు
విహరించితిని గాని వివిధభూములు పల్లి
   కొండనాథునివంటి కూర్చువేల్పు
పరికించితిని గాని బహుదేశముల నంత
   పద్మనాభునివంటి భవ్యమూర్తి
వీక్షించితిని గాని విశ్వ మంతయుఁ బెన్న
   నదివంటి దివ్యపుణ్యస్రవంతి

గీ. అరిగితిని గాని దేశ దేశాంతరముల
వేదగిరివంటి పావనోర్వీధరంబుఁ
గాన మిన్నివిశేషముల్ గలిగి ధరఁ బ్ర
సిద్ధికెక్కెఁ ద్రివిక్రమసింహపురము.

సీ. ఆపట్టనంబున నమరంగఁ దూర్పున
మాకంద చందనమహితవనము
ఆనగరంబునఁ కటు దక్షిణంబునఁ
జెలువారు వేమాలసెట్టిబావి
ఆయూరిపడమట నంభోజరాజిచేఁ
బ్రాకటం బైన తటాక మమరు
ఒప్పారు నవ్వీటి యుత్తరదిక్కున
మున్నీటి కెదురైన పెన్నదనరు

గీ. కలిమి నారాజధాని మార్గంబునెన్న
బహుళ గంధర్వసింధుర బంధురంబు
రతనపుంబొమ్మ లప్పురిరమణులనఁగ
వినుతి కెక్కెను నెల్లూరి విభవమహిమ.

శా. మల్లెల్ మొల్లలు నేమమా! శుభములా మాకందముల్ జాజులున్
మొల్లం బారక యుండునా సుదతులున్ మోదంబు వాటింతురా
విల్లుం గోలయు (యేమహూధమరునా?) వేమాలనూ యున్నదా
నెల్లూరన్ బెదసోమ వీథిన కదా నీరాక జైవాతృకా!

రెడ్డిరాజులు.

కాకతీయలయొద్దఁ దొలుత దండనాథులుగా నుండి తత్సామ్రాజ్యము సన్నగిల్లినతర్వాతఁ బద్మనాయకులవలనే వీరును స్వతంత్రరాజులైరి. తొలుత వీరిరాజధాని యద్దంకి. తర్వాతఁ గొండవీడు రాజమహేంద్రవరము కందుకూరు. వీరు మహాదాతలు. పదుమూఁడశతాబ్దినుండి వీరిపాలనము పెంపొందెను. నూఱుసంవత్సరములకంటె వీరిరాజ్యము మహోచ్ఛ్రియమున లేదు. వెల్గోటివెలమరాజులును ఒడ్డెరాజులును ప్రబలశత్రువులై యీరాజ్య మంతరింపఁ జేసిరి. ఈరెడ్లపరిపాలనక్రమమును గూర్చి యీక్రింది సీసపద్యము వాడుకలోఁ గలదు. శాసనము లఁబట్టి పరిశీలించిన నిది మిక్కిలి యక్రమ మగుచున్నది.

సీ. పోలయవేమన్న పొలుపారఁ బండ్రెండు
వత్సరంబులు గాచె వసుధయెల్ల
అటవెన్క ముప్పది యనపోతవేమన్న
వన్నెవాసికి నెక్కె వసుధ యేలె
ధర్మాత్ముఁ డనవేమధరణీకళత్రుండు
పదియునేనిట భూమి పదిలపఱిచె
ప్రజల కుబ్బసముగఁ బదునాలుగేఁడులు
కొమరగిరేలెను సమయుదాఁక

గీ. ఏలెఁ గోమటివేమన యిరువదేడు
రాచవేమన్ననాల్గు వర్షములనేలె
మించి కట్టిరి గృహరాజుమేడ కొండ
వీట నూరేండ్లు రెడ్లు భూవిదితయశులు.

అనవేమ నృపాలుఁడు.

కం. కవితాకన్యకు నలుగురు
కవి జనకుఁడు భట్టు దాది గణుతింపంగా
నవరసరసికుఁడె జనకుఁడు
నవివేకియె తోడఁబుట్టు వనవేమనృపా!

కం. కొంచెపు జగములలోపల
నంచితముగ నీదుకీర్తి యనవేమనృపా!
మించెను గరి ముకురంబునఁ
బంచాక్షరిలోన శివుఁడు బలసినభంగిన్

గీ. పందికొమ్మెక్కి పెనుబాము పడగ లెక్కి
మేటితామేటివీఁపెక్కి మెట్టలెక్కి
విసివి వేసారి యనవేమవిభునిఁ జేరి
రాణివాసంబుగతి మించె రత్నగర్భ

కం. రాకున్నఁ బిలువఁ డేనియు
రాకకు ముద మంది చేర రమ్మనఁ డేనిన్
ఆఁకొన్న నీయఁ డేనియు
నాఁకొలు వటు కాల్పవలయు ననవేమనృపా!

శ్లో. అనవేమమహీపాల స్వస్త్యస్తు తవ బాహవే
ఆహవే రిపుదోర్దండ చంద్రమండలరాహవే!

ఈ శ్లోకము ననవేమభూపాలునిపై నొకకవి చెప్పఁగా సంతసించి రాజు మూఁడువేలు పారితోషిక మొసఁగెనఁట. కవి నేను నాల్గువేలు (వే అను నక్షరములు) ఒసఁగిన మీరు మూఁడువే లిచ్చెదరా యనెను. రాజు నాల్గువే లొసఁగితి ననెను. కవి

మే మొసఁగినదే తిరిగి మాకొసఁగి పంపెదరా యనెను. రాజయిదువేలు కొమ్మనెను. కవి (ఆర్వేలనియోగి) కులమును గుంచించెదరా యనెను. రాజు ఆఱువే లిచ్చితి ననెను. కవి నేను పుట్టువుతోడనే యార్వేలవాఁడ ననెను. రాజు చాతుర్యమునకు మెచ్చి యేడువేలు కొనుమనెను. కవి సంఖ్య మంచిదికా దనెను. రాజెనిమిదివే లిచ్చి పుచ్చెను.

కం. వెలయాలు శిశువు నల్లుఁడు
నిలయేలిక యాచకుండు నేగురు ధరలోఁ
గలిమియు లేమియుఁ దలఁపరు
కలియుగమునఁ గీర్తికామ! కాటయవేమా!

సాళువగుండ నరసింహరాయలు.

ప్రౌఢదేవరాయలయనంతర మీతఁడు కర్ణాటరాజ్య మాక్రమించుకొని పరిపాలించెను. క్రీ 1450 ప్రాంతములం దీరాజరత్నము కలఁడు. డిండిమభట్టారకుఁ డనుసంస్కృతకవి యీతని దిగ్విజయాదికమును వర్ణించుచు సాళ్వాభ్యుదయమను పదునాల్గుసర్గముల మహాకావ్యమును రచించెను. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి యీతని కంకితముగా జైమినిభారతము రచియించెను. ఈతనిపేర "నవరత్న" పద్యములును "సప్తాంగపద్ధతి" పద్యములును రచింపఁబడినవి.

నవరత్నములు.

సీ. దినదినంబును నెల్లదివిజులఁ బోషించుఁ
గైరవబంధుఁ డేకార్యకాంక్షి?

అప్పటప్పటికి లోకాంధకారము మాన్చు
నినుఁ డేమిలాభంబు నిచ్చగించి?
సచరాచరంబైన జగతియెల్ల భరించు
ఫణిపతి యేఫలప్రాప్తిఁ జూచి?
అదనున వర్షించి యఖిలజీవులఁ బ్రోచు
జలధరం బేప్రయోజనము గోరి?
గీ. పరహితం బాత్మహిత మని పరమపుణ్యు
లన్య లొనరించు మేలు తా రాసపడరు
సకలభాగ్యోదయ! కఠారిసాళువాంక!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. ఆకారసంపద ననుకరించినవిద్య
విద్యకుఁ దోడైన వినయగుణము
వినయగర్భిత మైన విక్రమారంభంబు
విక్రమార్జిత మైన విభవగుణము
విభవానుగుణ మైన వితరణోన్మేషంబు
వితరణోపేత మై వెలయు ప్రియము
ప్రియవచో నిరత మై పెంపొందు సత్కృతి
సత్కృతిఁ జేకొన్న చారుకీర్తి
గీ. చారుకీర్తికి నెల వైనపౌరుషంబు
పౌరుషంబున వర్తించు భాగ్యభూమి
భూమిపాలించు నృపతికి భూషణములు
గుండభూపాలునగసింహమండలేంద్ర!

సీ. సర్వజ్ఞుఁడగుమంత్రి సవదరించినరాజు
కార్యఖడ్గమ్ములక్రమ మెఱుంగు

కార్యఖడ్గమ్ముల క్రమ మెఱింగినరాజు
బహువిధంబుల మూలబలముఁ గూర్చు
బహువిధంబుల మూలబలముగూర్చినరాజు
శత్రుల నవలీల సంహరించు
శత్రుల నవలీల సంహరించినరాజు
ధరణి యేకాతపత్రముగ నేలు
గీ. కావున మహాప్రధానాగ్రగణ్యుబుద్ధి
యధిపుసామ్రాజ్యమునకు సర్వాంగరక్ష
రాయమలవరగండ! వీరప్రచండ!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. సంగీతధర్మంబు సాహిత్యధర్మంబు
తెలియ నేర్చుట ప్రజ్ఞగలఫలంబు
వితరణప్రౌఢియు వినయసంరూఢియుఁ
గైకొంట సంపదగలఫలంబు
కుజనశిక్షణమును సుజనరక్షణమును
గల్గుట నిజశక్తిగలఫలంబు
బ్రాహ్మణభక్తియుఁ బరహితశక్తియుఁ
గావింపు విభవంబుగల ఫలంబు
గీ. బట్టు విప్రుండు విద్యార్థి పరఁగ దాత
కిదియు లక్షణ మెన్నంగ నెలమి నెపుడు
సాళువక్షోణిపతివంశజలధిచంద్ర!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. బంగారునకు సౌరభము జనించినయట్లు
కులజుఁడుత్తమగుణకలితుఁ డేని

కస్తూరి నికరంపుఁ గాంతిఁ జెందినయట్లు
ఉత్తమోత్తముఁడు శ్రీనొందఁడేని
భావింపఁ జెఱకునఁ బండు పండినయట్లు
నెఱదాత ప్రియవచోనిరతుఁడేని
అలరుగందపుమ్రాన నలరుపూచినయట్లు
శ్రీమంతునకుఁ గీర్తి చెందఁడేని
గీ. భవ్యగుణసాంద్ర! సకలవైభవసురేంద్ర!
సహజదానకళీంద్ర! భాషాఫణీంద్ర!
సాళువక్షోణిపతి వంశజలధిచంద్ర!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. వాహ్యాళిచో మత్త వారణసూకరా
శ్వములఁ గన్గొనుచోట సాముచోట
ఆరగించెడిచోట నౌషధంబులచోట
నిద్రవోయెడిచోట నెలఁతచోట
వేఁట వెళ్ళెడిచోట విందుచెప్పినచోట
నాటపాటలవేడ్క నలరుచోట
వైద్యుచే (   ) నిఱుకటం బైనట్టి
తెరువున ననిమొనల్ దీర్చుచోట
గీ. దైవతస్థానవైభవతతులచోటఁ
గ్రొత్తవారలఁ గాన్పించుకొనెడుచోట
నాత్మరక్ష యేమఱకుండు నతఁడె రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేద్ర!
సీ. ప్రియముతో నిజమాతృపితృభక్తియొనరించు
ధర్మాత్ములకు వేఱె దైవ మేల

మమతమై సర్వభూతములందు దయగల్గు
ధన్యులకును వేఱె తపము లేల
సరససత్కవికావ్య సరణి వినోదించు
నతిపుణ్యులకు వేఱె యమృత మేల
సతతంబు సత్యభాషానిష్ఠ వదలని
కృతకృత్యులకు వేఱె క్రతువు లేల
గీ. ప్రాణపదమైన లలితాంగిఁ బాయకుండు
పురుషులకు వేఱె దేవేంద్రపురమ దేల
రాయచౌహత్తమల్ల ధరావరాహ!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర

సీ. ధనికులఁ గావింపఁదగదు సోదర్యుల
బడవాలుఁ జేయఁ జొప్పడదు కుటిలు
తగదు దుర్గాధిపత్యము జ్ఞాతికొసఁగంగ
ధనము కావలిఁ బెట్టఁదగదు ఖలుని
దేశాధికారిఁగాఁ ద్రిప్పనొప్పదు క్రూరుఁ
జనవు ప్రమాదంబు సాహసునకు
కాదు భీరుఁదలారికము ప్రతిష్ఠింపఁగఁ
గీడు వంచకుని వాకిటను నిల్ప
గీ. నమ్మ ననుమాన మగువాని నమ్మఁదగదు
నమ్మియుండినచోట వ్రణంబు గనిన
వ్రణమునకుఁ దగఁజేయంగ వలెఁ జికిత్సఁ
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!
సీ. మంత్రాధిపునితోడ మర్మజ్ఞుతో రాజ
హితునితోడను నిగ్రహింపఁజనదు

అతిమదాంధునితోడ నంగనాసక్తుతోఁ
జెడుగుతోఁ దనయాత్మ చెప్పఁదగదు
నిందితుతో బరనిందాభిలాషితోఁ
గ్రూరకర్ముని తోడ గూడఁ జనదు
రాజవిద్వేషితో భూజనద్రోహితో
వంచకుతోఁ బొత్తు వలదు సేయ
గీ. పరఁగ నీరీతి జరియించు నరవరునకు
నూఱ కెవ్వారు మూర్ఖులై వైరులగుచు
నడచిరేని యవశ్యంబు చెడక పోరు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర.

సప్తాంగపద్ధతి యనుపేరిపద్యము లేడును జేకుఱినవి కావు. చేకుఱినమట్టున కుదాహరింపఁ బడుచున్నవి.

కోశపద్ధతి.

సీ. గీ. తనభుజార్జిత మైనయర్థంబు దెచ్చి
యాయ మెఱిఁగి వ్రయించుచు ననుదినంబు
నరసి భండార మొడఁగూర్చునతఁడు రాజు
గుండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!

రాష్ట్రపద్ధతి.

సీ. వర్ణాశ్రమంబుల వరుస దప్పఁగనీక
జారచోరాదులపే రడంచి
దేవభూదేవతాస్థితులు పాలించుచు
నల్పువిన్నప మైననాదరించి
అబలుని బలవంతు లడరి త్రోవఁగనీక
వ్యవహారధర్మముల్ తివిరి నడపి

కొలువుమన్నీలలోపలి పోరు లడఁగించి
గళ్ల కూళ్లకు నలజళ్లు మాన్పి
గీ. నిఖిలదేశంబులను జక్క నిజగృహంబు
లరయువిధమున దివ్యాజ్ఞ లనువుపఱిచి
యప్రమత్తుఁడై ధర యేలునతఁడు రాజు
గుండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!

దుర్గపద్ధతి.

సీ. తృణకాష్ఠజలసమృద్ధిని బ్రధానంబుగాఁ
గలకాలమును సమగ్రంబు సేసి
కోట యాళ్వారి కొమ్ము క్రొత్తళంబు లగడ్త
లట్టళ్లు యంత్రంబు లనువుపఱిచి
ధాన్యంబు లాదిగాఁ దగుసవరణ లెల్ల
నొకటియుఁ గొదవ లేకుండ నునిచి
నీతిమార్గంబున నెవరైనదొరలను
బలసి పాళెములందుఁ గొలువునిలపి
గీ. నగరికావలి సావధానముగ నునిచి
చోద్య మిది యెట్టివారి కభేద్య మనెడు
నట్టు దుర్గంబులం దుండునతఁడు రాజు
గుండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!.

బలపద్ధతి.

సీ. బేడుపైతరువులు పెట్టక చేజీత
తవణదప్పక జీతంబు లిచ్చి
చేరుచదొర లిచ్చుజీతంబు వచ్చుట
రాకయుండుట విచారంబుచేసి

యగువలై తల............తగ్గినవైనను
గట్టుకుండిన వారకముగనిచ్చి
రణరంగమునఁ గానరా మెలంగినచోట
నుచితంబు లొసఁగుచు నుపచరించి
గీ. ప్రాఁతవారిని గొల్వాసపడనివారి
మూలబలములమన్నీల మొనలకంటె
నంగళంబుగ నేలినయతఁడు రాజు
గుండభూపాలు నరసింహామండలేంద్ర!

మల్కిభరామ్.

ఈ తురుష్కప్రభువు క్రైస్తవ సం. 1550 తరువాత నాంధ్రదేశము నాక్రమించుకొని పరిపాలన మొనర్చినవాఁడు. ఈతనివిజయముల నీచాటువు చాటుచున్నది.

ఉ. ధాటిగ నేఁగి యుద్దగిరిఁ దార్కొని వేంకటరాజుఁ దోలి ముం
గోటల లగ్గపట్టి వినుకొండయు బెల్లముకొండ తంగెడల్
పాటిమెయిన్, హరించి మఱి బల్మిని గైకొనెఁ గొండవీడుఁ గ
ర్ణాటకరాజధాని యిభరాముఁడు బాహుబలంబు మీఱఁగన్.

ఈతనిపేర "ఇభరాంపట్టణ" మని నేఁటికిని బుర మొకటి కలదు. తురుష్కుఁడైనను నీతఁ డాంధ్రభాషయం దత్యంతాదరము కలవాఁడై యనేకాంధ్రకవుల నాదరించి ధన మొసఁగి మిక్కిలి విఖ్యాతి నొందెను. పొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁ డను కవి యయాతిచరిత్ర మను నచ్చతెల్గుప్రబంధమును, అద్దంకి గంగాధరకవి తపతీసంవరణోపాఖ్యానమును, నీతనికిఁ గృతు

లుగా నొసంగిరి. కవీశ్వరులగోష్ఠియం దీతనికిఁ గుతూహలము మెండు. ఒకప్పుడు మల్కిభరామ్‌ప్రభువు తనయాస్థానముకుఁ బెమ్మసాని తిమ్మానాయని, అనంతపురపు హండేయప్పను, మట్ల అనంత రాజును, బంగారేచమనాయని, పేర మల్లారెడ్డిని, వారివారి కవీశ్వరులతోఁ బిలిపించి, వారిని బొగడిన పొగడ్తలు వినిపింప నాయాకవీశ్వరులఁ గోరెనఁట! ఆకవీశ్వరులు చదివిన పొగడ్తపద్యము లివి—

ఉ. చాలు గుఱాలు మాళిగడిసంగడిరాజులు గొల్వరం దహో
హాలహలోగ్రఫాలదహనాక్షునియంతటిధాటివాఁడు నా
యేలిక వేంకటాద్రిధరణీశునితిమ్మఁడు పెమ్మసానిభూ
పాలుఁడు హెచ్చు ధాత్రిఁ గలపార్థివు లెల్లరు లొచ్చు వానికిన్.

ఉ. మట్టకరాఁడు బెట్టుతికి మన్నెకుమారులసీమ ధూళిగాఁ
గొట్టక మానఁడేకద యకుంఠితసింహడలాటరాయఁ డీ
పెట్టినదండుఁ దీఁడు రణభీష్ముఁడు హండియయప్పశౌరికిన్
బెట్టుఁడు వేగ దండములు బింకము లేటికి శత్రుభూపతుల్!

ఉ. కొద్దినిరాఁడు దిం డుతికి కోటలుకొమ్మలు గొన్నశూరుఁ డా
గద్దతిగబ్బిరాచపులి గండరబాలుఁడు మట్లనంతుఁ డే
ప్రొద్దును వైరిభూభుజులపొంక మడంపఁ బుట్టినాఁడు మీ
పెద్దతికాలు సాగ విఁకఁ బ్రేమలకుఁడీ గడిమన్నెభూపతుల్!

ఉ. టెక్కునఁ గొండతోఁ దగరు ఢీకొని తాఁకినజోకగాక యీ
బిక్కపకీరుమన్నెసరి బేసిదొరల్ మొనలందు నిల్వనా!
నిక్కము బంగరేచనృప! నీవు రణస్థలి వోహరించినన్
బక్కున లోకముల్ పగిలి పోవవె కూలవె దిగ్గజంబులున్

చం. బలరిపుభోగ కృష్ణవరపాలుని పేరకుమారమల్ల! మీ
కలితయశఃప్రభావములు కర్ణోనలే కలకట్టుమన్నెమూఁ
కలు తల లొల్లగో బిరుదుగద్దియముల్ చదివించుకొందు రా
కొలఁది యెఱుంగనేర కలకుక్కలు చుక్కలఁ జూచి కూయవే.

పేరమల్లారెడ్డిపొగడ్తకుఁ దక్కినరాజు లెల్లరు నాగ్రహభరితులై యుద్ధసన్నద్ధు లయిరఁట! అంతట మల్కిభరామ్‌ప్రభువు ''ఈ పొగడ్తవలనఁ బొగడినవారికి న్యూనత యేర్పడును గాని మీ కేమియుఁ గొఱంత కల్గ'' దని చెప్పి వారిని శాంతింపఁ జేసెనఁట!

ఈతనిపైఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు—

సీ. నవ్వెనా సంగీతనాదభేదవిధిజ్ఞ
ధీరాత్ములకుఁ బదినూఱులిచ్చు
రమ్మనెనా సభాప్రౌఢసత్కవివర
జాలములకుఁ బదివేలు నిచ్చు
కూర్చుండు మనియెనా గురుతరశాస్త్రజ్ఞ
లక్షణవిదులకు లక్షయిచ్చు
సాబాసురా యన్న సకలాశ్రితానేక
కోవిదులకు మెచ్చి కోటియిచ్చు

గీ. బళిర! చతురబ్ధిమేఖలా కలితధాత్రి
చక్రనిర్వక్రపాలనా చారుకీర్తి
రమ్యముక్తాతపత్రరారాజితుండు
చారుతరమూర్తి! యిభరామచక్రవర్తి!

సీ. కర్ణాటకాధీశు కంఠమాలికమీఁదఁ
గురురాజుముత్యాల గొడుగుమీఁద

వింధ్యదేశాధీశు వెల్లవల్వలమీఁద
గౌళేశువజ్రాల గద్దెమీఁద
పాంచాలభూమీశు పట్టుపల్లముమీఁదఁ
బాండ్యభూపతి వెండిబరణిమీఁద
బంగాళజననాథు పాంచజన్యముమీఁదఁ
గుకురేంద్రుధవళ గోళకముమీఁద

గీ. ఆడిపాడించు నటియించు నవఘళించు
మెచ్చికప్పించుఁ గెరలించు మేబళించు
సంతసంబున నీకీర్తిజలజనేత్ర
మానవోపేంద్ర! యిభరాము మండలేంద్ర!

ఉ. రా యిటు భట్ట! యేమికవిరత్నమ పిల్చితి; వీవి పద్యముల్
ఏయవనీశుపై; నృపకులేశ్వరుఁడా నిభరామశాహిపై;
నాయతపుణ్యమూర్తి యతఁ డర్థులు వేఁడిన నిచ్చు; నిచ్చునా
వేయును రెండువేలు పదివేలును లక్షలుఁ గోట్లు నిచ్చు: నా!

కవిత్వము నేర్చినవారికిఁ గాని మల్కిభరామ్ ప్రభువు సమ్మానము మెండుగాఁ గావించుచుండెడివాఁడు కాఁడఁట! ఒకప్పుడు కవిత్వము నేరని చతురు లిద్వరు ''కరయుగమును'' ''యరలవమదనస'' యను కందపద్యములను దలలు మార్చి మల్కిభరాము ప్రభువున కన్వయించునట్లు చదివి పెద్దగా సమ్మానింపఁబడిరఁట.

కం. కరయుగమును జరణంబులు
నురము లలాటస్థలంబు నున్నతభుజముల్
సరి ధరణి మోపి మ్రొక్కిరి
మతిమతి నీశత్రులెల్ల మల్కిభరామా!

కం. యరలవమదనస యనుచును
బరువడి నీయక్షరములు భయనయతతులన్
నిరతమును వ్రాయ నేర్చిరి
మఱిమఱి నీపుత్త్రులెల్ల మల్కిభరామా!

ఉ. ఏడు కులాద్రులెక్కి వెస నేడు పయోధులు దాఁటి లీలమై
నేడవు దీవులం దిరిగి యేడుగడన్ విహరించి కీర్తి యీ
రేడు జగమ్ములన్ వెలయ నేచినమల్కిభరామచంద్రుఁడే
యేడవచక్రవర్తి పదునేడవరాజు ధరాతలమ్మునన్.

ఉ. రాజును రాజుగాఁ డతఁడు రాహుముఖంబునఁజిక్కె వాహినీ
రాజును రాజుగాఁ డతఁడు రామశరాహతిఁదూలె, దేవతా
రాజును రాజుగాఁ డతఁడు రావణసూతికినోడె, నాజిలో
రాజనరాజుమల్కి యిభరాముఁడె రాజుధరాతలంబునన్

ఉ. రాముఁడు దుక్కిముచ్చు, రఘురాముఁడు క్రోఁతులరాజు, రేణుకా
రాముఁడుపోటుబంటు, పటురాగసమంచితుఁడైన గోపికా
రాముఁడు వెఱ్ఱిగొల్లఁడిఁక రాష్ట్రములందు సమానులేరయా
రాములనెంచి మాడ నిభరామ మహీధవ! భవ్యవైభవా!

చం. మలికిభరామభూప! మహిమండలరాజకులప్రదీప! నీ
పలుకు శిలాక్షరం బితరపార్థివకోటుల పల్కులన్నియున్
జలలిపు లెండమావులు (   ) బూడిదపొల్లునీరుబు
గ్గలు వడగళ్లు (   ) శారదమేఘజాలముల్!

ఉ రారవిధాత! యోరివినరా! తగురా! తలకొట్లమారి! ని
స్సారపులోభి రాజులను జంపక మల్కిభరామ భూవరున్
జారుయశోధనున్ సుగుణిఁజంపితి వర్థులకేమి దిక్కురా
చేరిక నింతరాజును సృజింపఁగనీతరమా వసుంధరన్.

మైసూరిచిక్కదేవరాయలు.

ఈతఁడు పదునేడవ శతాబ్దియందు మైసూరు ప్రభువై పేరెన్నిక గన్నవాఁడు. ఈతని పేర సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాట భాషలలోఁ గొన్ని గ్రంథములు రచింపఁబడినవి.

సీ. స్వస్త్యస్తు విశ్వవిశ్వంభరాభరణైక
దక్షదక్షిణభుజాస్తంభ నీకు
విజయోస్తు నిర్వక్రవిక్రమక్రమకళా
పరిభూత విద్విషత్పటల నీకు
మహనీయతాస్తు సామంతచూడారత్న
బిరుదాంగదస్ఫార చరణ నీకు
హర్షోఽస్తు పృథుశాశ్వతైశ్వర్యధూర్ధుర్య
సౌందర్యధుర్యతాశ్చర్య నీకు

గీ. వివిధవిభవోస్తు, సత్కీర్తివిజితరజత
తారకాదారతారకాదారవార
హారనీహారదివిషదాహారరుచిర
హార మైసూరిచిక దేవధీర నీకు.

సీ. శ్రీమించు జడదారి చికిలి డెందపు టాట
పట్టువాఁ డపరంజి పట్టువాఁడు
తన భక్తులగు వారి తప్పు లన్నియును మ
న్నించువాఁ డనుకంప నించువాఁడు
తలఁచినఁ జాలుఁబాతకము లన్నియు రాచు
పేరువాఁ డరదంపుఁ బేరువాఁడు
తఱచు లెవ్వియు లేక తానయై త్రైలోక్య
మేలువాఁ డిందిర మేలువాఁడు

గీ. రంగ రమణుఁడభంగసామ్రాజ్య లక్ష్మి,
నొసఁగుఁ గాతనిజాంఘ్రిసారసమదాళి
పటలదరివీరమకుటాగ్రఘటితదివిజ
రాజమణికిని జిక దేవరాజమణికి.

సీ. జంగమార్చనము భూషాయమాణ మహాభు
జంగమార్చనము నేజాణ నేయు
చారదర్శనము సజ్జనశుద్ధమగుశివా
చార దర్శనము నే సరసుఁడెఱుఁగు
దేవమాన్యములు సంభావితాభోగ భూ
దేవ మాన్యములు నేధీరుఁడొసఁగు
రణపరాక్రమము దుర్ధర ధరాధరవిదా
రణపరాక్రమము నేరాజు గాంచు
గీ. అతఁడు పొగడొందు నెందు నుదగ్రనిజభు
జాగ్రజాగ్రన్మహామండలాగ్రఖండి
తాగ్రహాగ్రహదుర్నిగ్రహారిహారి
పాలనవిహారి! చిక్కభూపాలశౌరి!
సీ. సిరి మించు.........
పఱపు వాఁ డొకఁడు నీ యొఱపువాఁడు
కళుకు బంగరుపట్టు గరుల సింగిణి కోపుఁ
బఱపువాఁ డొకఁడు నీ యొఱపువాఁడు
కడలిరాయలతరంగముల చిందులు పొందు
పఱపువాఁ డొకఁడు నీయొఱపువాఁడు
నునుఁబూల రెండు నొండుగ నేయు విలువిద్య
పఱపు వాఁ డొకఁడు నీ యొఱపువాఁడు

గీ. విక్రమవిభూతి గానవాగ్విలసనముల
నార! యాహవధీర! సాహసకుమార !
కోవిదవిధేయ హగలుగగ్గోలురాయ
రాజదేవేంద్ర ! చిక దేవరాజచంద్ర!

సీ. కడఁగి వీరాధివీరుఁడు వచ్చె ననిపూరి
గఱచువారును దారి మఱచువారు
హగలుగగ్గోలురాయఁడు వచ్చె నని చెట్లఁ
దారువారును గట్లఁ జేరువారు
గడిమన్నెదొరల గండఁడు వచ్చె నని కూలి
పొరలువారును జాలినొరలువారు
ఘోరాజివిక్రమార్కుఁడు వచ్చె నని నీళ్ళు
చొచ్చువారును గాళ్ళు చచ్చువారు
గీ. నగుచుఁ దా రెలగోల్ హాళాహాళికినళికి
పఱుచు నిజబలమాజికిఁ బఱపలేక
పఱచె నిక్కేరిశివ్వభూవరుఁ డయారె
రాజదేవేంద్ర శ్రీదేవరాయచంద్ర.
సీ. డాసి ఢిల్లీకవాటములు వాటములయ్యె
గోలకొండకుఁ గొత్తళాలుబలిసె
తగ విజాపురినగడ్తలు పొగడ్తలుగాంచెఁ
గటకార్గళములు మిక్కుటములయ్యె.
ప్రబలికల్బరిగవప్రములుదీప్రములయ్యె
నాగడా నుక్కుడా లతిళయిల్లె
కొల్లూరు పలుదెఱంగుల పిరంగులఁ బొల్చె
బెడదకోటకు రస్తు బెడిద మయ్యె

గీ. ఔర తోల్జగడాన నీ వతిమి తతిమి
నిక్కనిక్కేరిశివ్వపనేని సరగ
విఱుగఁ బొడిచిన యావార్త విన్ననాఁడె
యాహవోపేంద్ర! దేవరాయక్షితీంద్ర.

మ. కడిమిన్ మైసూరిదేవరాయలకు రంగస్వామివెన్నాసగా
నడువన్ దండి నఖండచండిమపుఖుండాల్వాని చాముండి యె
ల్లెడలన్ బోడును నీడయై నడువఁగా నిక్కేరిలండీలవం
గడపుం బ్రాపయినిల్చె నంతకుఁ డహంకారంబు దానెట్టిదో

సీ. చూచినఁ జాలదా సుల్తానహమ్మదు
పాదుశాయెదఁ దాకు నీదుబాకు
ఎదిరినఁ జాలదా యిక్కేరిశివ్వప
నేనిపాలిటిమిత్తి నీదుకత్తి
కవసినఁజాలదా రవణించు రాయదు
నేదారులకుమారి నీదుమారి
మలసినఁ జాలదా మధురతంజాపురీ
నేతలపై దూఱు నీదుబారు

గీ. పరనృపతులెంత నీయంత దొరకు రాయ
భేరికాభూరికాహళాభీలమకర
మర్త్యబాంకుళదోనేజమహితబిరుద
రాజదేవేంద్ర శ్రీదేవరాయచంద్ర.

ఉ. మీజముదాడివాఁడి కడిమిం గడి మించిన దుండగీలఁ జెం
డేజముదాడి యెక్కరవడిన్ రవడించెడు మీకడింది ఖం
డాజగడంబు కవ్వడి కడంగెడు పెన్ జగడంబయారె నీ
తేజులు దేవరాయనృపతీ! జగతీతరుణీపురందరా.

మ. కడిమిన్ మైసూరి దేవరాయమణి ఖడ్గాఖడ్గిచేఁ బోరుబా
రిడినన్ డీకొని నిల్వలేక యిహిహీ యిక్కేరి శివ్వప్పనా
యఁడు దానూడనిఁబాడెఁగాకటక కళ్యాణాగడాంబాగడా
గడవైరాగడశాగడాశహాగడాఖానుల్ మదింగుందఁగన్.

మ. స్ర. గడిసీమల్ దేవరాయాగ్రణిఁగని బెగడుల్ గాంచు టేవింత వైరా
గడ రాడాలాహురాంబాగడశహగడమఖ్ఖామహా ల్గోలకొండా
గడఢిల్లీ మాహురాసాగరకలుబరగీఖానవర్గంబు తద్ధా
క్కడమాత్కారం బటంచున్ గడగడవడఁకున్ గర్జ విన్నప్పుడెల్లన్.

మ. కలకాలం బరియైన శివ్వవసుధాకాంతుండు శ్రీరంగరా
యలఁజేపట్టుక నేఁడు తా గెలుచునో యాచంద్రతారార్క మా
జలజాతప్రభవాభవాదిసురపూజల్ గాంచు శ్రీరంగరా
యలు చేపట్టిన దేవరాయల కసాధ్యం బెద్దియుం గల్గునో.

మ. గడిసీమల్ బెగడ౯ విజాపురము వేఁగన్ గోలకొండన్ హడా
హడి పుట్ట౯ గటకంబు డంబుచెడి వ్రయ్య౯ జెంజితంపూపురల్
వడఁకందన్ మధురన్ మహాభయము పర్వ న్నీబలం బాజికిన్
వెడలున్ డీకొనువార లేరి యిఁక నుర్విన్ దేవరాయాగ్రణీ.

చం. గడగడ నన్యభూమి వడఁక౯ గడకన్నులఁ గెంపునింపు న
ల్లడగడిరాజు లెల్ల నళుకందళుకన్ జిగివాలుఁబూని పే
రడవుల రాతికోటు లరయన్ నెరయందవుఁదేజి నెక్కనీ
పుడమిని దేవరాయ నృపపుంగవుఁ డీఘనుధాళయెట్టిదో.

శా. కట్టున్ మట్టునుమీఱు నగ్గలికలగ్గల్ పట్టియారోడ్డుతాఁ
కట్టల్కం జలపట్టి కట్టుకొని యక్కారెడ్డిచేపట్టఁగాఁ
బట్టైన్ బట్టినమాత్రమా కరుణచేఁ బాలించి లాలించి చే
పట్టైన్ మాయూరి చిక్కదేవధరణీపాలుండు సామాన్యుఁడే.

మ. ధరణీచక్ర మవక్రవిక్రమముచేతన్ నీవె సాధించి భూ
సురులం బ్రోవవె పుట్టినాఁడ నిది యంచున్ వామపాదంబునం
బిరుదుం బెండెము పెట్టినాఁడవట యింతే మమ్ముఁ బోషింప నీ
కరుదే మైసురిదేవరాయ నృపచంద్రా! సాంద్రతేజోనిధీ.

మ. శ్రీరంగైకవిహారి శౌరి భువనక్షేమంకరప్రాభవో
దారస్ఫార కృపాకటాక్షములచేత న్విశ్వవిశ్వంభరా
ధౌరంధర్యకళావిశేష విలసద్బాహార్గళుం డైన మై
సూరి శ్రీచికదేవరాయలకు నిచ్చున్ శాశ్వతైశ్వర్యముల్

సీ. కురువిరాటవరాట కరహాటనృపజూట
తటకిరీటములపైఁ దాఁకితాఁకి
చోళ నేపాళ పాంచాలభూపాలవి
స్ఫాలఫాలములపై వ్రాలి వ్రాలి
యంగగౌళకళింగ వంగబంగాళరా
డుత్తమాంగములపై నుఱికి యుఱికి
కుకురకాశకరూశ కోసలక్ష్మాధీశ
మాంసలాంసములపై మలసిమలసి

గీ. యెవ్వనిభుజాసి జయలక్ష్మి నెసఁగియుండు
నతఁడుపొగడొందు నెందును నసమసమర
విస్ఫురచమూసమూహ సాహసధురా వ
రాజితనతారి చికదేవరాయశౌరి.

సీ. కడఁగివై రాగడా గడగడాగడ పడం
తులపాపటలకు సింధూర రజము
గోలకొండబెడంద కోటవిజాపుర
స్త్రీలచన్నులకుఁ గాశ్మీర రసము

కటకకళ్యాణమక్షావధూకబరీ భ
రములకుఁ జంపక ప్రసవసమితి
ఆముదానగర ఢిల్లీమాహులాపురాం
గనలమోవులకు లాక్షాద్రవంబు

గీ. తానయై యుండు నేయశోధనుని తేజ
మతఁడు పొగడొందు నెందును నసమసమర
సాహసకళావిహారి దుస్సహవిరోధి
రాణ్మదవిదారి చికదేవరాయశౌరి.

సీ. గడిదొరల్ గడగడ వడఁక నీరోడుపై
గగ్గోలుపడి కోట గట్టుకొనియె
దిక్కుదిక్కులవార్త కెక్కనక్కారెడ్డి
నట్టెట్టుచేసి చేపట్టుపట్టె
తోడ్తోడ గంధసింధురసైంధవవ్రాత
ముడివోనికడిమిచే నొడిసితెచ్చె
శ్రీదేవితో జయశ్రీలెదుర్కొనుచు రాఁ
గీర్తి ప్రతాపవిస్ఫూర్తిఁ గాంచె

గీ. ఔరకేతన పటపటాత్కార ధీర
కరటిఘీంకార పటహభాంకార వీర
వారహుంకార చాపటంకార ఘోర
రణవిఘటితారి చికదేవరాయశౌరి.

గీ. పంజరమునునుంచి పండ్లు చక్కెర లిచ్చి
మాటనేర్పి చిలుక మనుపునట్లు
నిండ్లొసంగి ధనము లిచ్చి విద్యలునేర్పి
ప్రోవు బుధులఁ జిక్కదేవవిభుఁడ.

లయ. లిబ్బివిరిబోణిదయ గుబ్బతిలు సంపదల
నుబ్బుచిక దేవ విభునిబ్బరపుఁ దేజం
బబ్బురములైన తరిమబ్బులన పైఁబడదు
గబ్బితనపుందురుక బెబ్బులులఁబిబ్బి
గుబ్బెతల తండముల సిబ్బెపు మిటారివగ
లబ్బు బిగిగుబ్బచను గుబ్బలులమీఁదన్
జొబ్బిలు మృగీమదపు గబ్బులు వెసందోలఁగ
ద్రొబ్బుచు దిగంతముల గెబ్బుచు మెలంగున్.

చం. ఒకచెలి నొక్కచే వెనుక నుంచి కనుంగవ మూసిపట్టి వే
ఱొక కరమెత్తి కొమ్మనుచు నొక్కతెకుం గనుసన్న చేసిన
న్నొకపరిముద్దు వెట్టుకొన నొక్కతె వెంటనె వచ్చి మెచ్చెదా
నికిఁ జిక దేవరాయ లొకనేర్పున వంచనసేయకుండునే.

సీ. నెనరుఁజూపులువాఁడిఁ దనరుతూపులుభక్తి
పరులపై నరులపైఁ బఱపువాఁడు
చుట్టుకైదువుఁ దమ్మిఁ బుట్టునైదువు నైజ
కరమున నురమునఁ గలుగువాఁడు
చందుఁగేరెడు తమ్మివిందుమీఱెడు శంఖ
రాజంబు తేజంబు గ్రాలువాఁడు
కెంపుపావలు విడియంపు శేవలునాత్మ
పదముల రదములఁ బరఁగువాఁడు
గీ. రంగరమణుఁడభంగ సామ్రాజ్యలక్ష్మి
నొసఁగుఁగాత నిజాంఘ్రిసారసమదాళి
పటలదరివీర మకుటాగ్రఘటితదివిజ
రాజమణికిని జిక దేవరాజమణికి.

సీ. అరికాంతలమునుంగు తెరలఁదెంపరలాడి
కడుఁబొగడొందు జిష్ణుఁడవునీవు
కళలచే విబుధలోకముల కెంతయుఁబ్రీతి
నెఱపఁజాలిన కళానిధివి నీవు
సర్వసర్వంసహాచక్రంబు జీవనా
కలనచే నలరించు ఘనుఁడవీవు
మహనీయముగ సర్వమంగళావాప్తిచేఁ
గర మొప్పురాజశేఖరుఁడ వీవు
గీ. అవుర! నృపమాత్రుఁడవె మహోదగ్రనిజభు
జాగ్రజాగ్రదనర్గళోగ్రాసిజప్ర
తాపతపన ప్రతాపితోద్దండరిపునృ
పాళి శ్రీ చిక్కదేవ భూపాలమాళి.

మ. అమృతంబానకయున్నఁ దద్రుచులపై నాసక్తియే కల్గ దా
యమృతంబానినమీఁద మానవశమా యాహా భవద్విస్ఫుర
త్కమనీయోక్తులు నట్లగాదె యిఁకమీఁదన్ గ్రోలకట్లుందు నే
నిమిషంబేనియుఁ జిక్కదేవనృపతీ నిస్తంద్రసాంద్రద్యుతీ!

కోటి రాయరఘునాథరాయలు.

ఈతఁడు పుదుక్కోటప్రభువు. పదునేడవ శతాబ్దివాఁడు. ఆంధ్రభాషార్ణవకర్త నుదురుపాటి వెంగనయీతని యాస్థానకవి.

తురంగపంచకము.

సీ. ఆస్కందితాశుప్రవహసితాశుగోద్వృత్త
రంగమంబగు నీతురంగమంబు
ధారితకత్వరోద్ధతిధుతస్థావర
జంగమంబగు నీతురంగమంబు

రేచితోద్వేగాధరీకృతవాఃభృద్వి
హంగమంబగు నీతురంగమంబు
వల్గితస్యదవినిర్భగ్నఘణాద్యభు
జంగమం బగు నీతురంగమంబు
గీ. ప్లుతజవవినిర్జిత సురాశ్వవితతగమన
చంగమంబగు నీదు తురంగమంబు
కలితగుణపేటి! కవికోటికల్పవాటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి.

సీ. పుటములు ద్రొక్కెనా కుటిలారిరాజన్య
కోటికోటీరముల్ కుదియఁబడును
జోడెనల్ చూపెనా శూరవీరకఠోర
గంధాంధసింధుర ఘటలుచదియు
చౌదాఁట్లు దాఁటెనా సామంతభూపాల
జవనకంఖాణముల్ స్రగ్గిమ్రొగ్గు
వేడెముల్ తిరిగెనా విమతులపురములు
గాలిచక్రమ్ముల కరణిఁదిరుగు
గీ. బళిర రవగాలుఘటియింప భండనమున
వెడఁదయురములు బరులును విఱిగివిఱిగి
దొరఁగురిపుకోటి నీదెరాబిరదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి.
సీ. కదలిక చూపెనా కక్కసంపడు నేల
గుండెలు కలఁగు గగ్గోలుగాను
దులదులనడచెనా దుర్దాంతసామంత
బలములగముల గర్భములు గలఁగు

పరువులువాఱెనా పరిపంధి వరపాల
చిత్తముల్ మెత్తనై తత్తళించు
కరకరినెదిరెనా గర్వితారాతిరాట్
ప్రాణంబు లటునిటు పఱచివెఱచు
గీ. దూఱి రణమున హదలికల్ మీఱఁగాను
ఖురపుటోద్ధతు లడరంగఁ గొట్టిమెట్టఁ
దొరఁగె రిపుకోటి నీదెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణప్రభుకిరీటి.

సీ. సమరాన శాత్రవ సమితి శిరోజముల్
గసకసఘూసమ్ము కరణి నమలి
కదనాన విమతుల కండలు గుండెలు
ఝుళిఝుళి కబళిమ్ము సరణిమెసఁగి
ప్రధనాన మార్తుఱ ప్రక్కలు డొక్కలు
కరకరఖాణంబు వరుసమెక్కి
బవరానఁ బరరాజ వరుల రక్తంబులు
గళగళ జలముల గతిని గ్రోలి
గీ. మొట్టి మర్దించి చుట్టుక మెదలనీక
గొట్టి గోరింప రణమున గుండె లవిసి
తొరఁగె రిపుకోటి నీదెరాబిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి.
సీ. గర్వాంధపరిపంధి గంధసింధురముల
కొమ్ముకత్తుల మొనల్ కొట్టి కొట్టి
చెనఁటిదునేదార్ల శిరముల గొగ్గిల
గొలుసులు వీడంగఁ గూల్చి కూల్చి

మూర్ఘారివీరులౌ ముసలిమానులమోము
ముక్కుదూలము లూడ మోఁది మోఁది
ఘోరవటీమోటు టీరాల యుంగరాల్
చెదరి ఝల్లనరాలఁ జెండి చెండి
గీ. చీర తూఁలుచు ఖురములఁ జించి చించి
పేరములువార బారువ పెంటలగుచుఁ
దొరఁగ రిపుక్ష్మోటి నీదరాబిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి.

వెలుగోటివారు.

చం.కదనమె బొమ్మరిల్లు చెలికత్తెలు వీరజయాంగనామణుల్
మదకరిమస్తకుంభముల మూటికి దొంతులు సంగరస్థలిన్
గుదిగొని పడ్డరాహుతుల క్రోపులు గుజ్జనగూళ్ళు బాపురే
పొదలెదు రాయరావు వనపోతయ ధర్మని ఖడ్గపుత్రికిన్.
ఉ. మత్తుఁడుకూర్మరాజు విషమత్తుఁడు నాగవిభుండు మిక్కిలిన్
మత్తుఁడు సూకరాధిపుఁడు మత్తగజంబులు తిండిపోతు లీ
తొత్తడికాఁపురంబు తులఁదూఁగ దటంచును రత్నగర్భ నీ
పొత్తుల నీభుజాబలము పొందెనపో యనపోతభూవరా.
శా. ఏమీ శేషుఁడ? ఏమినారద; ముకుం దేపారునా? తొంటి వి
క్రామం బేమియు లే; దదేమి? సనిమీఁటన్ రావుసింగాంకుఁ డు
దామప్రౌఢి జయింప సోమకులగోత్రాధీశ్వరుల్ జోగులై
భామల్ దామును బాములన్ వెదకఁగా బాతాళమున్ దూఱితిన్.
చం.కుదురుగ మిమ్ముఁ గొల్చి వెలుగోటిపురీంద్ర! కొమారతిమ్మ! నిన్
గదియఁగ నగ్రహారములు కైకొనఁజాతురు భూసురోత్తముల్

బెదరక నీకరాసిహతిఁ బెల్కురి వైరులు పోయి యూర్వశిన్
గదిసి కుచాగ్రహారములు కైకొనఁ జాతు రదేమిచిత్రమో!
ఉ. రంగపనేనియబ్బనృపరత్నము గోపనృపాలు ధాటికిన్
సంగరరంగభూములను క్షాత్రవకోటులు నిల్వలేక సా
రంగముఖీలలామలను రాజ్యతురంగకరీంద్ర సంపదల్
సంగతి నప్పనం బొసఁగి శైలములన్ విహరింతు రెప్పుడున్.
మ. తలఁ పెల్లన్ హరిభక్తియుక్తి దినకృత్యం బెల్ల ధర్మక్రియల్
నిలు వెల్లన్ దయ రూప మెల్లయెడలన్ నిర్గర్వ మశ్రాంతమున్
గొలు వెల్లన్ గవిగాయకాళి యితరక్షోణీశ్వరుల్ సాటియే
వెలుగోట్యన్వయనారసింహ సకలోర్వీనాథ రాయన్నకున్.
ఉ. ఆలములోన సింగవసుధాధిపనందన! యన్నపోతభూ
పాలక! నీకునోడి యనిఁ బాఱినవైరుల నాలభంగి నే
తోలుదుగాని చంపవఁట దోస మటంచును నార! గాయగో
వాళుఁడవైన నీకుఁ బశువర్గముఁ గాచుట నైజమేగదా!
కం.ఇనువెనుకయ గ్రహచక్రము
వినుతామరవర్గ మెల్ల వెనకయవెనుకే
జనపతులు సాహసంబున
ననపోలనృపాల! నీకు నందఱు వెనుకే.
చం.అగణితకీర్తిలోల! సుగుణాకర! దాచయవెన్నభూప! నీ
పగతుఱు కొండలెక్కఁ దమభామలకోమలదేహదీధితుల్
జిగిగొని నిండినన్ గుహలఁ జీఁకటివాసినఁ దమ్ముఁ గాంతురన్
దిగులునఁ గస్తురిన్ వెదకి తెత్తురు మేనుల మెత్త నత్తఱిన్.
ఉ. బల్లరగండ లింగవిభుపాదమునందుఁ బసిండియందె తా
ఘల్లురుఘల్లుఘల్లురని ఘల్లని మ్రోయఁగ భీతిగుండియల్

ఝల్లుర ఝల్లుఝల్లరని ఝల్లున నల్లలనాడుచుందురా
యల్ల యరెడ్డివేముఁడును నాతని తమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడున్

కం. తమ్ముతమకెంతప్రియమో
తమ్ముకుఁజెయిసాఁచి రిపులు తలక్రిందై నీ
తమ్ముపడిగాననుందురు
బొమ్మలక్రియ రావుదాచభూవరుసింగా!

ఉ. ఈక్షితిఁ గాశికానగరి నీల్గినమాత్రలభించు నెంచఁగా
భిక్షుపుఁగూడు యాచధరణీతలనాథవణంను ఖడ్గధా
రాక్షతి మేనువీడిన యరాతికిఁ గల్గు సుధారసంబు త
ద్భైక్షము మంచిదో యమృతపానము మంచిదో యెంచిచూడఁగన్.

మ. ఆరుదౌ నీబిరుదప్రతాపములు కల్యాణాద్రిపైనుండి కి
న్నరగంధర్వ సతుల్ సదా శ్రుతిపుటానందంబుగాఁ బాడఁగా
రన రే! బాపు! బళీ! సెబా! సహహా! యారా! మే! లహో! యందుర
య్యారివీరుల్ వెలుగోటి యాచవిభురంగా! సంగరత్మార్జునా!

ఉ. అంచితరాయరావు బిరుదాంకము రాజులఁ గొట్టి యందెఁ గీ
లించిన మాదభూవిభుని లింగనృపాలున కొప్పుఁగాక గ
ర్వించిన నీకుఁజొప్పడునె వేమఋనల్లయవేమరెడ్డి పో
కొంచపుఁ దమ్ముతిండిలిను కూళకు సింహతలాట మేటికిన్.

పోలెపల్లి బుక్కరాయలు.

సీ. కొలువులో మీసాలు కొనలు దిద్దఁగవచ్చుఁ,
జికిలిపేనాకత్తి చిమ్మవచ్చు
మేలైనయంగీలు మెఱసితొడ్గగవచ్చు
సతులు మాడఁగనెమ్మె సలుపవచ్చు

గరడిసాదనఁజూచి ఘాతవేయఁగవచ్చు
బిరుదులు చదువంగ బిగియవచ్చు

* * *

గీ. కాక యరి నని వ్రేయ సత్కవుల కీయ
నీవె నేర్తువు ధరలోన నేర్పు మెఱయఁ
బరమకళ్యాణ! నూతనపంచబాణ
భూనుతాటోప! తిమ్మయ బుక్కభూప.

సీ. కలగుండ్లువడుఁబారు కన్పించుదుర్గాలు
కడఁగి భగ్గనవిచ్చు గండవీఁడ్లు
పెందూళిపైఁగప్పి భీతిల్లుఁగోటలు
కమలిభస్మంబులౌఁ గాననములు
చీకాకుపడు దొడ్డసింహాసనంబులు
హల్లకల్లోలమౌ నష్టదిశలు
గగ్గులకాడౌను గడిమన్నెభూములు
పంచబంగాళమౌఁ బట్టణములు

గీ. గర్వదుర్వారభూపసంఘములలోన
నుట్టిపడ్డట్టు నీధాటి పుట్టినపుడె
మన్నెశార్దూల! రిపుమన్నెమత్తజాల
భూనుతాటోప! తిమ్మయబుక్కభూప

సీ. మత్తారిరాజన్య మకుటంబులనెకాని
పాదంబుచాఁపఁడు బలిమిమెఱసి
బిరుదాడురాజుల పేరురమ్మునెకాని
మన్నెబెబ్బులిబాకు మహినిడండు
పచరించురిపురాజ పట్టణంబునెగాని
వాజినెక్కఁడండు రాజసమున

కపటరాజ కఠోరకంఠరక్తమెకాని
యడిదంబుకడుగఁ డాహవమునందు

గీ. మన్నెమాంత్రుండెగద్దరిమన్నె మావు
మలయుబిత్తరి మన్నీల మగలమగఁడు
దండిమన్నీల వలపుల మిండగీఁడు
భోగసురరాజు తిమ్మయ బుక్కరాజు.

సీ. అనిలోవితిగివచ్చి యందలమెక్కునే
ముక్కుచెవుల్లేని మొండిగాక
పోరిలో గుఱ్ఱంబు పాలియించి పచ్చునే
గుఱిచెడ్డగుఱ్ఱాల గోవుగాక
బవరంబునకుఁబోయి పతికివంచనచేసి
తోలఁగునేబణ్ణంగి దూఁబగాక
ఏలినపతిసొమ్ము సెల్లకాలము దిని
పాఱిపోనెంచునే పందగాక

గీ. సమరతలమునఁ దమప్రాణసతుదలఁచి
సుఖముగోరునె జోగుల సుతుఁడుగాక
యనుచుగెల్వంగ నేర్తువౌనాహవమున
భూసుతాటోప! తిమ్మయ బుక్కభూప!

మల్లెవారు.

ఉ. అక్కజ మొప్పఁగా భుజపరాక్రమ శక్తులనెంచిచూచినన్
దిక్కులలోనఁబోలిపలి తిమ్మయ బుక్కఁడురాజునాఁటికిన్
మక్కువ దోర్బలంబునను మానవనాథులలోననంతకు
న్నెక్కువమల్లెకోన ధరణీశ్వరు నెల్లమరాజు నేఁటికిన్.

ఉ. మాయురె! సద్గుణాభరణ! మల్లెకుమారయనంత! శౌర్యధా
రేయుని నిన్నునాజినెదిరింపను శక్తులుగాక కైదువుల్
వేయనిరాజులున్ శరణువేఁడని మన్నె కుమార్లుకానికల్
నేయనిశూర్లు మ్రొక్కనివజీర్లును లేరువసుంధరాస్థలిన్.

ఉ. వెండియుమల్లెరాజు తిరువేంగళనాథుఁడు కందనోలికా
భండనభూమిలోఁ దురకబారుల పైఁబడి సంహరింపఁగాఁ
గండలు కొండలయ్యె నెముకల్ ధరణీజములయ్యె నెత్తురుల్
గందపుటేఱులయ్యెఁ దలకాయలు తారకలయ్యెఁ జూడగన్.

అద్దంకి నృపాలురు.

మ. పదవే రంభ! సురేంద్రుకొల్వునకు; నప్పా నాకు రాఁ దీరదే;
యదియేమే; ధర మందపాటి రఘునాథాధీశుబాహాసిచేఁ
గదనక్షోణిని నీల్గినట్టి రిపుసంఘాతంబు వే వచ్చెడున్
బదులు న్నూఱులు వేలు లక్షలు గణింపన్ శక్యమే చెల్లెలా.

ఉ. ఇంద్రుని సన్నిధానమున కేఁగె రణోజ్జ్వల విక్రమక్రియా
సాంద్రుఁడు మందపాటికులసాగరచంద్రుఁడు రామభద్రరా
జేంద్రుఁడు పార్థివాబ్దమున నేకతఁ గార్తిక శుద్ధపూర్ణిమా
చంద్రదినాంతమందు రవిజారినకైవడి మారుతాత్మజా!

వత్సవాయవారు.

ఉ. తీరుగ వత్సవాయకులతిమ్మజగత్పతి కీర్తిహార మా
హారశర ద్విజన్మకులిశాయుధ జాతులమించె శౌర్యమా
హారశర ద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె రూపమా
హారశరద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె నిద్ధరన్.

ఉ. రాజులరాజులోభి యొకరాజులరా జతిమూర్ఖుఁ డష్టది
గ్రాజుల రాజు చోరుఁడు విరాజులరా జొక పక్షి తారకా
రాజులరాజు దోషి ఫణిరాజుల రా జొక వక్రగామి యీ
రాజులు రాజులా సుగుణరాజులరాజవు నీవుగాక యో
రాజవతంస! వత్సవయి రాజమహీపతి తిమ్మభూపతీ!

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డంబికా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహాంతరసీమనుండు వి
భ్రాజితపూసపాడ్విజరారామనృపాలుఁడు రాజుగాని యీ
రాజులు రాజులా పెనుతరాజులు గాక ధరాతలంబునన్.

వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడుగారు.

ఈకమ్మప్రభువు పదునాఱవశతాబ్దితర్వాతఁ గృష్ణాతీరమందలి యమరావతిరాజధానిగాఁ గొంత తెల్గుదేశ మేలినవాఁడు. మహాదాత. శూరుఁడు. "అటునుండి కొట్టుకురమ్మన్నారు" అను సామెతకీతఁడే జననకారణము. ఆకాలమునందు దారిదోఁపుడుగాండ్రు మెండుగానుండిరఁట! అనేకుల ప్రాణధనములఁ గొనుచుఁ బ్రజలకు మిక్కిలి పీడ గల్గించుచున్న యాపచ్చెవు దొంగలలో బహుప్రయత్నమున వేంకటాద్రినాయఁడు నూర్గురను బట్టించి వరుసగా నిల్వఁబెట్టి తలలు నఱకఁ దలారులకనుజ్ఞ నొసఁగెనఁట! ఒక కొననుండి నఱకఁ బ్రారంభింపఁబోఁగా నచ్చటివాండ్రు, అటునుండి కొట్టుకొనుచుర మ్మని కోరిరఁట! (కొందఱ నఱికినతర్వాతనేని జాలి వొడమక పోదని) నాయఁడుగారును నట్లే రెండవప్రక్కనుండి యారంభింపఁజేసి నిశ్శేషముగనే సంహరింపించి ప్రజలకుఁ జోరభీతి మాన్పిరఁట!

దరిద్రుఁడగు నొకకవి యా వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయని దాతృత్వమువిని యాతనిదర్శింపఁబల్నాడుప్రాంతమునుండి యరుదెంచుచు గుంటూరుచేరునప్పటి కాభూపతి పరలోకయాత్ర గావించినట్లు తెలియరాఁగా నీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనందురు.

చ. నలువ! ఛిఛీ! నినుం దలఁప న్యాయము గాదిఁక వేంకటాద్రిభూ
తిలకునిఁ జంపి యర్థులకు దిక్కు మతే మొనరించినావు? నీ
విలుఁదలకొట్లమారితన మెన్నటికిన్ విడవైతివౌర! భూ
తలమున నిట్టిరాజును యథావిధి నీతరమా సృజింపఁగన్

వేంకటాద్రినాయఁడు "వారికి వారికిన్ మఱియు వారికి వారికి వారివారికిన్" అను సమస్యనీయఁగా వర్ధం విరూపాక్షశాస్త్రులను కవి యిట్లు పూరించెనఁట.

ఉ. భూరమణీమనఃకుముదపుంజసుధాంశుని వేంకటాద్రి ల
క్ష్మీరమణావతారుని భజింతురు రాజులుఁ దత్సుతుల్ హితుల్
సూరిజనుల్ తదీయులును సొంపుగ నాప్రభు విచ్చుఁ గోరికల్
వారికి వారికిన్ మఱియు వారికి వారికి వారివారికిన్

సి. పి. బ్రౌన్ దొరగారు.

క్రై॥ 1770 తర్వాత 1820 వఱకు నీమహాశయుఁ డాంధ్రభాషకై యతిప్రయాసపడి మహోపకృతి సల్పినవాఁడు. బందరు మొదలగు పట్టణములం దీతఁడు జిల్లాజడ్జీ యుద్యోగము సల్పుచు ననేక సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను బహుధనవ్యయమున సేకరించెను. తెల్గునకు నిఘంటువులు నిర్మించెను. జూలూరి అప్పయ్య పండితుఁడు, గురుమూర్తి శాస్త్రి, మొదలగు ననేక

పండితుల నాదరించి విరివిగా ధనమొసంగెను. ఆంధ్రభాషయం దీఘనునకత్యంతాభిమానము కలదు. ఇప్పుడు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారముననున్న సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములం దనేకము లిమ్మహానీయుఁ డార్జించినవే. ఈతని యాంధ్రభాషాభిమానమును బుద్ధివైభవమును దద్భాండాగారమునఁగల గ్రంథములఁబట్టి గుర్తింపనగును.

కం. నూర్లార్లు లెక్కసేయక
పేర్లందినవిబుధవరులఁ బిలిపించుచు వే
మార్లర్థ మిచ్చువితరణి
చార్లెను ఫీలిప్సుబ్రౌను సాహెబుకరుణన్

బీదఱికమును గుడుచుచున్న యొకయాంధ్రపండితుఁడు సి. పి. బ్రౌన్ దొరగారికి భాగవతమందలి యీక్రిందిపద్యమును వ్రాసి తనకు ద్రవ్యసాహాయ్యము వేడుకొనుచు నొక యర్జీ పంపికొనెనఁట! ఆపద్యము

ఉ. లావొక్కింతయులేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులా
ఠావుల్దప్పెను మూర్ఛవచ్చెఁదనువున్ డస్సెన్ శ్రమంబయ్యెడిన్
నీవేతప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపందగుం దీనునిన్
రావేయీశ్వర! కావవే వరద! సంరక్షించు భద్రాత్మకా!

బ్రౌన్ దొరగారి కిట్లు మనుష్యునొరుని స్తుతించుటయందు రోఁత. (వారిస్వహస్తముతో నొకచోట "ఈదేశపు జనులు కార్యార్థమై నీవేతండ్రివి, నీవేదైవమవు, అని నరునొరునిస్తుతింతురు; అట్లు స్తుతించుట తల్లిని దండ్రిని దైవమును వంచించుట యగును. ఆంగ్లేయు లిది యెవగొందురు" అను నర్థము

వచ్చునట్లు తెల్గుననే కొంతవ్రాసియున్నారు.) ఆయర్జీని జూచి దొరగారు తిరిగి భాగవతములోనిదే యగు నీక్రిందిపద్యము ప్రత్యుత్తరముగాఁ బంపిరఁట.

ఉ. ఏనుమృతుండనౌదునని యింతభయంబు మనంబులోపలన్
మానుము సంభవంబుగల మానవకోట్లకుఁ జావునిక్కమౌఁ
గాన హరిం దలంపు మికఁ గల్గదు జన్మమునీకు ధాత్రిపై
మానవనాథ! పొందెదవు మాధవలోక నివాససౌఖ్యముల్.

ద్వాత్రింశన్మంత్రులు.

ముప్పది యిద్దరు మంత్రులను దెలుపు నీసీసమాలిక కట్టుకతలనుబట్టి యొక బట్టుకవిచేఁ గూర్పఁబడినది. పేర్కొనఁబడిన మంత్రులక్రమము కాలక్రమమునకు ననుకూలింపదు. చరిత్రకారులు దీనిని బరమప్రమాణముగాఁ దీసికొనరాదు.

1. సీ. కవులిచ్చి భూపతిగాసిపెట్టఁగఁ జచ్చెఁ
ప్రజలకై రాయన భాస్కరుండు.
2. వరదాతయై మణీవలయముల్ కవికిచ్చె
దండిభాస్కరనూతి కొండమంత్రి.
3. భాస్కరువలెఁ గీర్తిపడసెఁ దత్పుత్రుఁడౌ
ఘనరామలింగ భాస్కరుఁ డొకండు.
4. గణకనిర్వాహంబు గల్గించెనూరూర
మహి గోపరాజు రామప్రధాని.
5. దుర్గమియ్యక శత్రువర్గంబుతోఁ బోరెఁ
బెల్లుగాఁగరణము మల్లమంత్రి.
6. ఆత్మీయతపముచే నర్థి నాలుకమడ్డు
కోడించెబండారు కేతమంత్రి.

7. కవిపాముచేఁ జావఁగనునాయువాతని
కైయిచ్చె నీదయ యాచఘనుఁడు.

8. వేఁటాలుతునియల విమతులఁ జెండాడె
వాజిలోనాదెండ్ల యయ్యలయ్య.

9. పోరిలో నసహాయశూరుఁడై తెగివెన్క
బ్రతికె సిద్ధయ తిక్కఁ డతులితముగ.

10. పట్టిసపుర వీరభద్రుని ప్రేమచేఁ
జెన్నొందె శ్రీకోటసింగరాజు.

11. ఇలు మాఱియాచకావలికి దాతలదాత
యై యిచ్చెనిట్టల హరిహరప్ప.

12. తనదుమీసముదీసి తాకట్టుగానుంచి
కొర్థరెట్టిం డర్థి కోర్కి తీర్చె.

13. గణపతిదేవుని కరుణ భట్టుకుమణి
యడపంబొసంగె గూడార్యవరుఁడు.

14. అష్టసహస్రంబు లర్థికిచ్చి నుకీర్తి
మహినిసింగనమంత్రి మాచఁడందె.

15. కోనిరెయ్యెభాస్కరునిచేఁ దెనుఁగురామాయణం
బారూఢిసాహిణి మారమంత్రి.

ఆంధ్రనైషధకావ్య మందె శ్రీనాథుచే
మామిడిసింగనామాత్యమౌళి.

17. ఘనదానకర్ణుఁడై గండపెండెముదాల్చెఁ
గొఱివియన్నామాత్య కుంజరుండు.

18. పగతుఁ జుట్టమటంచుఁ బల్కఁగా ధనమిచ్చి
చేపట్టెఁ బెమ్మయసింగరాజు.

19. గురుజగత్త్రయదాన గురుమూర్తియైమించె
నందూరిభీమన గుండమంత్రి.

20. ప్రాణికోటికినెల్ల బహుభక్ష్యభోజ్యాన్న
సత్రముల్ పెట్టె విస్సప్రధాని.

21. భట్టుమూర్తికిఁ గిన్కరెట్టింపఁబచ్చల
హారమర్పించెఁ దిమ్మరసమౌళి.

22. ఘనదైవతంబు దాక్షారామభీమేశుఁ
డని కొల్చె బెండపూఁడన్నమంత్రి.

23. నీడద్రొక్కఁడువేళ నెటి నర్థి కభిమతం
బిప్పించెఁ జేమకూ రప్పరాజు.

24. ఘనసప్తసంతతు లొనరించి సత్కీర్తి
వెలయించె విట్ఠల వెఱ్ఱమంత్రి.

25. అమితశత్రులఁ గెల్చి యవనిపాలన చేసె
రహిగుంటుపలి ముత్తరాజమంత్రి.

26. తను నేలు నృపతిచే తనమేటికృతిగాంచె
శ్రీగుంటుపలి నరసింగమంత్రి.

27. ఘనభట్టునకవికి మణికుండలము సంగి
నందితిమ్మకవీంద్రుఁ డందెఁ గృతుల.

28. కవులకర్థము సంగి ఘనకీర్తి వహియించె
రహిఁ గూరగాయల రామమంత్రి.

29. వాకిటికావలిజోఁకతో నొనరించి
దివ్యకీర్తి వహించెఁ దిమ్మమంత్రి.

30. రిపు గెల్వ నృపుఁ డిచ్చు విపులార్థముల నర్థి
కర్పించెఁ గటికె కామన్నమంత్రి.

81. కవిబుధావళి నేలి ఘనకీర్తి నివహించె
వరకోటిపల్లి శ్రీశరభమంత్రి.

82. నిరతాన్నదాతయై నిత్యకీర్తి వహించెఁ
గాళిబందా పరదేశిమంత్రి.

పై సీసమాలికయందుఁ బేర్కొనఁబడినవారిలోఁ గొందఱిపైఁ జెప్పఁబడిన చాటుపద్యములు చేకుఱినవి. అవియీక్రింద వివరింపఁబడుచున్నవి.

భాస్కరుఁడు.

ఈనామము గల ప్రఖ్యాత పురుషు లనేకులు గలరు. తిక్కన పితామహాదులటుండ రాజమంత్రులును దాతృత్వమునఁ బ్రఖ్యాతులును నందవరీకులును నగు భాస్కరులే నల్వురైదుగురు గన్పట్టుచున్నారు. రామయభాస్కరు లిర్వురు. పదునాల్గవ శతాబ్దియందుఁ బ్రఖ్యాతకవీశ్వరుఁడుగానున్న రావిపాటి త్రిపురాంతకునిచే—

మ. సరిబేసైరిపు డేల భాస్కరులు భాషానాథపుత్త్రా! వసుం
ధరయందొక్కఁడు మంత్రియయ్యె; వినుకొండన్ రామయామాత్యభా
స్కరుఁడో; యా; నయివన్ సహస్రకరశాఖల్లే; పవే యున్న వే
తిరమై దానమునేయుచో రిపుల హేతిన్ వ్రేయుచో వ్రాయుచోన్.

అని పొగడఁబడిన వాఁడొకఁడు.

సీ. నిర్మించె నేమంత్రి నిరుపమప్రాకార
నవకంబుగా గోపి నాథపురము
గెలిచినాఁ డేమంత్రి లలితవిక్రమమునఁ
బ్రబలుఁడై యవనుల బలము నెల్ల

నిలిపినాఁ డేమంత్రి నియతవైభవమున
గోపికావల్లభుఁ గూర్తివెలయ
పాలించె నేమంత్రి ప్రకటధర్మఖ్యాతి
మహిమమీఱఁగ నాంధ్రమండలంబు.

గీ. అతఁడు భూపాల మంత్రీంద్ర సతతవినుత
ధీవిశారదుఁ డచ్యుతదేవరాయ
మాన్యహితవర్తనుఁడు శౌర్యమహితయశుఁడు
భానుతేజుండు; రామయభాస్కరుండు.

కొండవీటి గోపీనాథపురపు గోపీనాథస్వామి యాలయము ముఖద్వారశాఖయందు వ్రాయఁబడిన యీపద్యములన నచ్యుతదేవరాయలనాఁడు వేఱొక రామయభాస్కరుఁ డున్నట్లు ధ్రువపడుచున్నది. ఇంక రాయనభాస్కరులుకూడ ననేకులున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. మనలోఁ దండ్రిపేరు కుమారునకుఁ బెట్టెడు నాచారముకలదు గదా! దానివలననే యేకనామ మనేకులకుఁ బొసఁగియుండెనని తలఁపఁదగి యున్నది.

చం. కలయఁబసిండిగంటమునఁ గాటయవేముసమక్షమందు స
త్ఫలముగ రాయనప్రభునిబాచఁడు వ్రాసిన వ్రాలు వ్రాఁతలున్
గలుగలు గల్లుగల్లు రనఁ గంటకమంత్రుల గుండెలన్నియున్
జలుజలు జల్లు జల్లురనె సత్కవివర్యులు మేలుమే లనన్.

అను చాటుపద్యమువలనఁ గాటయవేముని కాలమునకై)1400 ననొక రాయనభాస్కరుఁ డుండినట్లేర్పడుచున్నది.

శ్లో. శాకాబ్దే వసువహ్ని వేదధరణీగణ్యే చధాత్రబ్దకే
వైశాఖేవినుకొండ సీమని సుధీ ర్నాదెళ్లయప్పప్రభుః
వాపిస్థాయచభర్తపూండి మఖిలం గ్రామం స్వనామాంకితం
ప్రాదాద్రాయని భాస్కరాయ విదుషేహైశ్వర్య భోగాన్వితమ్.

అను శాసనమువలన క్రై॥ 1500 తర్వాత నొక రాయన భాస్కరుఁ డుండి నట్లేర్పడుచున్నది. ముప్పది యిద్దఱుమంత్రుల సీసమాలికలోఁ జేర్పఁబడిన రాయనభాస్కరుఁ డీయిర్వురునుగాక వేఱొకఁడుగాఁ నూహింపఁదగియున్నాఁడు. ఆతఁడు మహాదాత. ఆరాయనిభాస్కరునిఁ గూర్చి చెప్పఁబడిన చాటుపద్యములనేకములు గలవు.

కం. పన్నిద్దఱు భాస్కరులని
యెన్నికసేయుటదికల్ల యిద్దఱుగాదా
మిన్నున నొక భాస్కరుఁడును
బన్నుగ వినుకొండనున్న భాస్కరుఁ డొకఁడున్.

కం. పసముత్య మొకటిచాలును
గస వూడ్చిన చింపిరాలు గంపెండేలా
రసికుం డొక్కఁడె చాలును
రసహీనులు పదువురేల రాయనిబాచా!

కం. చేకొని రాయని బాచఁడు
కాకాలు గుణించు పిదపకాలమునాఁడే
లాకేత్వ మియ్యనేరఁడు
దాకును గొమ్మియ్యఁడిట్టి ధన్యులుగలరే.

కం. ఏవ్రాలైనను వ్రాయును
నావ్రాయఁడు వ్రాసెనేని నవ్వుచునైనన్
సీవ్రాసి తావడియ్యఁడు
ఖావజ్ఞుఁడు రాయసార్య భాస్కరుఁడెలమిన్.

కం. పగమాన్పి యర్థికియ్యని
మగముండకుఁ మీసమేల మతిమాలిపయిం

దగగొఱుగఁ డాయెమంగలి
రగడందునఁ గీర్తిఁబోఁచ రాయనిబాచా.

ఉ. ఒక్కఁడు మాంసమిచ్చె మతియొక్కఁడు చర్మముఁగోసి యిచ్చె వే
ఱొక్కరుఁ డస్థినిచ్చె నిఁకనొక్కఁడు ప్రాణములిచ్చె వీరిలో
నొక్కొకపట్టునన్ బ్రదుక నోపక యిచ్చిరొ కీర్తి కిచ్చిరో
చక్కఁగఁజూడు మంత్రికులసంభవ! రాయనమంత్రి భాస్కరా!

ఉ. రాజితకీర్తి శాలియగు రాయనిబాచ! భవద్యశంబు ది
క్పూజిత మాచుమించె సురభూధర భూధర భూధరేంద్రకాం
తాజనుగోత్రరు గ్విధు రథాంగరథాంగ రథాంగశేషభా
షాజలజాహితా హితతుషార తుషార తుషారధాములన్.

ఉ. ఏమినిలింపశాఖి? పనియేమినురేశ్వర? యీవినిన్నుఁ జిం
తామణి మీతినాఁడటకదా మనరాయనబాచకోవిద
గ్రామణి; యావ యింతటని కాదుచుమీ విభవంబునందు ని
న్నోమతియందు నీగురువునో సుకుమారత నీకుమారునో!

మ. అయలక్ష్మీనిధి రాయన ప్రభునిబాచామాత్యుఁ డశ్రాంతమున్
నియతిన్ బ్రాహ్మణపూజసేయు టభివర్ణింపంగ శక్యంబె త
త్ప్రియగేహంబున హేమపంజరమునన్ బె ల్లర్చత ప్రార్చత
ప్రియమేధా' యనుచుంబఠించు శుకశారీకిన్నరీద్వంద్వముల్.

ఉ. అన్నరొకొండపల్లి సచివాగ్రణి రాయనమంత్రిపట్టి బా
చన్నజలాన్నసత్ర మెడపైన పథంబునఁ బెట్టునెయ్యి రా
జాన్నము లొల్పుపప్పు పదియాఱు తెఱంగుల కూరగాయలున్
వెన్నెలగుజ్జుఁబోలు దధి వేసవికాల మవారితంబుగన్

కం. ముసలాపెవ్రేలుఁ జన్నుల
పసవంటిది లోభివాని బ్రదుకుధరిత్రిన్

బసిబాలవయసు వంటిది
రసికునిజీవనము మంత్రిరాయనిబాచా!

సీ. ఫణిరాజు తనశిరోమణు లర్థికిచ్చునో
యనుచు విష్ణువుక్రింది వణఁగియుండె
కైలాసకుధర మెక్కడ నిచ్చునోయని
యుగ్రుఁ డక్కడఁ గావ లుండఁబూనె
తనయందు మణుల నేతతి నిచ్చునోయని
వనధిసంతతమును వణఁకుచుండె
సురధరాధరము నెవ్వరికిచ్చునోయని
తరణియగ్గిరి చుట్టుఁ దిరుగుచుండె

గీ. ఔర! నీదానవిఖ్యాతి యఖిలదిశల
మించి నర్తించె నీకీర్తి నెంచఁదరమె
గాఢదారిద్ర్య యామినీకాంతిచంద్ర
భాగ్యదేవేంద్ర! రాయన భాస్కరేంద్ర!

సీ. నీవర్తి నొకనాఁడు నెఱిభుజించినవిప్రుఁ
డమృతాన్న మైనను నరుచిసేయు
నీసభాస్థలి నొక్కనిముసమున్న జనుండు
తల్పశేషుని నైనఁ దప్పువట్టు
నీరూప మొకనాఁడు తేఱిచూచినభామ
కందర్పునైన డాకాలఁ దన్ను
నీచేతిదానమ్ము నెమ్మినమ్మినయర్థి
యెమ్మెధనాధిపు బొమ్మగట్టు

గీ. నీవె నినుఁ బోలుదువుగాక నిన్ను నెన్ని
యున్నమంత్రుల నెన్నుట పిన్నతనమె

బాలికాప్రాణ నూతన పంచబాణ
భాస్కరేంద్రుని రాయన భాస్కరేంద్ర!

సీ. అక్షరాభ్యాసంబు శిక్ష చేసెడునాఁడె
యోవ్రాసి నా వ్రాయకుండినావు
గుణితవేళలయందుఁ గోరి లాకిత్వంబు
దాకుఁ గొమ్మియ్యక తర్లినావు
ఒకటిపక్తిని వ్రాయ నూహ నేర్చిననాఁడె
నున్నచుట్టక వ్రేలు చూపినావు
గణితవేళలనాఁడె ఘనయుక్తిగా నేర్పు
గురుకీర్తికిని బాలుగూర్చినావు

గీ. నిజకులాచార ధర్మంబు నిర్వహించి
హెచ్చుగలయట్టి దాతవై హెచ్చినావు
సరసహృదయుండ! వినుకొండ శాసనుండ!
భవ్యభరతుండ! రాయన భాస్కరుండ!

సీ. సంగీతసాహిత్య సరసవిద్యలకిచ్చు
బహురూపులకునిచ్చు బట్టుకిచ్చు
పెండ్లిపేదలకిచ్చుఁ బేదవిప్రులకిచ్చు
బీదసాదులకెల్లఁ బిలిచియిచ్చు
తిట్టవచ్చిననిచ్చు దీవించఁగానిచ్చుఁ
గొట్టవచ్చిననిచ్చుఁ గొంటెకిచ్చు
బాచన్నయననిచ్చు భాస్కరాయననిచ్చుఁ
దేరబాచాయన్నఁ దిరిగియిచ్చు

గీ. మెచ్చితగనిచ్చు మెచ్చులు మెచ్చియిచ్చు
వీఁడువాఁడనకయె సొమ్ము వేఁడనిచ్చు

మంత్రిరాయని భాస్కరామాత్యుఁబోలఁ
గలరె దాతలు మూఁడులోకములయందు.

సీ. కదలియిల్వెడలంగఁ గడపకాల్ దాఁకినఁ
దలపాగపందిటఁ దగులుకొన్న
ఎందుఁబోయెదవన్న నేకవిప్రునిఁగన్న
నొంటిరోచనమన్న నుండుమన్న
తగినచోఁ దుమ్మినఁ దంబళి యెదురైన
వీడినతలవాని వీథిఁగన్న
ఒలిమిడిమిక్కిలి యొంటికొమ్మెక్కినఁ
బులుఁగువీచినఁ బొడపురుగుఁగన్న

గీ. మాన కేతెంచు నర్థిసమాజములకు
నిచ్చునిష్టార్థవస్తువు లెలమితోడ
సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. ఆవుపాడ్చినయర్థి లేవకుండఁగనిచ్చె
వలవేసి తీసిన వాని కిచ్చె
గుడ్రవానియాఁగినఁ గొఱకొఱపడ కిచ్చెఁ
బ్రార్థించిబుజమెక్క బట్టు కిచ్చె
మొగసాలఁ జిచ్చిడ్డ తగవరిఁబిలిచిచ్చె
నిలుచూఱవేఁడిన నెసఁగనిచ్చె
ప్రాణముల్ వేఁడినఁ బ్రాభవంబుగనిచ్చె
భార్యను వేఁడినఁ బరఁగనిచ్చె

గీ. పల్లమడిగినఁ బదటులోఁబల్లమనక
భట్టుగొంపోయి మున్ను తాకట్టుపెట్ట

ముచ్చవెంగనఁ జేపట్టి మెచ్చియిచ్చె
భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. ఉత్తుంగభుజనూను దత్తనందాపురీ
పుణ్యాగ్రహారాంశ భోక్తయితఁడె
ఆజన్మసంసిద్ధ భూజనప్రఖ్యాత
దానసింహాసనాధ్యాసియితఁడె
కొండపల్లీరాజ్య మండలాఖిలమహా
గణకసందోహాగ్ర గణ్యుఁడితఁడె
వైకుంఠతీర్థ నిర్వాణసంయమికృపా
సంవర్ధితాఖిలైశ్వర్యుఁ డితఁడె

గీ. కొండవీడుద్దగిరి పెనుగొండ గుత్తి
పానుగల్విజయనగరపట్టనముల
యర్థులకునిచ్చు నితఁడె యిష్టార్థ మనుచు
జగమురాయనభాస్కరుఁ బ్రెగడఁబొగడు.

ఉ. రాజితకీర్తిశాలియగు రాయనిభాస్కరు వేఁడఁబోవఁగా
నాజికి నిట్లనున్ బరునియాలికి నిట్లను నర్థికిట్లనున్
దేజము పెంపులేని యదిదీనునిహీనుని వేఁడఁబోవఁగా
నాజికినిట్లనున్ బరునియాలికినిట్లను నర్థికిట్లనున్.

గీ. పరఁగరాయినికులు బాచనిధనమెల్ల
భటులపాలు కవులపాలు దలఁప
ధరను లోభివాని ధనము దాయాదుల
పాలు జారకాంత పాలు వేమ.

(ఈపద్యమువలన, వేమనపద్యకర్తయగువేమన రాయని భాస్కరుని కాలపువాఁడని తేలుచున్నది. వేమాభిధానులగు నప్పటి

కొండ వీటి రెడ్డిరాజుల సంతతిలోనివాఁడై యుండును. ఈ యుదాహరింపఁబడు పద్యమాతనిరీతిఁ దెలుపును.

కం. కాదనఁ డెవ్వరికేనియు
వాదులకుంబోఁడు వెఱ్ఱివానివలెనె తా
భేదాభేదము లెఱుఁగఁడు
వేదాంతరహస్యమెల్ల వేమనయెఱుఁగున్.

ఈ పద్య మాభాస్కరు నిర్యాణముఁ గూర్చి చెప్పఁబడినది.

చం. సహజకళంకమూర్తులు కుజాతులు గూఢతరోదయప్రభా
మహితులు గోత్రవిద్విషదమాత్యులు రాత్రిచరానుకూలధీ
సహితులు మందవర్తనులు సర్పసమానులు రాజసేవక
గ్రహములు కానరయ్యె నల రాయనిభాస్కరుఁ డస్తమించినన్.

2 భాస్కరసూతి కొండమంత్రి.

శా. కాండావిర్భవభాండభూపరివృఢగ్రైవేయ శైవేయసూ
కాండాటాధిపకేతుమాతులబలాకాళస్రవంతీమరు
త్కాండాఖండలతుండిపాండురయశః కర్పూరపేటీభవ
త్కాండా! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా! దండనాథాగ్రణీ!

శా. రెండా నాల్కలు సాంప్రదాయికునకున్ లెక్కింపఁగానొక్కటే
గండాగొండిశిఖండిబండనికి లెక్కల్లేని నాల్కల్గదా
చండారాతికులాటవీదహన తేజస్స్ఫారధాటీలస
త్కాండా! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా! దండనాథాగ్రణీ!

కం. పద్యము చెప్పిన సుకవికి
హృద్యముగా నియ్యనట్టి హీనాత్మునియా
పద్యము శాశ్వతమైకటచును
ప్రద్యోతితకీర్తికాండ! భాస్కరుకొండా!

గీ. వడుచునిడినవానిఁ బద్యమిచ్చినవానిఁ
గడుపు కిడినవాని నడుపవలయు
నడుపలేనివాని నయవిదు లెంతురా
భువినిభాస్కరేంద్రపుత్ర! కొండ!

3 రామలింగ భాస్కరుఁడు.

రామలింగభాస్కరుఁడు చిఱుతనాఁడు విద్యాభ్యాసము చేయుచుండఁగా నొక బట్టువాఁడు—

కం. రాయని భాస్కరుతోనే
పోయెను మీకీర్తికాంత—

అనెనఁట! తోడనే యాతఁడు తనకరమున నున్న మణి కంకణమును వానికొసంగి—పోదే—అనెనఁట! అచ్చట మఱి యొకఁడు మఱేదీ—అనెనట! అంతట నాభట్టు కవి పూరించెను.

కం. ఆయనమనుమఁడు చతురో
పాయుండగు రామలింగ భాస్కరుఁ జేరెన్.

సీ. కడఁగి మేఘుం డేక కాలంబునసెకాని
కోమరొప్ప నేవేళఁ గురియఁగలఁడె
కల్పభూరుహ మొక్క కాలంబునసెకాని
గరిమ నేవేళలఁ గాయఁగలదె
కమలారి తా నొక్క కాలంబునసెకాని
యేవేళ నమృతంబు నీయఁగలఁడె
కామధేనువు నేక కాలంబునసెగాని
పెంపొంద నేవేళఁ బిదుకఁబడునె

గీ. వలుచనైపోక యాకులపాటులేక
వట్టిపోవక చిల్లరవంక లేక

యనుదినం బర్థుల కొసంగె దార! భువిని
ఘనసుగుణసాంద్ర! రామలింగయ్యచంద్ర!

4. గోపరాజు రామప్రధానుఁడు.

శ్లో. శ్రీమాన్ గణపతి ర్భూపో గజపత్యన్వయోద్భవః
అస్మిన్ భూమండలే తస్య బహవ స్సంతి మంత్రిణః.
గోపరాజాన్వయో మాత్యో రామాఖ్యో గణకాగ్రణీః
గణకానాం హితార్థాయ సద్వృత్తి స్థాపనాయచ.
తిష్ఠత శ్శశిమార్తాండౌ యావ త్తావ....
గోత్రశాస్త్రాంబరేందూనాం సంఖ్యాబ్దే శాలివాహనే.
రక్తాక్ష్యబ్దే భాద్రదర్శే అర్కగ్రహణకాలికే
తేన రాజ్ఞా గ్రహీ ద్దానం కృష్ణవేణ్ణాతటే తథా
ధర్మ మేత త్కలౌ యేన చాక్షిప్తం చ దురాత్మనా
షష్టి వర్షసహస్రాణి జాయతే ఖరయోనిషు.

ప్రాచీనలేఖనములం దీశ్లోకము లగపడుచున్నవి. శా౧౦౬౭ మున గజపత్యన్వయుఁడగు గణపతి కలఁడో యని విచారింపవలసియున్నది. లేక, పైశ్లోకములందు 'గణపత్యన్వయోద్భవః' అని యగునో! ఈ రామప్రధానుఁడు కమసాలులపరమయి యుండు కరణికవృత్తులను నియోగిబ్రాహ్మణుల కిప్పించెనఁట! కృష్ణవేణ్ణానదీతీరమున భూదానప్రతిగ్రహ మొనర్చి సజాతీయుల భరించెనఁట! దానికి వైదికులెవరో యాక్షేపింపఁగా నియోగు లెవరో చెప్పిన పద్యములు—

ఉ. మానఘనుండు బ్రహ్మకులమండనమూర్తి పరోపకారి దు
ర్దానదురన్నముల్ గొనఁడు తప్పఁడు స్వామిహితోపకారముల్

దీనులఁ బ్రోచు బాంధవవిధేయుఁడు డస్సియు వేఁడఁ బోఁడు తా
నూనినవేడ్కతోడుత నియోగికి నిచ్చినదాన మల్పమే.

ఉ. వ్రాయుట చిత్రమా వికృతవైదికమా నిజదారరత్నమో
పాయముకై నియోగి యిలఁ బార్థివసేవ యొనర్చినంతనే
పాయునె వంశశీలములు పాయక యెప్పుడు చిత్రగుప్తులున్
వ్రాయరె యెల్లలోకములవారలుఁ జేసినపుణ్యపాపముల్.

చం. కవి కమలాసనుండు త్రిజగత్పతియైన పినాకపాణియుం
గవియె తలంపఁగాఁ గవులు కారె పరాశరబాదరాయణుల్
కవికృతపుస్తకగ్రహణగర్వితు లల్పులె పూజ లందఁగా
గవు లఁట! దానపాత్రు లఁట! కారఁట! యిట్టివిపో విచిత్రముల్.

7 సీదయయాచమంత్రి.

ఉ. మీఁదవెలుంగు పూర్ణశశిమేనికళంకముకప్పఁ గ్రిందటల్
రోఁదుచునున్న శేష ఫణరోచులకప్పు సుధాపయోధిలో
నీఁదెడు కృష్ణుకప్పఁ బరమేశ్వరుకంఠము కప్పఁ గప్పి మా
సీదయయాచకీర్తి విలసిల్లెను దిక్కులఁ బిక్కటిల్లుచున్.

9 సిద్ధయతిక్కన.

ఈతిక్కన రణనిహతుఁ డయినపిదప వేములవాడభీమకవి యాతనియింటి కేఁగి యాతనిభార్యను "దీర్ఘ సుమంగలీభవ" యని యాశీర్వదించెనఁట! ఆమె భర్తృవియోగవార్త తెలిపి శోకింపఁగా నాతఁడు—

కం. గుణములనిధాన మగుమన
రణతిక్కన తాఁ గళేబరంబును శిరమున్
గణుతి మెయిఁ గలయ బ్రదుకును
బ్రణుతాఖిలవైరిమకుటభాసిత పదుఁడై.

అని పద్యము చెప్పి రణతిక్కన నుజ్జీవింపఁ జేసెనట! ఇదికట్టుకత.
రణతిక్కననుగూర్చి చెప్పఁబడినపద్య మిదియొకటి—

ఉ. ఏమితపంబు చేసి పరమేశ్వరు నేమిటఁ బూజచేసిరో
రామునితల్లియుం బరశురాముని తల్లియు భీముతల్లియున్
గాముని కన్నతల్లియును గంజదళాక్షుననుంగుఁ దల్లియున్
శ్రీమహితప్రతాపుఁ డగుసిద్ధనతిక్కనకన్నతల్లియున్.

10. కోటసింగరాజు.

గీ. కోటసింగరాజు మాటవాసియె కాని
గంగమాంబవలన ఘనత కెక్కె
గంగమాంబ జగతి గయ్యాళియైనను
సింగరా జిఁకేమి సేయఁగలఁడు.

14. సింగనమంత్రిమాచఁడు.

సీ. కులమును రూపును గుణమును గల్గిన
యింతి నిల్లాలుగా నేలవలయు
వీర్యంబు హితమును వెరపును గల్గిన
పురుషుని బంటుగాఁ బ్రోవవలయు
శ్రీపెంపు వాటింపనోపక కలిమిపై
నిలయేలురాజును గొలువవలయు
అఖిలంబు నెఱిఁగి దయాళుఁడై పెంపొందు
మూర్తి సద్గురుఁ డంచు మ్రొక్కవలయు
గీ. కాన యిన్నిగుణంబులు గల్గెనేని
ఆలియొడఁ బుత్త్రునందు భూపాలువలన
గురునిపట్టున సౌఖ్యంబు గూడుటరుద
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. న్యాయంబుదప్పనినరపతి నరపతి
నరపతిపాలించునాడు నాడు
నా డెఱింగినదొరపోఁడిమి పోఁడిమి
పోఁడిమి సొబగైనబుధులు బుధులు
బుధులు సంభావించుపురుషుండు పురుషుండు
పురుషోత్తమునిమీఁదిబుద్ధి బుద్ధి
బుద్ధిమంతున కైనపుణ్యంబు పుణ్యంబు
పుణ్యలక్షణ మైనపొలఁతి పొలఁతి
గీ. పొలఁతి యట్టిద కలవానికలిమి కలిమి
కలిమిచలమని తెలిసిన తెలివి తెలివి
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. అర్థులయెడలఁ బ్రత్యర్థులయెడలను
వెఱ పెఱుంగనివాఁడె వీరవరుఁడు
సతులసన్నిధి మహీపతులసన్నిధియందుఁ
దత్తఱింపనివాఁడె ధైర్యపరుఁడు
ధన మగ్గలంబైనఁ జన వగ్గలంబైన
గర్వ మెర్గనివాఁడె కార్యపరుఁడు
శివుమీఁదనైనఁ గేశవుమీఁదనైనను
దలఁపు నిల్పినవాఁడె తత్త్వఘనుఁడు
గీ. కాన యిట్టివివేకంబు గలిగి మెలఁగు
పురుషు లిహపరసౌఖ్యముల్ పొందువారు
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. ఈలోకప్రముఖంబు నాలోకప్రముఖంబు
సతిచేత సుతుచేతఁ జాలఁ బడసి
మేనిరోగంబును లోనిరోగంబును
వెజ్జుచే వేల్పుచే నుజ్జగించి
సురతర్పణంబు భూసురతర్పణంబును
భక్తిచే శక్తిచేఁ బరఁగఁజేసి
అతిసుకృతంబును నభిమతార్థంబును
నీతిధైర్యంబుల నెఱయఁజేసి

గీ. తొల్లిచన్నమహాత్ములత్రోవ దెలిసి
తప్పకుండ మెలఁగువారు తత్త్వఘనులు
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. తల్లిదండ్రులఁ బ్రోచుతనయుండు తనయుండు
తగురాజుచేపడ్డధరణి ధరణి
అభిమానవతి యైన యంగన యంగన
యక్కఱకొదవినయర్థ మర్థ
మొరకాంతఁ గోరని పురుషుండు పురుషుండు
వేఁడనియాతనివిద్య విద్య
సంగరాంగణమునఁ జచ్చుట చచ్చుట
పవసించిసల్పెడు వ్రతము వ్రతము

గీ. ఎదురు తన్నెఱిఁగినయట్టియెఱుక యెఱుక
ప్రజలు మెచ్చఁగఁ జెప్పెడి పాడి పాడి
పగయె లేకుండ బ్రదికినబ్రదుకు బ్రదుకు
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. ఎరువు శృంగారంబు నరవుసంభోగంబుఁ
జేయుటయెల్లను సిగ్గుగాదె
విప్పనిపువ్వును నొప్పనికాంతను
ననుభవించుటయెల్ల నధమవృత్తి
తన్నెఱుంగకయున్న మన్నింపులేకున్నఁ
గాఁపురంబుండుట కష్టతరము
తరమెఱుంగనిరాజు వరమీనిదైవంబుఁ
గొల్చుటయెల్లను గూళతనము

గీ. గాన యెప్పుడుఁ జతురుఁడై ఘనత మెఱసి
ప్రజలు మెచ్చంగ సుఖలీల బ్రదుకవలదె
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. ఉద్యోగహీనుఁడై యుండెడుమనుజునిఁ
బ్రోవంగఁ జాలఁ డేదేవుఁడైన
ధరఁ గృతఘ్నుం డైననరునివర్తన చూచి
క్రక్కదే పుచ్చినకుక్కయైన
అత్యంత ధనలోభియగువాని యెడరోసి
నవసి వర్తిలవె ప్రాణంబులైన
అఖిలజగద్ద్రోహి యగువాని కలుగరే
కృపచాలఁగల్గిన తపసులైన

గీ. గాన యుద్యోగియై కృతఘ్నతకుఁ బాసి
వెలయ లోభంబు విడిచి జీవులకు నెగ్గు
సేయకుండెడువాఁడు విశిష్టుఁడండ్రు
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. సంవద్ధునిఁ జేయఁజనదు కృతఘ్నుని
సైన్యాధిపతిఁ జేయఁ జనదు భీతు
కపటాత్ము నాత్మీయుఁగాఁ జేయ వలవదు
సన్మంత్ర మెఱిఁగింపఁజనదు సభల
కార్యంబు లూహింపఁ గా దవివేకితోఁ
గాదు వంచకుఁ గార్యకర్తఁ జేయ
పాపాత్ముఁ బరమిత్రు భక్తివిహీనుని
వలవదు పరిచరవర్తిఁ జేయ
గీ. అనృతభాషణుచేత దుర్వ్యసనిచేత
లోలమతిచేత నత్యంతలోభిచేత
వినినకార్యంబు వలవదు విశ్వసింప
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

15. సాహిణిమారన.

ముప్పదియిద్దఱుమంత్రుల సీసమాలికయీసాహిణిమారుని నియోగిని జేసినది. ఈతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు గాఁడు.

కం. అప్పా లిడు నతఁడు ఘనుఁడా
అప్పు డొసఁగి మఱలఁ గొంచునాతఁడు రాజా
చెప్పఁగవలె సాహిణిమా
రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజు నటంచున్.
కం. మాటాడరాదు సభలన్
మాటాడినఁ దప్పరాదు మగసింగముకున్
మాటే మానము గాదా
సాటువగలవారి కెల్ల సాహిణిమారా!

18. పెమ్మయ సింగరాజు.

"పెమ్మయసింగధీమణీ" యనుమకుటముతోనొక శతక మేరచింపఁబడె నేమో! కొన్నిపద్యములు—

చం. మిరియములేని కూరయును మెచ్చు సెఱుంగనివారియీవియున్
గరగరగానిభోజనము కన్నులపండువుగానిరూపమున్
మురిపములేనియావనము మోహములేనిలతాంగికూటమున్
సరసుల కింపుగావు సుగుణాకర పెమ్మయసింగధీమణీ.

పోర్చికీసువారు (బుడతకీచులు) మనదేశమునకు రాకపూర్వ మిక్కడ మిర్యపుఁగాయలు లేవు. కారమునకు మిరియములే యుపయోగించెడివారు. ఆదేశమునుండి పోర్చికీసువారే తొలుతవీనిని మనదేశమునకుఁ దెచ్చిరి. కావుననే నేఁటికిని గొందఱు వైదికకృత్యములందుఁ గారమునకుఁ మిర్యములనే యుపయోగింతురు. మిరియములకు బదులుగా నేర్పడినవిగాన వీనినిమనవారుమిర్యపుఁగాయలనిరి. నేఁడవిమిరపకాయలయ్యె.

ఉ. మచ్చికలేనిచోట ననుమానమువచ్చినచోట మెండుగాఁ
గుచ్చితులున్నచోట గుణకోవిదు లుండనిచోట విద్యకున్
మెచ్చనిచోట రాజుకరుణించనిచోట వివేకులుండిరే
నచ్చటమోసమంద్రుసుగుణాకర! పెమ్మయసింగధీమణీ!
ఉ. వాసనలేనిపువ్వు బుధవర్గములేనిపురంబు నిత్యవి
శ్వాసములేనిభార్య గుణవంతుఁడుగానికుమారుఁడున్ సద
భ్యాసములేనివిద్య పరిహాసప్రసంగములేనివాక్యమున్
గ్రాసములేనికొల్వు కొఱగానివి పెమ్మయసింగధీమణీ!

21. తిమ్మరుసు.

ఈతఁడు కృష్ణరాయలయొద్ద ముఖ్యమంత్రి. రాయలకుఁ

చిత్రసముఁడు. కృష్ణరాయలీతని 'నప్పాజీ' యనిపిల్చువాఁడు. ఒకప్పు డీతనియెడ భట్టుమూర్తి కవి కడుఁ గుపితుఁడై యీ క్రింద నుదాహరింపఁబడు నుత్పలమాలికాదులను జెప్పెనఁట.

ఉ. లొట్టయి దేటిమాట పెనులోభులతో మెఁగమోట మేల తాఁ
గుట్టకయున్న వృశ్చికముఁ గుమ్మరపుర్వని యందురే కదా
పట్టపురాజుపట్టి సరిపల్లెసరాసరియీయకున్న నేఁ
దిట్టకమాన నామతము తీవ్రమహోగ్రభయంకరంబుగాఁ
దిట్టితినా మహోగ్రహమతిన్ మకరగ్రహజర్జరీభటా
పట్టపుదట్టఘాలఘణిభర్తృజహాకృతపర్జటస్ఫుటా
ఘట్టనదట్టణాలకవిఘట్ట నిరర్గళరాజభృత్యకీ
చట్టచటార్భటీనయనజర్జరకీలలు రాలఁగా వలెన్
జుట్టటికంబునం బొగడఁ జూచితినా రజతాద్ర్యధిత్యకా
ఘట్టణమధ్యరంగగతభవ్య వధూవదనానుషంగసం
హట్టశిరస్స్థగాంగఝరహల్లక జాలసుధాతరంగముల్
చుట్టుకొనన్వలెన్ భువనచోద్యముగా భయదంబుగా మఱిన్
దిట్టితినా సభాభవనధీంకృతభీమనృసింహరాడ్ధ్వజా
తాట్టమహాట్టహాస చతురాస్య సముద్భ్రుకుటీతటీనటీ
కోట్టణరోషజాలవ్యాతకుంఠితకంఠగభీరనాదసం
ఘట్టవిజృంభమాణగతి గావలె, దీవనపద్య మిచ్చి చే
పట్టితినా మణీకనకభాజన భూషణభానురాంబరా
రట్టతురంగగంధగజరాజ డమూల్యఘనాతపత్రభూ
పట్టణభద్రహర్మ్యభటపఙ్క్తి చిరయ్యనావయంబునై
గట్టిగఁ దోడుతో వెలయఁగావలె గొక్కవిరీవిఁ జూడుఁ డీ
యట్టిటు మందెమేలముల వందురునుం బలెఁ జుల్కఁజూచియే

పట్టున నైనఁ గేరడము పల్కకుఁడీ పయిపెచ్చునందులన్
గొట్టుదు దుష్కవిద్విరదకోటులఁ బంచముఖోద్భటాకృతిన్
బెట్టుదుదండముల్ సుకవిబృందము కే నతిభక్తి సారెకున్
గట్టితి ముల్లె లేఁబదియుఁ గాఁగలనూటపదారు లెయ్యెడన్
రట్టడిభట్టుమూర్తికవిరాయని మార్గమెఱుంగఁ జెప్పితిన్.

గీ. ముందు నిప్పుడు నీకమీఁద మోద మలరఁ
బద్యదండంబు చేఁబూని పార్థివులను
జంపుచున్నాఁడు చంపును జంపఁగలఁడు
పరుషవాక్యత సమవర్తి భట్టుమూర్తి.

శా. గుత్తిం బుల్లెలుకుట్టె చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి పెన్గొండలో
హత్తిన్ సత్రమునందు వేఁడి బలుదుర్గాధీశుతాంబూలపుం
దిత్తుల్ మోసి పదస్థులైన ఘనులన్ దీవించ—

అనునంతవఱకుఁ జెప్పునప్పటికిఁ దిమ్మరుసు దుష్కీర్తికి భయపడి పచ్చలహారము మెడనుండి తీసి భట్టుమూర్తికి సమర్పించఁగా నాతఁడు ప్రహృష్టుఁడై పూరించెను—

దీవించెదన్, మత్తారాతియయాతి నాగమనుతున్ మంత్రీశ్వరున్ దిమ్మరున్.

కం. అయ్యా యనిపించుకొంటివి
నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయ నృపపుంగవుచే
నయ్యా నీసరి యేరీ
తియ్యానివిలుకాఁడవయ్య! తిమ్మరుసయ్యా!

26. గుంటుపల్లి నరసింగమంత్రి.

కం. యాచక సంరక్షణకై
భూచక్రమునన్ జనింపఁ బొమ్మని నిన్నా
వాచస్పతి పంపెనటే

నాచక్కని గుంటుపల్లి నరసింగన్నా!

గీ. గురుయశశ్శాలియగునట్టి గుంటుపల్లి
మంత్రినరసింగరాయ సన్మందిరమున
నొక్కనాఁటిప్రయంబగుఁ దక్కినట్టి
దేశపాండ్యాలయొకయేఁటి ప్రాశనంబు.

మ. వరగంభీరతసింధురాజు కలశవారాశిపుత్త్రుండు సుం
దరభావంబున మన్మథుండు కరుణ న్దార్క్ష్యధ్వజుం డార్యస
ద్గురువిప్రావనదానకర్ణుఁ డఖిలక్షోణీస్థలి మంత్రిశే
ఖరుఁ డీశ్రీకరగుంటుపల్లినరసింగామాత్యుఁ డెన్నందగున్.

27 నందిసింగన.

పారిజాతాపహరణమురచించిన నందితిమ్మనకు ముక్కు పొడుగుగా నుండుటచే ముక్కుతిమ్మన్నయనియుఁ బేరుకల్గెను. పారిజాతాపహరణము కృతినంపినప్పుడు కృష్ణరాయ లీతనికి రత్నకుండలముల నొసఁగెను. ఒకనాఁ డీకవి కుండలముల ధరించి తనయింటియరుగుపైఁ గూర్చుండియుండఁగా భట్టుకవి త్రోవ నరుగుచు నీకందపద్యముఁ జెప్పెను—

కం. మాకొలఁది జానపదులకె
నీకవనపురీవి? యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు గగనధునీ
శీకరములచెమ్మ! నందిసింగయతిమ్మా!

ఆనందించి తిమ్మకవి చేత నేమియు లేకపోవుటచేఁ గర్ణముననున్న కుండల మొకటి తీసి యాతని కొసఁగెనఁట! తర్వాత రాయలయాస్థానమునకు నొంటికుండముతోఁ దిమ్మకవియు భట్టుకవియు వచ్చిరఁట! ప్రస్తావవశమున నీవృత్తాంతము రాజువిని

“గగన’యనుచో‘నాక’యనిమార్చి పద్యముమిసమిసలార్చెనఁట!

కం. మాకొలఁదిజానపదులకె
నీకవనపురీవి; యబ్బునే కూపనరట
ద్భేకములకు నాకధునీ
శీకరములచెమ్మ నందిసింగయతిమ్మా!

తిమ్మకవియు భట్టుమూర్తికవియు రెండుకుండలములను రాజునకు సమర్పించిరఁట! రాయలు వారిసరసతకు మెచ్చి హెచ్చుబహుమతు లిచ్చెనఁట!

వేములవాడ భీమకవి.

ఈతఁడు పండ్రెండవశతాబ్దితుద నున్నవాఁ డందురు. ‘వేములవాడభీమకవి’యనుపేరు కొన్నిపద్యముల యతిస్థానస్థాపితమై కలదు. ఆతఁడు నీతఁడును వేఱో, ఒక్కరో!

సీ. గడియలోపలఁ దాడి కడఁగి ముత్తునియగాఁ
దిట్టినమేధావిభట్టుకంటె
రెండుగడెల బ్రహ్మదండిముండ్లన్నియు
డుల్లఁ దిట్టినకవిమల్లుకంటె
మూఁడుగడెలకుఁ దా మొనసి యత్తినగండి
పగులఁ దిట్టినకవిభానుకంటె
అఱజాములోపలఁ జెఱువునీ ళ్లింకంగఁ
దిట్టినబడబాగ్ని భట్టుకంటె

గీ. ఉగ్రకోపి నేను నోపుదు శపియింపఁ
గ్రమ్మఱింప శక్తి గలదు నాకు
పట్టిమానఁ జిగురు పుట్టింప గిట్టింప
బిరుదువేములాడ భీమకవిని

భీమకవి యొకప్పుడు గుడిమెట్టయనుగ్రామమున కరిగెనఁట! సాగిపోతురాజను రాజాతనిగుఱ్ఱము నక్కడఁ దనసాహిణమునఁ గట్టిపెట్టించి యాతఁడు వేఁడినను విడిపింపఁడయ్యెనఁట! దానిపైఁ గోపించి భీమకవి చెప్పిన పద్యము—

చం. హయ మది సీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ సహ్యజ వారిధి మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేడవవాఁడు చూడుఁడీ!

సాహిణిమారుఁడనుదండనాథుఁడు చాళుక్యచొక్కభూపతి నెదిరించెనఁట! భీమకవి యామారుని శపించి చొక్కభూపతికే జయము చేకూర్చెనఁట—

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహిణిమారుఁడు మారుకైవడిన్
బొక్కిపడంగలండు చలమున్ బలమున్ గలయాచళుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁడయి చూడ్కులమంటలు రాలఁ జూచినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్తవోవునే!

చాళుక్యచొక్కభూపాలుఁ డొకప్పుడు భీమకవి మహాత్మ్యమును ప్రత్యక్షముగా నెఱుఁగఁగోరి "స్వామీ మీరాడినదిమాట పాడినదిపాట యగునందురు వినోదార్థము కొండొక ప్రదర్శింప వేఁడెదను" అనఁగా భీమకవి నీయభీష్ట మేమని యడిగి తెలిసికొని యచ్చటి మల్లెసాలనున్నస్తంభము చివుళ్లతో జొంపములతో వృక్ష మగున ట్లీక్రిందిపద్యము చెప్పెను.

శా. ఆనీతాభ్యుపదానశృంఖళికరాభ్యాలంబితస్తభమా
నేనే వేములవాడభీమకవి నేనిన్ జిత్రకూటంబులో

ఘూనవ్యాపృతపల్లవోపలతికాపుష్పోవగుచ్ఛలంబులన్
నానాపుష్పఫలప్రదాయివగుమా నాకల్పవృక్షాకృతిన్.

అట్లేయా స్తంభము పుష్పఫలభరితమగువృక్ష మయ్యెనఁట! మరల దాని నీక్రిందిపద్యముఁ జెప్పి తొంటిరీతికిఁ దెచ్చెనఁట!

ఉ. శంభువరప్రసాది కవిజాలవరేణ్యుఁడ నైననావచో
గుంభన మాలకించి యనుకూలత నొంది తనూవభాసనన్
జృంభినిఁ జొక్కనామనృపకుంజరు పందిటిమల్లెసాలకున్
స్తంభమురీతి నీతనువుదాలిచి యొప్పటియట్ల యుండుమా!

భీమకవి తెలుంగాధీశునిఁ (కళింగాధీశుఁడని కొన్నిప్రతులు) గస్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

మ. ఘనుఁడన్ వేములవాడవంశజుఁడ దాక్షారామభీమేశనం
దనుఁడన్ దివ్యవిషామృతప్రకట నానాకావ్యధుర్యుండ భీ
మన నాపేరు వినంగఁజెప్పితిఁ దెలుం(గళిం)గాధీశ! కస్తూరికా
ఘనసారాదిసుగంధవస్తువులు వేగం దెచ్చి లాలింపురా!

చోడగంగుపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

చం. అనిమొనఁ జోడగంగఁడు మురారి బకారి నరుండు మాద్రిజుం
డన ఘనచక్రతోమరశరాసనకుంతము లల్కఁ బూని ప్రే
యను వడి డాయ నేయఁ బొడువన్ గళమస్తకవత్స మర్మముల్
తునియవె నుగ్గుగావె యెదదూఱవె నాటవె వైరివీరులన్.

ఉ. భోజుఁడుమంకు ధర్మజుఁడుబొంకు శచీపతిరంకు కల్వపూ
రాజుకళంకు దైవతధరాజముడొంకు పయోధియింకు నం
? భోజభవుండుపంకు ఫణిభూషణదేవుఁడుసంకు పద్మినీ
రాజహితుండుక్రుంకు సరిరారు గుణంబుల నీకు ధారుణిన్

భీమకవి మైలమభీమునిమీఁదఁ జెప్పిన పద్యములు—

చం. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునయనాగ్ని కొల్మి యురగాధిపుకోఱలు పట్టుకార్లు ది
క్కరటిశిరంబు దాయ లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణగుణాభిరాముఁ డగు మైలమభీముని ఖడ్గసృష్టికిన్.

ఉ. ఏఱువభీమ! నీపగతు లెక్కనికొండలు చంచలాత్ములై
దూఱనియట్టి ఘోరవనదుర్గములన్ వనితావియోగులై
పాఱనిత్రోవలుం దినని పండ్లును నాఁకటఁగూర లుప్పుగా
నేఱనికట్టెలుం గలవె యీలవణాంబుధివేష్టితావనిన్.

కళింగగంగు నాస్థానమునకు భీమకవి యరుగఁగా నాతఁ డనాదరము సూపి యిది సమయము కాదు పొమ్మనెనఁట! దానిపై భీమన కోపించి శాపమి ట్లొసఁగెను—

ఉ. వేములవాడభీమకవి వేగమె చూచి కళింగగంగు తా
సామముమాని కోపమున సందడిదీఱిన రమ్ము పొమ్మనెన్
మోమును జూడ దోస మిఁక ముప్పదిరెండుదినంబులావలన్
జామున కర్థమం దతనిసంపద శత్రులపాలు గావుతన్.

శాపము ఫలించెను. రాజకళింగగంగు గర్భదరిద్రుఁడై పరుల కెఱుకపడకుండఁ బ్రచ్ఛన్నవేషము దాల్చి తిరిప మెత్తుచుఁ బొట్టగడపుకొనుచుండెను. భీమకవి యొకనాఁడు రాత్రి పల్లకి నెక్కి దివటీలతో నెక్కడకో పోవుచుండఁగా నాతఁడు త్రోవ నేఁగుచుఁ జీఁకటిలో నొకగోతఁ గూలి 'అయ్యో! కాలిదివటీయైన లే దయ్యెఁగదా' యనుకొని చింతిలెనఁట! అది భీమకవి విని నీ వెవ్వఁడవని యడుగ 'భీమకవిగారిచే జోగిచేయఁబడిన వాఁడ' ననెనఁట! భీమకవి 'రాజకళింగగంగవా' యనఁగా నాతఁడు కేల్మోడ్చి రక్షింపుఁ డనెనఁట! అంతట—

ఉ. వేయుగజంబు లుండఁ బదివేలు తురంగములుండ నాజిలో
రాయల గెల్చి సజ్జనగరంబునఁ బట్టముగట్టుకో వడిన్
రాజకళింగగంగు కవిరాజభయంకరమూర్తి చూడఁగాఁ
బోయెను మీనమాసమునఁ బున్నమవోయినషష్ఠి నాఁటికిన్.

అని యాశీర్వచించి తిరిగి లబ్ధరాజ్యునిఁ జేసెనఁట!

ఉ. రామునమోఘబాణమును రాజశిఖామణికంటిమంటయున్
భీముగదావిజృంభణ మపేంద్రునివజ్రము చక్రచక్రమున్
దామరచూలివ్రాఁతయును దారకవిద్విషుఘోరశక్తియున్
వేములవాడభీమకవి వీరునితిట్టును రిత్తవోవునే!

కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీనాథుఁడు.

క్రీ॥ 1380 ప్రాంతమున జనియించి 1450 తర్వాతవఱకు జీవించి పూర్ణపురుషాయుషజీవియై యనేక సుకవిరాజ సమ్మానములఁగాంచి యాంధ్రకవిమండలియం దనన్యసామాన్యమైన సుప్రతిష్ఠనంది మహాభోగముల ననుభవించుటయకాక తుదకుఁ గష్టములఁగూడఁ జవిచూచి బృహస్పతికి సయితము గుండియలు దిగ్గురనునట్లు స్వర్గమున కరిగిన యీయుద్దండపండితకవిని దెల్గుదేశమున మాతృభాషాభిమానులలో నెఱుంగని వారుండరు. ఈమహాకవిచే శృంగారనైషధాదులగు ప్రబంధము లేకాక యింక ననేకము లగు చాటుపద్యములును రచియింపఁబడినవి. అందురసోత్తరము లిందుదాహరింపఁబడును.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటాంధ్రరాజ్యాధీశ్వరుఁడగు సంబుపరాయని తెలుంగురాయలయొద్ద కరిగి యాతనినాశీర్వచించినది—

శా. ధాటీఘోటకరత్న ఘట్టన మిళద్ద్రాఘిష్ఠకళ్యాణఘం
టాటంకార విలుంఠలుంఠిత మహోన్నతాహితక్షోణిభృ

త్కోటీరాంకితకుంభినీధర సముత్కూటాటవీఝాటక
ర్ణాటాంధ్రాధిప! సాంపరాయని తెలుంగా! నీకు బ్రహ్మాయువౌ!

ఆనృపాలునిఁ గస్తూరియాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

శా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయరా సుకవిరాడ్బృందారక శ్రేణికిన్
దాక్షారామచళుక్య భీమవరగంధర్వాప్సరో భామినీ
వక్షోజద్వయ కుంభికుంభములపై వాసించుఁదద్వాసనల్.

వెల్గోటిరాజును బండితకవియునగు సర్వజ్ఞ సింగభూపాలు నాస్థానమునకుఁ బోయి యానృపాలుని కొల్వుకూటమునకు ముందుఁ బూజింపఁబడుచుండెడు శారదావిగ్రహమును గాంచి యాతఁడు చెప్పిన పద్యము—

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాల
పలుకుఁదోడైతాంధ్ర భాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథ సందర్భమునకు
పగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాదప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్క
చంద్రభూషక్రియా శక్తిరాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద

గీ. మెటులు మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద
రావుసింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండి నీవు
సరససద్గుణనికురుంబ! శారదాంబ!

సింగభూపాలుపైఁ జెప్పినది—

కం. సర్వజ్ఞనామధేయము
శర్వునకే రావు సింగజనపాలునకే
యుర్వింజెల్లను దక్కొరు
సర్వజ్ఞుఁడనుట కుక్క సామజమనుటే.

ఆయాస్థానమున నొకబట్టుకవి యిచ్చిన సమస్య—
"కుక్కవా నక్కవో ఫణివా క్రోఁతివా పిల్లివా బూతపిల్లివో"
కవి సార్వభౌముని పూరణము—

ఉ. తక్కక రావుసింగవసుధావరుఁ డర్థుల కర్థమిచ్చుచో
దిక్కులలేనికర్ణుని దధీచిని ఖేచరు వేల్పుమ్రానుఁ బెం
పెక్కినకామధేనువు శిబీంద్రుని నెన్నెదు భట్టు! డిట్టవై
కుక్కవా! నక్కవో! ఫణివా! క్రోఁతివా! పిల్లివా! బూతపిల్లివో!

శ్రీనాథుఁడు రెడ్లయాస్థానకవి. రెడ్లకు వెల్గోటివారికి వైరము. ఈతఁడు తిరిగి రెడ్లయాస్థానమునకుఁ బోఁగాఁ దమ శత్రువగు సింగమనేని నట్లు పొగడినందులకు వారు కుపితులై యిచ్చకాల మారివని చుల్కనచేసి పల్కిరఁట! నే నాపద్యమున నాతనిగూఢముగా వెక్కిరించితినేగాని పొగడలేదని శ్రీనాథుఁ డిట్లాపద్యమున కన్వయముచెప్పెనఁట! "సర్వజ్ఞనామధేయము శర్వునకే. రావు సింగజనపాలున కేయుర్వింజెల్లును? (శివునిఁగాక) తక్కొరు సర్వజ్ఞుండనుట కుక్కసామజమనుటే.

వేఱొకప్పుడు వెల్గోటి మాదయలింగమనేఁడు రెడ్లకతారిని గైకొనఁగా నాకతారిని దిరిగి రెడ్లకడకుఁ జేర్చుటకై శ్రీనాథుఁ డాతని కడ కరిగి పొగడిన పొగడ్త—

సీ. ౪. జగనొబ్బగండాంక సంగ్రామనిశ్శంక
జగతీశ రాయవేశ్యాభుజంగ

అఖిలకోటలగొంగ యరిరాయమదభంగ
మే లందు ధరణీశమీనజాల
మూరురాయరగండ మఱియురాజులమిండ
యభివృద్ధిమీఱు చౌహత్తమల్ల
ఘనగాయగోవాళ కామినీపాంచాల
బ్రహ్మేయు శశివంశపరశురామ
గీ. దండిబిరుదుల సురతాణిగుండెదిగుల
బళిరయల్లయవేముని పగరమిండ
రమణమించినమేదిని రావుబిరుద
సంగరాటోప! మాదయలింగభూప!

కర్ణాటరాజ్యమున కరిగినప్పు డారాజు మీవాసస్థల మెట్టిదనఁగాఁ జెప్పినది——

సీ. పరరాజ్య పరదుర్గ పరవైభవశ్రీలఁ
గొనకొనివిడనాడు కొండవీడు
పరిపంధిరాజన్య బలములబంధించు
కొమరు మించినబోడు కొండవీడు
ముగురు రాజులకును మోహంబుపుట్టించు
గుఱుతైన యుత్రేతాడుకొండవీడు
చటులవిక్రమకళా సాహసంబొనరించు
కుటిలాత్ములకుగాదు కొండవీడు
గీ. జవనఘోటక సామంతసరసవీర
భటనటానేకహాటక ప్రకటగంధ
సింధురారవమోహన శ్రీలఁదనరు
దుర్గమమరావతికి జోడు కొండవీడు.

అక్కడ రాజసమ్మానమునకుఁ గాలయాపనము కొంతసంభవింపఁగా నాదేశపు విధము తనకు సరిపడక కర్ణాటరాజ్యలక్ష్మిని బ్రార్థించుచుఁ జెప్పిన పద్యము——

శా. కుల్లాయుంచితిఁ గోఁకసుట్టితి మహాకూర్పాసముం దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిం దిలపిష్టముం మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగా
సల్లానంబలిద్రావితిన్ రుచులు దోసంబంచుఁ బోనాడితిం
దల్లీ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్.

తొలుతనీతఁడు కొండవీటి రెడ్ల యాస్థానకవి. ఆరాజ్యమంతరించిన తర్వాత రాజమహేంద్రవరమున రాజ్యమేలు నల్లయ వేమవీరభద్రా రెడ్లయొద్దఁ జేరెను. వేముని వర్ణించిన వర్ణనము——

సీ. రాజనందనరాజ రాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమ ధరణిపతికి
రాజనందనరాజ రాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమ ధరణిపతికి
రాజనందనరాజ రాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమ ధరణిపతికి
రాజనందనరాజ రాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమ ధరణిపతికి
గీ. భావభవభోగ సత్కళాభావములను
భావభవభోగ సత్కళాభావములను
భావభవభోగ సత్కళాభావములను
భావభవభోగ సత్కళాభావములను.
ఉ. వీరరసాతిరేక రణవిశ్రుత! వేమవరేంద్ర! నీయశం
బారభమానతారకరహారవిలాసము నీభుజామహం

బా రభమానతారకరహారవిలాసము నీపరాక్రమం
బా రభమానతారకరహారవిలాసము చిత్రమారయన్.

వేమ వీరభద్రారెడ్లు ప్రతివర్షమును సింహాచలపు నృసింహస్వామికిఁ దిరునాళ్లు జరిపించుచుండెడివారు. శ్రీనాథుఁడును వారితో నచ్చటికరిగెడివాఁడు. ఆపర్వతముమీఁదికి యాత్రార్థము వచ్చునానాస్త్రీలను జూచి యాతఁడు వర్ణించిన వర్ణనము—

సీ. హరినీలములకప్పు లణఁగించునునుగొప్పు
విడఁ బువ్వుదండ తా వీడఁబాఱ
కోటిచందురుడాలు గోటమీటఁగఁజాలు
మొగముఁగుంకుముచుక్క సొగసుగుల్క
అలజక్కవలజిక్కు లణఁగఁద్రొక్కఁగ నిక్కు
పాలిండ్లపై నాఁచుపైఁట జాఱ
ఇసుకదిన్నెలమెట్టు పసిఁడిచెంపలఁగొట్టు
పిఱుఁదుపై మొలనూలు బెళుకుదేర
గీ. చిగురుఁగెమ్మోవిఁబగడంపుజిగియు మెఱయ
మాట లాడఁగఁ గనుదోయి తేట లమరఁ
జెమట లూరంగ సింహాద్రి చేరవచ్చె
భోగగుణధామ యాంధ్రనియోగిభామ.

సీ. విడినకొప్పున జాజివిరు లొప్పుగా రాలఁ
జిట్టికుంకుముచుక్కబొట్టు చెదర
చక్కఁగాఁ బటువారుసందెడుకుచ్చెళ్లు
చెలఁగుమెట్టియలపైఁ జిందులాడ
కొదమగుబ్బలఁ బైఁటకొంగు సయ్యాన జాఱ
ముక్కునత్తొకవింతముద్దు గుల్క

మొలగంట లిమ్ముగుమ్రోఁతతో రంజిల్లఁ
గనకంపుటందియల్ ఘల్లు రనఁగ
గీ. బొసఁగఁ గ్రంపువీడెముల్ పొందుపఱిచి
యసుఁగుఁజేడెలతో ముచ్చ టాడికొనుచు
నలరుసింహాద్రిపై కెక్కి హర్షమునను
వచ్చెఁ గలకంఠి వేపారిమచ్చెకంటి.

శా. రా పాడంగలఁగుబ్బచన్నుఁగవతో రాకేందుబింబంబుపైఁ
దూ పేయంగలముద్దునెమ్మొగముతోఁ దోరంపుమైచాయతోఁ
జూపున్ ముద్దుల బాలసంఘములతో సొంపారులేనవ్వుతో
వేపార్యంగన వచ్చెఁ గాసెబిగితో వేణీభరచ్ఛాయతోన్

సీ. పలుతెఱంగులరంగు పద్మరాగలవీణె
చకచకత్ప్రభల సాక్షాత్కరింప
సొంపుతో రవచెక్కడంపుముంగరచాయ
పవడంపుమోవిపైఁ బరిఢవిల్ల
విరిసి రోసరిలి క్రిక్కిఱిసినచనుదోయి
బిగువున నెఱిపైఱిక పిక్కటిల్ల
ఒసపరియొయ్యారమునుఁగులో నెఱివేణి
కొమరాలిమూపున గునిసియాడ
గీ. విరులతావియు నెమ్మేనివెనుకకచ్చ
పెళపెళక్కనుచిఱుదొడల్ బెళుకునడుము
వలుదపిఱుఁదులు కలికిచూపులబెడంగు
లొలయఁ గన్గొంటి వేపారికలువకంటి.

కం. రంభాస్తంభము లూరువు
లంభోరుహనిభము లక్షు లతనుశరంబుల్

జంభాసురారిమదగజ
కుంభము లీనంబివారి కోడలికుచముల్

కం. అద్దిర కులుకులు బెలుకులు
నిద్దంపు మెఱుంగుఁదొడలనీటులు గంటే
దిద్దుకొనియేలవచ్చును
ముద్దియ యీనంబిపడుచు ముచ్చట దీఱన్.

సీ. పొలుపొందఁగ విభూతిబొట్టు నెన్నొసలిపైఁ
దళుకొత్తుచెమట కుత్తలపడంగ
సొగసుగాఁ బూదండజొంపినకీల్గొప్పు
జాఱఁగా నొకచేత సరుదుకొనుచు
బిగిచన్నుఁగవమీఁద బిరుసుఁబయ్యెదచెంగు
దిగజాఱి శివసూత్ర మగపడంగ
ముక్కున హురుమంజిముత్యాలముంగర
కమ్మవాతెఱమీఁద గంతులిడఁగ

గీ. కాను జవ్వాద మట్టియల్ గదిసి మ్రోయఁ
గమ్మవిలుకాని జాళువాబొమ్మయనఁగ
మెల్ల మెల్లన సింహాద్రిమీఁది కేఁగెఁ
గన్నెపూఁబోఁడి యగసాలి వన్నెలాఁడి.

అక్కడఁ దంబురా చేతఁబూని గానముసేయుచు వచ్చు సాతానివెలఁదిపైఁ జెప్పినది.—

సీ. మీఁగాళ్లఁ జీరాడుమేలైనకుచ్చెళ్ల
దీరున మడిచీర దీర్చి కట్టి
బిగువుగుబ్బలమీఁద నిగనిగ్గలుకొత్తు
నొరపయ్యెదకొంగు జాఱవైచి

వలపల కొకవింత గలుగఁగా గొప్పలో
కురులు సున్నగ దువ్వి కొప్పువెట్టి
నెలవంకనామంబు సలలితంబుగ నుంచి
తిరుచూర్ణ మామీఁదఁ దీర్పుచేసి

గీ. ఓరచూపుల విటులఁ దా నూరడించి
గిల్కుమెట్టెలరవరవల్ గుల్కరింపఁ
జికిలిచేసినతామ్రంపుఁజెంబు పూని
వీథి నేతెంచె సాతానివేడ్కలాఁడి.

అట దుకాణమునఁ దమలపాకులు కొనఁబోయి చెప్పినది—

చం. తొలకరిమించుఁదీవగతి దోఁప దుకాణముమీఁద నున్నయ
య్యలికులవేణితోఁ దమలపాకులబేరము లాడఁబోయి నే
వలచుట కేమి? శంకరునివంటిమహాత్ముఁడు లింగరూపియై
కులికెడుదానిగబ్బిచనుగుబ్బలసందున నాట్య మాడఁగన్.

ఉ. అంగడివీథిఁ బల్లవుల కాసగ మామిడిపండు లమ్ముచున్
జంగమువారిచిన్నది పిసాళితనంబునఁ జూచెఁబో నిశా
తాంగజబాణకైరవసితాంబుజమత్తచకోరబాలసా
రంగతటిన్నికాయముల రంతులు సేసెడు వాఁడిచూపులన్.

సీ. బాలేందురేఖసంపద మించి విలసిల్లు
నొసటితళ్కులనీటు నూలుసేయ
భ్రమరికావాహినీలచమరవాలములఁ బోల్
వేణీభరముచాయ వేయుసేయ
దర్పణద్విజరాజధాళధళ్యప్రభ
లదవబింబస్ఫూర్తి అలుసేయ

కోకహాటకశైలకుంభికుంభారాతి
కుచకుంభయుగళంబు కోటిసేయు.

గీ. జఘనసీమకు విలువ లెంచంగ వశమె
దీనిసౌందర్యమహిమంబు దేవుఁ డెఱుఁగు
నహహ! యెబ్బంగి సాటిసేయంగవచ్చు
భావజునికొల్వు జంగమభామచెల్వు.

మ. విమలాంభోరుహపత్రజైత్రములుగాఁ బెంపారు నేత్రమ్ములన్
గమనీయంబగుకజ్జలం బునిచి రేఖాసౌష్ఠవం బొప్ప నా
గముతోఁ జేసినసిందురంబు నుదుటం గాన్పింప బయ్యెంటయున్
యమునారైకయు దాఁటి పూఁపచను లొయ్యారంబునూపన్ దుకా
ణముపైఁ బొందిలి దోర్తు నిల్చె ముఖచంద్రస్ఫూర్తి శోభిల్లఁగన్.

నీలాటిరేవున స్నానమునకై యరిగి యచ్చటనున్న నానావనితలఁ జూచి చెప్పిన పద్యములు—

ఉ. వీసపుముక్కునత్తు నరవీసపుమంగళసూత్ర మమ్మినన్
గానునురానికమ్మ లరకానునుగానివి పచ్చపూసలున్
మాసినచీర గట్టి యవమాన మెసంగఁగ నేఁడు రాఁగ నా
కాసలనాటివారికనకాంగిని జూచితి నీళ్లరేవునన్.

కం. పూజారివారికోడలు
తా జాఱఁగ బిందె జాతి దబ్బునఁబడియెన్
మైజాఱుకొంగు దడిసిన
బాజారే తిరిగి చూచి పక్కున నవ్వెన్.

శా. పొచ్చెం బింతయు లేనిహంసనడతోఁ బొల్పొందు లేనవ్వుతోఁ
బచ్చల్ద్రాపినకుల్కుముంగరలతో బాగైనకెమ్మోవితో
నచ్చం బైనముసుంగువెట్టి చెలితో నామాటలే యాడుచున్
వచ్చెంబో కుచకుంభముల్ గదలఁగా వామాక్షి తానీళ్లకున్.

ఉ. శ్రీకరభూషణంబులును సిబ్బెపుగుబ్బలు ముద్దుఁజెక్కులున్
గోకిలవంటిపల్కులును గొల్చినఁ జేఱలఁగేరుకన్నులున్
బ్రాకటదేహకాంతియును బంగరుబొమ్మకు హెచ్చువచ్చు నీ
చాకలివారిజవ్వనికి సాటికిరా రిఁకఁ దొంటిజవ్వనుల్

క. నీలాటిరేవులోపల
మేలిమితోఁ దీర్చినట్టు మెఱసి నిలుచుచున్
దాలిమిని వాలుఁజూపుల
బాలామణి గుట్టు బైటఁబడఁగాఁ జూచెన్.

కొండవీట నున్నప్పు డెడనెడఁ బల్నాటిసీమకు శ్రీనాథుఁడు పోవుచుండెడివాఁడు. పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁగల యనాదరము ననేకపద్యములఁ బట్టి తెలిసికొననగును. పల్నాటి వీరులసంబంధమున నొక్కకారెమపూఁడిని మాత్ర మీతఁడు మెచ్చుకొన్నట్టు తెలియుచున్నది.

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు విష్ణువు చెన్నుఁడు కల్లిపోతురా
జారయఁ గాలభైరవుఁడు నంకమశక్తియ యన్నపూర్ణయున్
గేరెడుగంగధారమడుఁగే మణికర్ణిక గాఁ జెలంగునీ
కారెమపూఁడిపట్టణము కాశిగదా పలినాటివారికిన్.

పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁగలయనాదరము—

కం. రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా
డెసఁగంగా రంభయైన నేకులె వడుకున్
వసుధేశుఁడైన దున్నును
గుసుమాస్త్రుండైన జొన్నకూడే కుడుచున్.

పల్నాటిసీమలో నెంతోలోఁతు త్రవ్వినఁగాని నీళ్లూరవు.

అక్కడి చేఁత్రాళ్లు కొండవీటిచేఁత్రాళ్లకు ద్విగుణితములై యుండవలయును. అంతలోఁతుత్రవ్వినను గొన్నిచోట్ల నీరూరక రాతిచట్టు వచ్చును. కాన నీళ్లకై యెంతో సొమ్ము భంగపడవలసివచ్చుచుండును. ఇది వచ్చునట్లు చెప్పినపద్యము—

ఉ. అంగడి యూరలేదు వరియన్నములేదు శుచిత్వమేమిలే
దంగన లింపులేరు ప్రియమైనవనంబులులేవు నీటికై
భంగపడంగఁ బాల్పడుకృపావరు లెవ్వరు లేరు దాత లె
న్నంగను సున్న గాన పలినాటికి మాటికిఁ బోవ నేటికిన్.

పల్నాటిప్రాంతములందు గ్రామమున కెవ్వరేని పెద్దలు వచ్చిన గ్రామపురోహితునింట విడిదలసేయింతురు. శ్రీనాథుఁ డొకపురోహితునింట విడిసి యచ్చటి రోఁత నిట్లు వర్ణించె. (ఆవైపులఁ బురోహితు లూరిలోని తమయాశ్రితుల యిండ్ల కనుదినమును విస్తళ్లు కుట్టియిచ్చుచుండవలెనఁట! దానికై నిల్వచేసి యుంచుకొన్న విస్తరాకులు గలవు.)

ఉ. దోసెఁడుకొంపలోఁ బసులత్రొక్కిడి మంచము దూడరేణమున్
బాసినవంటకంబు పసిబాలురశౌచము విస్తరాకులున్
మాసినగుడ్డలున్ దలకుమాసినముండలు వంటకుండలున్
రాసెఁడుకట్టెలుం దలఁపరాదు పురోహితులింటికృత్యముల్.

గీ. చిన్నచిన్నరాళ్లు చిల్లరదేవళ్లు
నాగులేటినీళ్లు నాఁపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబును దేళ్లు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు.

కం. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నలె తప్పన్

సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నుగఁ బల్నాటిసీమప్రజ లందఱకున్.

ఒకప్పుడు పల్నాటిలో నొకరింట నీతనికి జొన్నకూడును, జింతచిగురును బచ్చలియాకును గల్పి వండినయుడుకుఁగూరయు, వడ్డింపఁగాఁ జెప్పినపద్యము—

ఉ. ఫుల్లసరోజనేత్ర! యలపూతనచన్నులచేఁదు ద్రావి నాఁ
డల్ల దవాగ్ని మ్రింగితి నటంచును నిక్కడవేల తింత్రిణీ
పల్లవయుక్తమౌ నుడుకుబచ్చలిశాకము జొన్నకూటితో
మెల్లన యొక్కముద్ద దిగమ్రింగుము! నీపస కాననయ్యెడిన్.

గురిజాల సీమను గల పులిపాడనుగ్రామమునకు నీ శ్రీనాథుఁడు పోఁగా నాతనియెడ నచ్చటి శేషయ్య యనుకరణమును హనుమయ్యయనుకాఁపును పుల్లయ్యయనురెడ్డియును ననాదరముచూపిరఁట! దానిపై నాతఁడు చెప్పినపద్యము—

గీ. ఊరు వ్యాఘ్రనగర మురగంబు కరణంబు
కాఁపు కపివరుండు కసవు నేఁడు
గుంపుగాఁగ నిచట గురిజాలసీమలో
నోగులెల్లఁ గూడి రొక్కచోట!

నెమలూరు పైఁ జెప్పినది—

కం. నెమలిపురి యమపురముగా
యముఁ డాయెను బసివిరెడ్డి యంతకుమిగులన్
యమదూతలైరి కాఁపులు
క్రమ మెఱుఁగని దున్నలైరి కరణా లెల్లన్.

అడిగొప్పుల పైఁ జెప్పినది—

కం. గుడిమీఁదిక్రోఁతితోడను
గుడిలోపలినంబివారికోడలితోడన్
నడివీథిలంజెతోడను
వడిగొప్పులయోరుగాలి నడిగితినసుమీ!

మసర? రాజ్యము పైఁ జెప్పిన పద్యములు—

ఉ. గొంగడిమేలుపచ్చడము కుంపటి నల్లులు కుక్కిమంచమున్
జెంగట వాయుతైలము లజీర్ణపుమందులు నుల్లిపాయలున్
ముంగిట వంటకట్టెయలమోపులు దోమలు చీఱపోతులున్
రంగ! వివేకి కీమసరరాజ్యము కాఁపుర మెంతరోఁతరా!

ఉ. వంకగపాగలున్ నడుమువంగినకత్తులు మైలకోఁకలున్
సంకటిముద్దలుం జనుపశాకములుం బలుపచ్చడంబులుం
దెంకగునోరచూపులును దేఁకువదప్పినయేసబాసలున్
అంకులబ్రహ్మ యీమసరరాజ్యము నెట్లు సృజించె నక్కటా!

ఉ. ఆదరణంబు నున్న వినయంబు హితంబును బొంకు సత్యమా
లేదు దయారసం బది హుళిక్కి ప్రసాపదువేళ పఙ్క్తిలో
భేదపుఁబెట్టు దిట్టబలిభిక్షముఁ.....................త
త్వాదులఁ బుట్టఁజేసినవిధాత ప్రజాపతి గాకయుండునే!

రేనాటిని గూర్చి—

కం. గరళము మ్రింగితినంచుం
బురహర! గర్వింపఁబోకు పో! పో! పో! నీ
బిరు దింకఁగానవచ్చెడి
మెఱసెడిరేనాటి జొన్న మెదుకులు తినుమీ!

పడమటిసీమ వ్యాపారుల పైఁ జెప్పినపద్యము—

శా. దస్త్రాలున్ మసిబుఱ్ఱలుం గలములుం దారొక్కన్నచింతంబళుల్
పుస్తుల్ గారెడుదుస్తులుం జెమటకంపుంగొట్టు నీర్కావులుం

అస్తవ్యస్తపుఁగన్నడంబును భయంబైతోఁచుగడ్డంబులున్
'వస్తా చూస్తిమి రోస్తిమిన్' బడమటన్ వ్యాపారులం గ్రూరులన్.

ఒకప్పుడు ధనలబ్ధి తనకు లేకపోఁగాఁ జెప్పినది—

మ. కవితల్ సెప్పినఁ బాడ నేర్చిన వృధాకష్టంబె యీబోగపుం
జవరాండ్రేకద భాగ్యశాలినులు పుంస్త్వంబేల పో పోఁచకా
సవరంగా సొగసిచ్చి మేల్ యువతివేషంబిచ్చి పుట్టింతువే
నెవరున్ మెచ్చి ధనంబు లిచ్చెదరుగాదే పాపపుందైవమా.

రాజమహేంద్రవరమున శాస్త్రపండితులతో వివాదపడి చెప్పిన పద్యములలో నొకటి—

మ. శ్రుతిశాస్త్రస్మృతు అభ్యసించుకొని విప్రుం డంత నానాధ్వర
వ్రతుఁడై పోయి కనున్ బురందరపురారామద్రుమానల్ప క
ల్పతరు ప్రాంత లతాకుడుంగ సుఖసుప్త ప్రాప్త రంభాంగనా
ప్రతి...ంకురపాటనక్రమకళా పాండిత్య శౌండీర్యముల్!

ఒకనాఁ డొకవనిత తన్నుఁగికురింపఁగాఁ జెప్పినది—

ఉ. హా జలజాక్షి హా కిసలయాధర హా హరిమధ్య హా శర
ద్రాజనిభాస్య హా ప్రమదతంత్రకళానిధి యెందుఁ బోయితే
రాజమహేంద్రవీథిఁ గవిరాజు నసుం గికురించి భర్గకం
ఠాజితకాలకూటఘుటికాంచితమైన యమాసచీఁకటిన్.

కడిదిపురమున కరిగి చెప్పినవి—

కం. ముదివిటులు విధవలంజెలు
వదకవితలు మాఱుబాసబాఁపనవారల్
చదువనిపండితవర్యులు
కదనాస్థిరవీరవరులు కడిదిపురమునన్.

ఉ. చీరయు ముక్కుముంగరయుఁ జెంపలగంధముఁ జొక్కబొట్టు మం
జీరఝుణంఝుణారవముఁ జేతులఁ గంకణనిక్వణంబు నొ
య్యారపుజాలుకొప్పును గయాళితనంబును గాని లోన శృం
గార మొకింతలే దనుట గంటిని యీపురివారకాంతలన్.

రాచవీటి కరిగినప్పుడు చెప్పికొన్నపద్యము—

చం. పసగలముద్దుమోవి బిగిపట్టువగుబ్బలు మందహాసమున్
నొసటవిభూతిరేఖయుఁ బునుంగునతావి మిటారిచూపులున్
రసికులు మేలు మేలు బళిరా యని మెచ్చఁగ రాచవీటిలోఁ
బసిఁడిసలాకవంటి యొకబల్జవధూటిని గంటి వేడుకన్.

దక్షిణదేశమున కరిగినప్పుడు చెప్పినవి—

గీ. మేఁతఁ గరిపిల్ల పోరున మేఁకపిల్ల
పారుఁబోతుతనంబునఁ బందిపిల్ల
ఎల్లపనులను జెఱుపంగఁ బిల్లిపిల్ల
అందమునఁ గ్రోఁతిపిల్ల యీయఱవపిల్ల.

సీ. కూడు తలఁపఁ జొల్లు కూర కారాముల్లు
చెవులంత వ్రేలాళ్లు చేలు మళ్లు
దుత్తఁడే నాగళ్లు దున్నపోతులయేళ్లు
కలవు మాపటివేళ గంజినీళ్లు
మాటమాటకు ముళ్లు మఱి దొంగదేవళ్లు
చేఁదైనపచ్చళ్లు చెఱకునీళ్లు
వంటపిడ్కలదాళ్లు వాడనూతులనీళ్లు
విన విరుద్ధపుఁబేళ్లు వెడఁదనోళ్లు
సఖులచన్నులబైళ్లు చల్లనిమామిళ్లు
పరుపైనవావిళ్లు పచ్చపళ్లు

గీ. దళమయినయట్టికంబళ్లు తలలుబోళ్లు
పయిఁడికిని జూడఁ బయిఁడెత్తుప్రత్తివిళ్లు
చలముకొని వెదకిన లేవు చల్లనీళ్లు
చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడుమేళ్లు.

సీ. తొలుత నే వడ్డింత్రు దొడ్డమిర్యపుఁజారు
చెవులలోఁ బొగవెళ్లి చిమ్మిరేఁగఁ
పలు తెఱంగులతోడఁ బచ్చళ్లు చవిగొన్న
బ్రహ్మరంధ్రము దాఁకఁబారు నావ
యవిసాకు వేఁచిన నార్నెల్లు పసిలేదు
పరిమళమెంచినఁ బండ్లుసాగచు
వేపాకు నెండించి వేసినపొళ్లను
గంచానఁ గాంచినఁ గ్రక్కువచ్చు

గీ. నఱవవారింటివిం దెల్ల నాగడంబు
చెప్పవత్తురు తమతీరు సిగ్గులేక
* *
చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడుమేళ్లు.

శ్రీరంగక్షేత్రమున కరిగి యచ్చట నొకబిత్తరిపైఁ జెప్పినది—

సీ. ఒకచెంప కొరగా నొనగూర్చి దిద్దిన
తుఱుమునసుండి క్రొవ్విరులు రాల
రాతిరి నిదురఁ గూరమిఁ జేసి ముడివడు
బడలిక నడుగులు తడఁబడంగ
వింతవారలఁ జూచి వెసనవ్వు నెడఁ గప్పు
గలదంతములకాంతి వెలికిఁబాఱ
చిడిముడినడచుటఁ జెలరేఁగి గుబ్బల
పైఁ దాఁకి యొక్కింత పైఁట జాఱ

గీ. చెమటచేఁ దిరునామంబు చెమ్మగిల్ల
వాలి డాచేత విడియంబు గీలుకొల్పి
రంగపురిరాజవీథిఁ గానంగవయ్యె
నాదుమదిఁ గోర్కులూర వైష్ణవవధూటి.

మారెళ్లసీమ కరిగినప్పుడు చెప్పినవానిలో నొకటి—

సీ. నడివీథిలో రాళ్లు నాగులే దేవళ్లు
పరగట సావిళ్లు పాడుగుళ్లు
ఐదువన్నెలకూళ్లు నంబటికావిళ్లు
నూరూర జిల్లేళ్లు నూటనీళ్లు
నడుముకు వడదోళ్లు నడువీథిఁ గల్రోళ్లు
కరణాలపడిసెళ్లు కాఁపుముళ్లు
* * * *
* * * *
* * నేరెళ్లవాగునీళ్లు
సిరులఁ జెలువొందు మారెళ్లసీమయందు

రెడ్లప్రాచీనరాజధానియగు సద్దంకి కరిగినప్పుడు చెప్పినది.

సీ. తళుకుతళుక్కనుకాంతి బెళుకుకెంపులముంగ
రందమై కెమ్మోవియందుఁ గుల్క
ధగధగద్ధగలచేఁ దనరారుబంగారు
గొలుసులింగపుఁగాయ కొమరుమిగుల
నిగనిగన్నిగలచే నెగడుచెల్వపుగుబ్బ
దోయి యొండొంటితో రాయిడింప
రాజహంసవిలాసరాజితం బగుయాన
మందు మెట్టెలు రెండు సందడింప

గీ. సరసదృక్కుల విటులను గరఁగఁ జూచి
పొందికైనట్టిమోమున భూతిరేఖ
రాజకళ లొప్ప సద్దంకిరాజవీథిఁ
బొలిచె నొకకొమ్మ గాజులముద్దుగుమ్మ.

ఉ. వాలుగకన్నుదోయి బిగివట్టువగుబ్బలు కాఱుచీఁకటిం
జాలహసించు కొప్పుజిగి సారసము న్నగు మోము గల్గు నా
బాలికఁ గూలి కమ్ముకొన బట్టలు నేసెడువాని కిచ్చె వా
సాలెత గాదురా కుసుమసాయకుపట్టపుదంతి యింతియే!

ఉ. కుమ్మరవారిబాలిక చకోరవిలోచన ముద్దుగుమ్మ యా
వమ్ముదరిన్ రసామలినవస్త్రము చుంగులుజాఱఁ గట్టి తాఁ
గమ్మని మ్రోఁతతోఁ గరనఖమ్ముల భాండము లంగజాస్త్రపా
తమ్మనఁ బ్రోవుదీసె విటతండము గుండియ లార విచ్చఁగన్.

కం. ఆకదురునఁ బికరమున్
ఆ కదురున భృంగరవము నాత్మరవంబున్
ఏకీకృతముగ నేకు ల
నేకులు విన వడికె ముదిర యేకులముదిరా!

ఉ. గుబ్బలగుమ్మ లేఁజిగురుఁగొమ్మ! సువర్ణపుఁగీలుబొమ్మ బల్
గబ్బిమిటారిచూపులది కాఁపుది దానికి నేల యొక్కనిం
బెబ్బులి నంటఁగట్టితివి పెద్దవు ని న్ననరాదు రోరి దా
నబ్బ! పయోజగర్భ! మగనాలికి నింతవిలాసమేటికిన్.

శా. దాయాదుల్వలె గుబ్బచన్నులొఱయన్ ధావళ్యనేత్రాంబుజ
చ్ఛాయల్ తాండవమాడఁ గేరి పురుషస్వాంతమ్మునన్ మన్మథుం
డేయం జంగమువారిచంద్రముఖి విశ్వేశార్చనావేళలన్
వాయించెం గిరిగిండ్లు బాహుకుళలవ్యాపారపారీణతన్.

సీ. బొమవింటఁ దొడిగినపూవింటి దొరముల్కి
పోల్కిఁ గస్తురి సోఁగబొట్టు దిద్ది
చకచకలీనుతారకల రేకలువోలెఁ
గొలుకులు వెడలఁ గజ్జలము దీర్చి
పొడుపుగుబ్బలిమీఁద బొడము నీరెండనా
రంగుచందురుకావిరైక దొడిగి
పిఱుఁదు పొక్కిలి యను మెఱక పల్లము గప్పఁ
బాలవెల్లువవంటి చేలగట్టి
గీ. అంచకొదమలగమి బెదరించు పోల్కి
నందెచప్పుళ్లు ఘల్లు ఘల్లనుచు మొరయ
నడుము జవజవలాడఁ గీల్జడ ఘటించి
వచ్చె ముక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి.
సీ. తాటంకయుగధగద్ధగిత కాంతిచ్ఛటల్
చెక్కుటద్దములపై జీరువార
నిటలేందుహారినీల కుటిలకుంతలములు
చిన్నారిమోమునఁ జిందుద్రొక్క
బంధురమౌక్తిక ప్రకటహారావళుల్
గుబ్బచన్నులమీఁద గునిసియాడ
కరకంకణక్వణక్వణనిక్వణంబులు
వలుమాఱు రాతిపైఁ బరిఢవిల్ల
గీ. ఓరచూపుల విటచిత్త మూఁగులాడ
బాహుకుశలతఁ జక్కని మోహనాంగి
పాటబాడుచుఁ గూర్చుండి రోటిమీఁదఁ
బిండిరుబ్బంగఁ గన్నులపండు వయ్యె.

సీ. శ్రీ రస్తు భవదంఘ్రిచికురంబులకు మహా
భూర్యబ్దములు సితాంభోజనయన
వరకాంతి రస్తు తావకముఖనఖముల
కాచంద్రతారకం బబ్జవదన
మహి మాస్తు నీకటిమధ్యంబులకు మన్ను
మిన్నుగలన్నాళ్లు మించుబోఁడి
విజయోస్తు నీగానవీక్షల కానీల
కంఠహరిస్థాయిగా లతాంగి
గీ. కళల మస్తు లసచ్ఛాతకుంభ కుంభ
జంభభిత్కుంభి కుంభాభిజృంభమాణ
భూరి భవదీయవక్షోజములకు మేరు
మందరము లుండుపర్యంత మిందువదన!
సీ. చక్కని నీముఖచంద్రబింబమునకుఁ
గళ్యాణమస్తు బంగారు బొమ్మ!
నిద్దంపు నీచెక్కుటద్దంపు రేకకు
నైశ్వర్య మస్తు నెయ్యంపుదీవి!
మీటినఁ బగులు నీమెఱుఁగుఁబాలిండ్లకు
సౌభాగ్య మస్తు భద్రేభయాన!
వలపులు గులుకు నీవాలుఁగన్నులకు న
త్యధికభోగోస్తు పద్మాయతాక్షి!
గీ. మధురిమము లొల్కు నీముద్దుమాటలకును
వైభవోన్నతి రస్తు లావణ్యసీమ!
వన్నెచిన్నెలుగల్గు నీమన్ననలకు
శాశ్వతస్థితి రస్తు యోషాలలామ!

సీ. సొగసుకీల్జడదాన! సోగకన్నులదాన!
వజ్రాలవంటి పల్వరుసదాన!
బంగారుజిగిదాన! పటువుగుబ్బలదాన!
నయమైనయొయ్యారి నడలదాన!
తోరంపుఁగటిదాన! తొడలనిగ్గులదాన
పిడికిటనడఁగు నెన్నడుముదాన!
తళుకుఁజెక్కులదాన! బెళుకుముక్కరదాన!
సింగాణికనుబొమ చెలువుదాన!

గీ. మేలిమిపసిండిరవకడియాలదాన!
మించిపోనేల రత్నాలమించుదాన!
తిరిగి చూడవె ముత్యాలసరులదాన!
చేరి మాటాడు చెంగావిచీరదాన!

శ్రీనాథుని బావమఱఁది రామయమంత్రి యనునతఁడు మంచి భోజనపుష్టి గలవాఁడట! అతఁడొక యూరికరణము. పాఁడి పంటలుగల సంసారి. ఒకసారి బంతిని గలసి భుజించుచు శ్రీనాథుఁ డాతని నీ పద్యము చెప్పి గేలిగొనెను.

ఉ. గ్రామము చేతనుండి పరికల్పితధాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్షవీక్షణపరంపరచేఁ గడతేఱెఁ గాక మా
రామయమంత్రిభోజనపరాక్రమ మేమని చెప్పవచ్చు నా
స్వామియెఱుంగుఁ దక్కఁబళచాతురి తాళఫలప్రమాణముల్.

వేఱొక బంధుజనుపైఁ జెప్పినది——

ఉ. మా కలిదిండికామయకుమారకుఁ డన్నిటఁ దండ్రిపైఖరే
కాక తదన్యుఁ డెట్లగును గాడిదకుం దురగంబు పుట్టునే
చేకొని కొంకినక్కకును సింగము పుట్టునె మాలకాకికిం
గోకిల పుట్టునే చిఱుతకుక్కకు మత్తగజంబు పుట్టునే!

తనయెడ నత్యంతాదరము సూపిన రాజులును, రాజమంత్రులును, స్వర్గస్థులైరి. కడుపు కక్కుర్తిచేఁ గృష్ణాతీరమున బొడ్డుపల్లెను గుత్తకుఁగొని శ్రీనాథుఁడు కృషిచేయ మొదలిడెను. కృష్ణవరదవలనఁ బైరు ముఱిఁగిపోయినది. అప్పుడు తన్నాదరించిన రెడ్డిరాజులకు గర్భశత్రువులగు నొడ్డెరాజులు రాజ్యమేలుచుండిరి. విద్యాగౌరవములేక యాయొడ్డెరాజులు శ్రీనాథునిఁ బలుసిలుగులకుఁ బాల్పఱిచిరి. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁ డీక్రింది పద్యమును జెప్పి యాంధ్రవాఙ్మయ మున్నంతకాలమును శాశ్వతమగున ట్లారాజుల కపకీర్తిని నెలకొల్పెను.

సీ. కవిరాజుకంఠంబు కౌఁగిలించెనుగదా
పురవీథినెదురెండ పొగడదండ
ఆంధ్రనైషధకర్తయంఘ్రియుగ్మంబునఁ
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డివిద్వాంసుముంజేత
వియ్యమందెనుగదా వెదురుగొడియ
సార్వభౌమునిభుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
నగరివాకిటనుండు నల్లగుండు

గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలుపెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసపోతి
నెట్టుచెల్లింతుఁ డంకంబు లేడునూర్లు.

అవసానకాలమున శ్రీనాథమహాకవి సార్వభౌముఁడు చెప్పికొన్న పద్యము——

సీ. కాశికావిశ్వేశుఁ గలసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లేరాయఁ డిచ్చు
రంభఁగూడెఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు
స్వర్గస్థుఁడయ్యె విస్సనమంత్రి మఱి హేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపఙ్క్తిఁ గలదు
కైలాసగిరిఁ బండె మైలారువిభుఁ డేఁగి
దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు
గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగెఁ
గలియుగంబున నిఁక నుండఁ గష్టమనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగఁ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి.

ఈమేటికవి క్రీ॥ 1450 తర్వాత నాంధ్రదేశమునఁ బ్రఖ్యాతి కెక్కినవాఁడు. శృంగారశాకుంతలము జైమినిభారతము నను రెండుకృతులు మాత్ర మీతనివి లభించుచున్నవి. విద్యానగరమును బరిపాలించిన సాళ్వగుండ నరసింహరాజునకు జైమిని భారతము కృతిగా నొసఁగఁబడినది. నరసింహరాజు కృతిరచించి కొనివచ్చుట కేర్పఱిచిన గడువు నాఁటివఱకు నీతఁడు గ్రంథ రచన మారంభింపనే లేదనియు నాఁడు తద్బంధుజనులు కృతి రచింపవైతివి రాజువలనఁ జిక్కు వచ్చు నని మొఱపెట్టఁగా నా రాత్రి యింటిలో నొకగది యలికించి ముగ్గు వెట్టించి తాటి యాకులును గంటమును గొని తానొక్కరుఁడ యందుఁ బ్రవేశించి సరస్వతీసాహాయ్యమునఁ దెల్లవారువఱకుఁ గృతిని సమ

కూర్చి మఱునాఁడు రాజాస్థానమున వినిపించి 'వాణి నా రాణి' యనె ననియు నొకకట్టుకథ కలదు. అంతశీఘ్రకాలములో నతి రసవంతమగునాకృతి నాతఁడు రచించుట సత్యమయి యుండును. పై కథకుఁ దోడుగా నీపద్య మొకటి కలదు—

కం. పిల్లలమఱ్ఱిపినవీరన
కిల్లాలఁట వాణి యట్టులే కాకున్నన్
దెల్లముగ నొక్కరాతిరి
తెల్లగఁ దెలవారువఱకుఁ దేఁగలఁడె కృతిన్

తెనాలి రామకృష్ణకవి.

ఆంధ్రకవులలోఁ దెనాలిరామకృష్ణకవి మిక్కిలి పరిహాస చతురుఁడు; ప్రౌఢకవితాధురీణుఁడు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానకవులలో నొక్కఁడని కొందఱు; తర్వాతివాఁ డని మఱికొందఱు. రాయల యాస్థానకవి యనుటకును నాధారములు కలవు. పాండురంగమాహాత్మ్యము ఘటికాచలమాహాత్మ్యము నీతనికృతులు. ఈతనికి వికటకవియని పేరు. ఈతనియశస్సును గూర్చి యితరకవిచేఁ జెప్పఁబడినపద్యము—

ఉ. లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలచెలిం గని మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లిం గని సంగతాళి లవలిం గని కర్దమతూషిత న్మృణా
ళిం గని కృష్ణచేలుని హలిం గని నీలకచన్ విధాత్రునా
లిం గని రామకృష్ణకవిలింగనికీర్తి హసించుచు దిక్కులన్.

రాయలయాస్థానకవులలో నగ్రగణ్యుఁడగు పెదనామాత్యుని మనుచరిత్రమున "అమవసనిసికిన్" అనుపదప్రయోగమును విని రామకృష్ణుఁడు—

కం. ఎమితిని సెపితివి కపితము
బ్రమపడి వెతిపుచ్చకాయ వడఁ దిని సెపితో
యుమెతకయ తిని సెపితివో
యమవసనిసీ యనెడిమాట యలసని పెదనా!

అని యాక్షేపించె నందురు. ఈ యాక్షేపము నొకవేళఁ బరిహాసమునకై పెద్దనామాత్యునిఁ గూర్చి రామకృష్ణుఁడు చేసి యుండు నేమో! ఈతనికిఁ బెద్దనపై నపరిమితగౌరవము కలదు. పెద్దన్న కెంతో యుత్కృష్టత పెట్టి దన కెంతయు నికృష్టతను బద్యమునఁ జెప్పుకొనెను. చూడుఁడు—

కం. కవి యల్లసాని పెద్దన
కవి తిక్కనసోమయాజి గణుతింపంగాఁ
గవి నేను రామకృష్ణుఁడఁ
గవియనునామంబు నీరుకాకికి లేదే!

అల్లసాని పెద్దన్న కవి, తిక్కనసోమయాజికవి, రామకృష్ణుఁడను నేను కవిని, ఇంకను గొందఱకుఁ గవియను పేరుగలదు; నీరుకాకికిని గలదు; అనికూడ నర్థము చూచుకొన నగును.

నందితిమ్మన యొకనాఁడు తనయింట నుయ్యేలలో నూఁగుచుఁ గవిత్వము రచించుకొనుచుండఁగా నీకొంటెకోణంగి రామకృష్ణుఁ డక్కడ కరిగి తాతా! ఊఁతునా! యని యడిగెనఁట! తిమ్మకవి యంగీకృతి సూచింపఁగా రామకృష్ణుఁడు తుబుక్కన మొగమున నుమిసి, నీ కిదేమిచేటుఁగాలమన, 'నూఁతునా' యనిగదా నేనడిగినది; దాని కంగీకరించితిరిగావున నట్లుచేసితి ననెనఁట! కోప మాపఁజాలక తిమ్మకవి యెదురనున్న యాతని నుయ్యేలపైనుండి యెడమకాలితో మొగమునఁ దన్నెనఁట!

పాపము పల్లూడెను. చప్పున నింటికరిగి దుప్పికొమ్ము నరుగఁ దీసి పల్లుగా నదుకుకొనెను. మఱునాఁడు రాయలసభకు వచ్చినప్పు డెట్లో యీవార్త రాయలకుఁ దెలిసి యాస్థానకవుల కిట్లు సమస్య నొసఁగెను—"రవిగాననిచోఁ గవి కాంచునే గదా" ఏకవి యోగాని సరిగా నిట్లు పూరించెను—

ఉ. ఆరవి వీరభద్రుచరణాహతి డుల్లినబోసినోటికిన్
నేరఁడు రామకృష్ణకవి నేరిచెఁబో మనముక్కుతిమ్మరాట్
క్రూరపదాహతిం దెగినకొక్కిరిపంటికి దుప్పికొమ్ము ప
ల్గా రచియించె నార రవిగాననిచోఁ గవి కాంచునే కదా!

ప్రెగడరాజు నరసరాజను కవి యొకఁడు పెద్దనాదికవీశ్వరుల సరకుగొనక వారికవిత్వములందు దోషములుగలవని యందందు వదరులాడుచుండెడివాఁడట! ఆతఁడును స్వతస్సమర్థుఁడే. ఒకప్పుడాతఁడు కృష్ణరాయలయాస్థానమునకు వచ్చి పెద్దనాదులకంటె హెచ్చుగా నాశువుగాఁ గవిత్వము రచింతును; సభకూర్పింపుమని కోరెను. రాయలు మఱుదినము సభగూర్ప నంగీకరించెను. పెద్దనాదులు కొంకఁ దొడఁగిరి. రామకృష్ణుఁడు "నే నాకవి నడఁగఁద్రొక్కెద"నని పెద్దనాదులకు ధైర్యము చెప్పెను. మఱునాఁడు సభకు నరసరాజు వచ్చి గంటకుఁ గొన్నివందలు పద్యములు చెప్పెదననెను. రామకృష్ణుఁడు కొన్నివేలు చెప్పెదనన్నెను. వారిర్వురకు స్పర్ధ యేర్పడెను. నీకవిత్వమునఁ దప్పులుండు నని నరసరాజు రామకృష్ణు నాక్షేపించెను. ఉండునేమో! నేను కవిత్వము చెప్పెదను; చూపుమనెను. నరసరాజునకు వ్రాయసమునఁ దనయంతవాఁడు లేఁడనియు గర్వముగలదు గావునఁ దానే వ్రాసెద ననియుఁ గల మాఁగనీయనంత వడిగాఁ

జెప్పవలయు ననియుఁ దప్పులు చెప్పిన దిద్దెద ననియుఁ బ్రతిన పూనెను. రామకృష్ణుఁడు చిత్రోచ్చారణముతో నొకపద్యమును జదివెను. నరసరాజు వ్రాయలేక గింజులాడుకొని యెట్టకేల కిట్లు వ్రాసెను—

కం. తృవ్వఁట బాబా తలపైఁ
బువ్వఁట జాబిల్లి వల్వబూచఁట చేదే
బువ్వఁట చూడఁగను హుళు
క్కవ్వఁట తలపంగ నిట్టి హరునకు జేజే!

ఇది వ్రాయుటకు రామకృష్ణకవి పద్యము చదివి కొంతసే పూరకుండ వలసివచ్చెను. నరసరాజునకు వ్రాఁతబిరుదు పోయి నది. రెండవపద్య మిట్లుచెప్పెను—

మ. గవనీహారగు రామపద్మధళరంగత్కీర్తి చానూరమ
ద్ధన శుక్రాక్షిక శేభరాణ్మృగపతీ త్రైలోక్యధామోదరా
యనఁగా శంకరవాంఛితార్థకృపది వ్యాస్తోకపాణీ జనా
ర్థనవానేకపవైరివిగ్రహ ముకుంధా మిత్రవింధాధిపా!

నరసరాజు తననేర్పు వెల్లడి యగునట్లుగా ననేకదోషములను సంస్కరించి రామకృష్ణుని గేలిసేసెను. నిజముగా రామకృష్ణునియుచ్చారణప్రకార మాపద్యమున కర్థముకలదు. అందు దోషములులేవు. సామాన్యబుద్ధికి దోషములుగాఁ గన్పట్టునట్లు రామకృష్ణుఁడు రచించెను. నరసరా జట్లే పొరపడెను. అంతట రామకృష్ణుఁడు లేచి యీక్రింది పద్యములఁ జెప్పి గెల్పుగొని నరస రాజును వంచించిపంపెను.

చం. ఒకనికవిత్వమం దెనయు నొప్పులు తప్పులు నాకవిత్వమం
దొకనికిఁ దప్పుపట్టఁ బనియుండదు, కాదని తప్పుపట్టినన్

మొకమటుక్రిందుగాఁ దివిచి ముక్కలువోవ నినుంపకత్తితో
సిక మొదలంటఁ గోయుదును జెప్పునఁ గొట్టుదు మోముదన్నుదున్.

చం. తెలియనివన్ని తప్పులని దిట్టతనాన సభాంతరంబునం
బలుకఁగరాకురోరి పలుమాఱుఁ బిశాచపుఁబాడకట్టె! నీ
పలికిననోట దుమ్ముపడ! భావ్య మెఱుంగవు పెద్దలైనవా
రల నిరసింతురా! ప్రెగడరాణ్ణరసా! విరసా! తుసా! బుసా!

రాయల యాస్థానమున నప్పలాచార్యులను పండితకవి యొకఁడు కలఁడట! ఆతనిఁగూర్చియొకరు—

శ్లో. అపశబ్దభయం నాస్తి అప్పలాచార్యసన్నిధౌ

రామకృష్ణుఁ డుత్తరార్థమును వెంటనే యిట్లు పూరించె—

శ్లో. అనాచారభయం నాస్తి శిష్టస్మాత్రస్య సన్నిధౌ।

రాయలయాస్థానముననే యొకనాఁడుబట్టుమూర్తికవి “కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్” అన్నసమస్యఁ జెప్పి దీనిఁ బూరింపుఁడని తక్కినకవుల నడిగెనఁట! రామకృష్ణుఁడు—

కం. గంజాయిత్రాగి తురకల
సంజాతులఁగూడి కల్లుచవిగొన్నావా?
లంజెలకొడుకా! యెక్కడ
కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్?

రాయలుకోపించి యిదియా పూరణ మనెను. రామకృష్ణుఁడు “దేవా! పెద్దనాది మహాకవులకీ బట్టుకవియా సమస్యనొసఁగువాఁడు! అతనికిట్టిపూరణమే పోలు” ననెను. రాయలు ‘నేనొసఁగితిని పూరింపు’ మని యాగ్రహముతోనే పల్కెను. వెంటనే—

కం. రంజనచెడి పాండవు లరి
భంజనులై విరటుఁ గొల్వఁ బాల్పడి రకటా!

సంజయ! యేమని చెప్పుదుఁ
గుంజర యూథంబు దోమకుత్తుక సొచ్చెన్.

అని పూరించెను. రాయలు పరమానంద భరితుఁడయ్యెను.

పెద్దన్న మనుచరిత్రము, తిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము, భట్టుమూర్తి వసుచరిత్రము, రాయలు మిక్కిలి మెచ్చుకొనుచుండువాఁడట! ఒకనాఁడు సభలో మూఁడుగ్రంథములనుండియుఁ దుల్యసందర్భముగలవగు మూఁడు పద్యములఁ జూపి వానిని విమర్శింప సభ్యులను గోరెనఁట! ఆపద్యము లివి—

ఉ. పాటున కింతులోర్తురె! కృపారహితాత్మక! నీవు ద్రోవ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన నెపంబిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో
మీటిన విచ్చుగబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందుగన్— మను.

ఉ. ఈనునఁబుట్టి డెందమున హెచ్చిన కోపదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభుకట్టెదురన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖమైన మోముపయిఁ జేలచెఱంగిడి బాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠవధూకలకాకలీధ్వనిన్—పారి.

శా. ఆజాబిల్లివెలుంగువెల్లికల డాయన్ లేక రాకానిశా
రాజశ్రీసఖమైన మోమునఁ బటాగ్రం బొత్తి యెల్గెత్తి యా
రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూరాజత్కరాంభోజకాం
భోజీమేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్—వసు

రామకృష్ణుఁ డీపద్యములపై నిట్లు లభిప్రాయ మొసఁగెనఁట! అల్లసానిపెద్దన అటునిటు నేడ్చెను;—ముక్కుతిమ్మన్న ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను;—బట్టుమూర్తి బావు రని యేడ్చెను;— భట్టుమూర్తికిని రామలింగనికిని ఘోరవైరము; ఆబట్టుకవితను గూర్చి రామలింగకవి యిట్లధిక్షేపించెను—

కం. చీఁపర పాఁపరతీఁగలఁ
జేఁపలబుట్టల్లినట్లు చెప్పెదునీయా
కాఁపుఁగవిత్వపుఁగూఁతలు
బాఁపనకవివరుని చెవికిఁ బ్రమదం బిడునే!

శా. అద్రిస్నిగ్ధతలంబు బుద్బుదము లుద్యద్దారుభూషావళుల్
క్షుద్రౌదుంబరపాకపక్వఫలముల్ శుక్త్యంతరాకాశముల్
రుద్రాక్షాక్షరపఙ్క్తివిభ్రమము లీరూఢి న్నిరూపింప నీ
శూద్రప్రజ్ఞలు విప్రసత్కవివచస్స్ఫూర్తి న్విడంబించునే!

కం. కంగేల రామకృష్ణుని
బంగరుకడియంబు లుండఁ బండితుఁ డగునా
జంగులు జల్లులు గల్గిన
సింగారపుటూరఁగుక్క సింగం బగునా!

కవీశ్వరుల స్తోత్రపాఠములకును నతిశయోక్తులకును నేవగొని తిరుమలరాయ లొకనాఁడు స్వభావోక్తిమధురముగానే తన్ను వర్ణింపుఁడని వారి కాజ్ఞాపించెనఁట! ఆతని కొంటికంటి గ్రుడ్డికలదు. రామలింగకవి వర్ణించిన వర్ణనము—

కం. అన్నాతిఁ గూడ హరుఁడగు
నన్నాతిని గూడకున్న నసురగురుండౌ
నన్నా! తిరుమలరాయఁడు
కన్నొక్కటి లేదుగాని కంతుఁడుగాఁడే.

రామకృష్ణుని యితరచాటువులు—

గీ. అతివ కచ నాభి జఘన దేహాననము త
మీనదరసాలతారాజపానిరాక

రణ మనంత మనాది నేత్ర గళ భుజన
ఖోష్ఠ కుచ పదో దంతము లుభయగతుల.

గీ. అధరముఖవర్ణశూన్యంబు లతివకుచము
లాననాకారరహిత మబ్జాక్షి మేను
అజజఘనమండలము లంచయానకురులు
చరమబాధితకరములు చామతొడలు.

గీ. ఆననాధరగళమూర్తు లతివ కజుఁడు
చంద్రకురువిందశంఖచంచలలఁ జేసి
చెలఁగి తచ్చిహ్న కాఠిన్య సితచలతలు
సొరిదిఁ గచ కుచ హాస దృష్టులుగఁ జేసె.

సీ. నడచెనా గంధగండకబంధధుర్యావే
దండతండము నటుండుండు మనును
పలికెనా వల్లకీకలకంఠకలరవ
మండితధ్వని నటుండుండు మనును
నవ్వెనా మల్లికానవహీరచంద్రికా
డిండీరముల నటుండుండు మనును
చూచెనా పుష్పనారాచజాతస్ఫుర
త్కాండద్యుతుల నటుండుండు మనును

గీ. ఏమిచెప్పుదు నాయింతి కెవ్వ రీడు
అహహ రతివలె నది నీకు నబ్బెఁగాక
పరమభాగ్యైకశాలి యోపాండురంగ
విఠ్ఠలేశ! యనంతరవిప్రకాశ!

చం. అల ఘనచంద్ర బింబసమమై తనరారెడు వక్త్ర మందులోఁ
గలిగిన నామభేదములకై వడి నొప్పెడిఁ గప్పుకొప్పు చె

క్కులు రదనాంశుకంబు లవి గుబ్బలకున్ సరిరాక పోయెఁ జే
తులు సరులయ్యె దానివలె నున్నది పొంకపుటారు బోటికిన్.

చం దరభుజ గైణసింహములఁ దద్గతవేణ్యవలోకన ద్వయో
దరముల కోడి వారిధిపదంబులఁ బుట్టలఁ బూరులన్ గుహాం
తరములఁ బూన నిక్కఁ దిన డాఁగ స్రవింపఁగ నూర్పులూర్ప స
త్వగముగ నేఁగి నీడగని తత్తఱమందఁగ జేసి తౌ చెలీ!

మ. వరబింబాధరమున్ బయోధరములున్ వక్రాలకంబుల్ మనో
హరలోలాక్షులుఁ జూప కవ్వలి మొగం బైనంత నేమాయె నీ
గురుభాస్వజ్జఘనంబుఁ గ్రొమ్ముడియు మాకుం జాలవే గంగ క
ద్దరి మే లిద్దరికీడునుం గలవె యుద్యద్రాజబింబాననా!

కృష్ణదేవరాయలు.

బళ్లారిమండలములోని యానెగొందికి సమీపమున నుండిన విద్యానగరమనుపట్టణరాజము రాజధానిగా దక్షిణహిందూదేశమునకెల్ల నేకచ్ఛత్రాధిపత్యమును నిర్వహించిన యానృపాలరత్నము క్రి 1509 మొదలు 1530 వఱకు రాజ్యము వహించినట్లు తెలియుచున్నది. కృష్ణరాయలు బహువారములు దండయాత్రలుచేసి నానారాజుల జయించి తురుష్కులముష్కరకృత్యములసాగనీయక రాష్ట్రములనాక్రమించుకొని మహారాజ్యవైభవమనుభవించినవాఁ డగుటయకాక సరసకవితావిలాసలాలసుఁడై పెద్దనాదిసుకవీంద్రుల పల్కుఁదేనియలఁ జూఱలఁగొని సంస్కృతాంధ్రములందు మేలయినకవనము సెప్పనేర్చినసుకవిరాజశిఖామణి. ఆంధ్రమున విష్ణుచిత్తీయమును సంస్కృతమున మదాలసాచరిత్రాదికములునీతనికృతులు. ఆంధ్రవాఙ్మయమున కీమహారాజుకాలమున నిం తం, తనరానిమహో

న్నతి చేకూఱెను. పెద్దనాదికవిశ్రేష్ఠు లీతనియాస్థానమునఁ గవీశ్వరులు. మనుచరిత్రము పారిజాతాపహరణము మొదలగు కృతులకీతఁడు కృతిపతి. పెద్దనామాత్యున కీతఁ డాంధ్రకవితాపితామహుఁడన్న బిరుద మొసఁగెను. విద్యావిషయమున నీమహారాజు నాస్థానమునందు జరిగినవృత్తాంతములు వింతవింతలుగాఁ జెప్పుకొనఁబడుచున్నవి. కొన్నిమాత్ర మిందుఁ దెల్పఁ బడును.

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలు పసిఁడిపల్లెరమునఁ గవిగండపెండేరము గొనివచ్చి సభాస్థానమున నిడి సంస్కృతాంధ్రములందు సమముగాఁ గవనము సెప్పనేర్చినవా రిద్దాని గైకొననర్హులనఁగా సభ్యులు మిన్నకుండిరనియు దానిపై నాతఁడే—

ఉ. ముద్దుగ గండపెండియరముం గొనుఁడంచు బహూకరింపఁగా
నొద్దిక నాకొసంగుమని యొక్కరుఁ గోరఁగలేరు లేరొకో—

అనిసగముపద్యముఁ జదివినఁ బెద్దనామాత్యుఁడు లేచి—

ఉ. పెద్దనఁబోలుపండితులు పృథ్విని లేరని నీ వెఱుంగవే
పెద్దన కీఁదలంచినను బేరిమి నా కిడు కృష్ణరాణ్ణృపా!

అనిపూరించి యీమాలిక నాశువుగా రచించిచదివెనఁట!!

ఉ. పూఁతమెఱుంగులుం బసరుపూఁపబెడంగులుఁ జూపునట్టివా
కైతలు? జగ్గు నిగ్గు నెనగావలెఁ గమ్మనకమ్మనన్వలెన్
రాతిరియుం బవల్ మఱపురాని హొయల్ చెలి యారజంపు ని
ద్దా తరితీపులో యనఁగఁ దారసిలన్వలె లోఁ దలంచినన్
బాఁతిగఁ బైకొనన్వలెను బైదలికుత్తుకలోనిపల్లటీ
కూఁతలనన్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతికొలందిఁ గౌఁగిటనుజేర్చినకన్నియచిన్నిపొన్నిమే
ల్మోఁతలచన్నుదోయివలె ముచ్చటగావలెఁ బట్టిచూచినన్

డాతొడనున్న మిన్నులమిటాగపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱదొండపండువలె వాచవిగావలెఁ బంటనూఁదినన్
గాతలఁ దమ్మిమాలిదొర కైవసపుంజవగాలి సిబ్బెపు
స్మై తెలియబ్బురంపు జిగి నిబ్బర పుబ్బగుగబ్బిగుబ్బపాం
బూఁతలనూనెకాయసరిపోఁడిమి కిన్నెరమెట్లుబంతి సం
గాతపు సన్నతంతి బయకారపుఁ గన్నడగౌళపంతుకా
సాతతతానతానలపసన్ దివుటాడెడుగోటమీటుబల్
మ్రోఁతలనుంబలెన్ హరువు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గు లీ
రీతిగ సంస్కృతంబుపచరించెడుపట్టున భారతీవధూ
టీ తపనీయగర్భనికటీభవ దాననవగ్న్యసాహితీ
ఘాతికనాటకప్రకర భారత భారత సమ్మతప్రభా
పాతసుధాప్రపూర బహుభంగఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ
జాతకతాళయుగ్మలయసంగతిమించు విపంచికామృదం
గాతత తేహిత త్తహితహోధితధంధణుధాణుధింధిమి
వ్రాతనయానుకూల పదవారకుహూద్వహ హారికింకిణీ
నూతనఘుల్ఘులా చరణనూపుర ఝూళఝుళీమరందసం
ఘాతవియద్ధునీచకచకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహో
యాతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లనఁ జల్లవలెన్ మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫలమధుద్రవ గోఘృతపాయసప్రసా
రాతిరసప్రసారరుచిర ప్రసరంబుగ సారెసారెకున్.

రాయ లంతటఁ గవిగండపెండేరమును దానై యాతని పాదమునఁ దొడిగెనఁట! రాయలు వేఱొకప్ప డేదో యాశువుగా రచింపుమనఁ బెద్దనగారు చెప్పినది—

చం. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
ప్పురవిడె మాత్మ కింపయినభోజన మొయ్యెలమంచ మొప్పు త
ప్పరయురసజ్ఞు లూహ తెలియంగల లేఖకపాఠకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపుమనంగ శక్యమే!

కృష్ణరాయ లొకనాఁ డాస్థానమునఁ గవీశ్వరుల కీసమస్య నొసఁగెనఁట! "వి। స్ఫురిత ఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పగునాగ కుమారుఁడోయనన్"—పెద్దన్నగారి పూరణము—

చం. వరుఁడు చెఱంగు వట్టినను వల్వతొలంగినలేమ సిగ్గుప
ట్టురుతరరత్నముద్రికల నొప్పగుడాపలికేల మూయఁగాఁ
గర మమరెం గరం బపుడు కామనిధానముఁ గాచియున్నవి
స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పగునాగకుమారుఁడోయనన్.

నగరు, తగరు, తొగరు, వగరు, అనుపదములు ప్రాసస్థానమున నెలకొల్పి, రామాయణ, భారత, భాగవత, పరములుగాఁ గృష్ణరాయని యాస్థానమున నొకకవిచేఁ జెప్పఁబడినపద్యములు—

చం. నగరుపగాయె నింక విపినంబులకేఁగుఁడు రాజ్యకాంక్షకుం
దగరు కుమారులార! యని తల్లి వగ ల్మిగులంగఁ దోఁపఁ గాఁ
దొగరున రక్షగట్టి మదిఁదోఁపక గద్గదభిన్నకంఠయై
వగరుచుచున్నఁ జూచి రఘువంశరేణ్యుఁడు తల్లి కిట్లనున్.

చం. తొగరుచి కన్నుదోయిఁ గడుఁ దోఁపఁగ గర్ణుఁడు భీమసేనుపైఁ
దగరు ధరాతలంబునను దాఁకినభంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
వగరుచుచున్ వెసన్ బరుగువాఱిన వచ్చటిరాజలోకముల్
నగరు, సుయోధనాజ్ఞ మదినాటుటఁజేసి ధరాతలేశ్వరా!

చం. వగరుపుమాత్రమే వరుఁడు వశ్యుఁడుగాఁడు సఖీసఖత్వమె
న్న గరుడవాహనుండు మము నాఁడటు డించుటయొల్ల నుద్ధవా

తగ రనికాక మోహపులతాతనువైన విడంగఁజూతురే
తొగరుచి యోషధీశునకుఁ దోఁపఁగఁజేయునె వీడనాడఁగన్.

కృష్ణరాయలు ధూర్జటికవి కవనశక్తినిగూర్చి పద్యరూపమునఁ బ్రశ్నింపఁగా నొకకవి పూరించిన పూరణము.—

చం. స్తుతమతియైన యాంధ్రకవిధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ!—:హా తెలిసెన్ జగదేకమోహనో
ద్ధతసుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారిసం
తతమధురాధరోదిత సుధారసధారలఁ గ్రోలుటం జుమీ!

రాయలకోరికపై నీక్రింది మూఁడుపద్యములును బెద్దన తిమ్మన భట్టుమూర్తి కవులచే రచింపఁబడినవి—

శా. రంతుల్ మానుము కుక్కుటాధమ దరిద్రక్షుద్రశూద్రాంగణ
ప్రాంతోలూఖలమూలతండులకణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ర్దాంతాభీలవిశేష భీషణఫణాంతర్మాంససంతోషిత
స్వాంతుండైన ఖగేంద్రుకట్టెదుర నీజంజాటముల్ సాగునే!

ఉ. స్థానవిశేషమాత్రమునఁ దామరపాకున నీటిబొట్టు! నిన్
బూనికమౌక్తికంబనుచుఁ బోల్చినమాత్రన యింతగర్వమా
మానవతీశిరోమణుల మాలికలందును గూర్పవత్తువో
కానుక లియ్యవత్తువొ వికాసము నిత్తువొ విల్వదెత్తువో.

ఉ. తక్కక నేల ముట్టిగొని త్రవ్వఁగ నేర్తు వటంచుఁ దాకుతా
వొక్కటె జాతి యంచు మద మొందకు బుద్ధిని వెఱ్ఱిపంది! నీ
వెక్కడ! యాదిఘోణియన నెక్కడ! యద్రిసముద్రదుర్గధూ
ర్భాకుతలంబు నొక్క యరపంటనె మింటికి నెత్త నేర్తువే.

రాయలయాస్థానమున నొక సంస్కృతకవి యరుదెంచి పెద్దనాద్యాంధ్రకవీశ్వరులయెడ నీసడింపుతో నిట్లుపల్కెనఁట—

శ్లో. ఆంధ్రభాషామయం కావ్య మహోమయవిభూషణమ్।
వెన్వెంటనే పెద్దనామాత్యుఁడు చెంపపెట్టు పెట్టినట్లుపూరించె!—
శ్లో. సంస్కృతారణ్యసంచారి విద్వన్మత్తేభశృంఖలమ్.

రాయలకుఁ జదరంగపుటెత్తులు వేయుటయం దత్యంతాసక్తి యుండెడిదఁట! బొడ్డుచర్ల చినతిమ్మనయను కొప్పోలు కరణము కవీశ్వరదిగ్దంతియను ప్రతిష్ఠగలవాఁడై శ్రీకృష్ణరాయలతోఁ జదరంగమాడుచుండెడువాఁడు. శ్రీకృష్ణరాయలపక్షమున నెంద ఱాలోచించి యెత్తునేయుచున్నను నీతఁ డొక్కఁడే యెదురెత్తు వేసి యాటగెల్చుచు వేయార్లు పందెముగొనుచుండెడివాఁడట! ఆతనిశక్తికి సంతోషించి కొప్పోలు గ్రామమునకుఁ గృష్ణారాయపురమనునామ మేర్పఱిచి రాయలు సర్వాగ్రహారముగా నాతనికి ధారవోసెను.

కం. శతసంఖ్య లొక్కఁడైనను
సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతీపతితోఁ
జతురంగ మాడి గెల్చును
ధృతిమంతుఁడు బొడ్డుచర్లతిమ్మన బళిరే!

ఉ. ధీరుఁడు బొడ్డుచెర్ల చినతిమ్మనమంత్రికుమారుఁ డంచితా
కారుఁడు సత్కళావిదుఁడు కౌశికగోత్రుఁడు పద్మనేత్రసే
వారతబుద్ధి నందవరవంశ్యుఁడు సత్కవిలోకనాథుఁ డా
చారసమగ్రవర్తనుఁడు చారువచస్స్థితినొప్పువాఁ డొగిన్.

రాయలు కళింగదేశవిజిగీషామనీష దండెత్తిపోవుచు బెజవాడలో విడిసి హరివాసరోపవాసవ్రతమును గృష్ణాతీరమున నున్న శ్రీకాకుళపుణ్యక్షేత్రమునఁ గావించుటకై పెద్దనాది విద్వత్కవులతో నరిగెను. అప్పుడే యక్కడ వెలసియున్న

యాంధ్రనాయకస్వామి కృష్ణరాయల స్వప్నమున నాముక్తమాల్యద రచింప నాదేశించిన ట్లాముక్తమాల్యదయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అక్కడ నేకాదశినాఁడు పండితమండలితోఁ బుణ్యకథాగోష్ఠి సలుపుచుఁ గృష్ణరాయలు దాశరథు లెక్కువవారా? పాండవు లెక్కువవారా? అని ప్రశ్నించెనఁట. పెద్దనాదులు తమకుఁ దోఁచినరీతిని బలుదెఱఁగులఁ జెప్పిరఁట. దాశరథులు ఈశ్వరాంశమున జన్మించినవారుగావున వారి కమానుషశక్తులును లోకోత్తరయోగ్యతయును గల్గుట వింతకాదు. పాండవులయెడ నీశ్వరాంశము లేదు. అట్లయియు శక్తులయందును యోగ్యతయందును దాశరథులతో సాటివచ్చిరి. కావునఁ బాండవులే యెక్కువ వారగుదురని తనయాశయమును రాయలు తుదకు వెల్లడించెనఁట! అది విని రాయలప్రక్కను జామరము విసరుచున్న చాకలి యొకఁడు కేలుమోడ్చి "దేవర జన్మాంతరమున నున్నను బాండవులమీఁది యభిమానమును మానలే"దనెనఁట! రాయ లత్యానందము నెంది యాచాకలివాని నేమికావలయునో కోరుకొమ్మనెనఁట! వాఁడు దేవరకోట యేలవలెనని కోరికకల దనెనఁట! అప్పుడే యక్కడ వానికి దేవరకోటసీమ నేలుకొమ్మని యనుజ్ఞ నొసఁగెనఁట! నేఁ డా దేవరకోటసీమను గమ్మజమీందారులు పాలించుచున్నారు. కాని నేఁటివఱకును నా సంస్థానమునఁ జాకలిచే బల్లకి మోయింప కుండుటయు సీలుమెహర్లు వానియొద్దనే యుంచుటయు నాచారముగా వచ్చుచుండె నందురు.

కృష్ణరాయలపై ననేకకవులచేఁ జెప్పఁబడినచాటువులు—

మ. శరసంధానబలక్షమాది వివిధైశ్వర్యంబులుం గల్గి దు
ర్భరషండత్వబిలప్రవేశకలనప్రఖ్యాతిల్ మానినన్
నరసింహక్షితి మండలేశ్వరుల నెన్నన్ వచ్చు నీసాటిగా
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరులకృష్ణా! రాజకంఠీరవా!

మ. కలనం దావకఖడ్గఖండితరిపుక్ష్మాభర్త మార్తాండమం
డలభేదం బొనరించి యేఁగునెడఁ దన్మధ్యంబునన్ హారకుం
డలకేయూరకిరీటభూషితుని శ్రీనారాయణుం గాంచి లోఁ
గలఁగం బాఱుచు నేఁగె నీవయనుశంకన్ గృష్ణరాయాధిపా!

ఉ. ఏపునఁ గృష్ణరాయ జగతీశ్వరుఖడ్గము మింట మార్గముం
జూపిన భానుమండలముసొచ్చి హుటాహుటి శత్రు లేఁగుచో
రేపటిబాపనయ్య పగలింటిమహోగ్రపుజంగమయ్య యో
మాపటిదాసరయ్య మము మన్ననసేయు మటందు రెంతయున్

ఉ. కాశియు నీకరాసిసరిగాదు నృసింహునికృష్ణరాయ! యా
కాశిని జచ్చువారికిని గల్గును జేతికిఁ బుఱ్ఱె నీమహో
గ్రాసిని గండతుండెములుగా మృతిఁబొందినవైరికోటికిన్
భాసురరాంభకుంభకుచభారము లబ్బెడు నేమిచిత్రమో!

ఉ. రాజగ్రామణి కృష్ణరాయ! భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ కానిర్ఝరీపోషణీ
మాయాభీకముటూరులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే
మాయాగ్గేయమడే యటంద్రు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్.

మ. సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డదు
ర్దమదోర్దండపుళిందకోటి యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
ర్గమునన్ గాంచి సెబా సహో హరిహరంగాఖూబుఖోడాకితే
తుముకీబాయిల బాయిదేమలికియందు న్గింటికిం బోవుచున్.

మ. గవఁకుల్ బల్లిదమయ్యె ఢిల్లికిని మక్కాకోటమేలయ్యెఁ బం
డువకుం గ్రొత్తగఁ గ్రొత్తడంబు లమరెన్ బోలేరు చందేరులన్
దవసం బెక్కె బెడందకోటపురకాంతాగర్భ నిర్భేదన
ప్రవణంబైనభవత్ప్రయాణజయవార్తన్ గృష్ణరాయాధిపా.

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలకుఁ గృష్ణడగ్గఱ దురుష్కులతోఁ బోరువాటిల్లెను. రాయలసేన కృష్ణ కిద్దరిని దురుష్కసేనయద్దరిని నుండెను. నదిదాఁటి రాయలసేనపైకి రావలయునని యేన్గులతోఁ దురకలు నదిలోనికిఁ జొచ్చి కృష్ణ వెల్లువగాఁ బాఱుచుండుటచేఁ జెల్లాచెదరై కొట్టుకొని పోయిరి. ఏన్గులుమాత్రమీదరికి వచ్చి రాయలసేనలోఁ జిక్కెను. అప్పు డొకకవి చెప్పినపద్యము—

కం. నరసింహకృష్ణరాయా
దురమున నీపేరిటేఱు తురకలఁ జంపెన్
గరిరాజవరదుఁ డంచును
గరిఘట లట మిమ్ముఁ జూచి గ్రక్కునవచ్చెన్.

ఉ. శ్రీలీలాత్మజ! కృష్ణరాయ! సమరోర్విన్ నీదువైరిక్ష్మా
పాలు ర్వేఁగి హయాధిరూఢులగుచుం బాఱన్ వనీశాఖిశా
ఖాలగ్నాయతకేశపాశులయి యూఁగన్ గేకిసల్గొట్టి యయ
య్యాలో జొంపలొ యంచుఁ బాడుదురు భిల్లాంభోజపత్రేక్షణల్!

మ. బలభిన్నాగము చెంపఁగొట్టి గిరిజాప్రాణేశునక్కెక్కి వా
గ్జలజాతేక్షణకొప్పువట్టి శశివక్షం బెక్కి ధట్టించి యా
బలరామున్ మొలఁబట్టి నీయశము భూభాగమ్మునన్ మించె నా
లలనామన్మథ! కృష్ణరాయనరపాలా రాజకంఠీరవా.

కం. నరసింహకృష్ణరాయని
కరమరుదగుకీర్తి యొప్పెఁ గరిభి ద్గిరిభి

త్కారికరిభి ద్గిరిగిరిభి
త్కారిభి ద్గిరిభి త్తురంగ కమనీయంబై.

గీ. వద్మనాట్యస్థలంబునఁ బక్కిలోనఁ
బైరుపైఁ బవ్వళించిన పరమమూర్తి
? అనుదినంబును గృష్ణరాయాధిపునకుఁ
జుక్కజగడాలవేలుపు శుభము లొసఁగు.

చం. పెనిమిటిచేయు పుణ్యజనపీడనవృత్తియుఁ దండ్రిభంగముల్
దనయుననంగభావమును దమ్మునికార్శ్యముఁ జూచి రోసి స
జ్జనపరిరక్షు శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణు న
వ్వననిధికన్య చేరె జితవైరినికాయునిఁ గృష్ణరాయనిన్.

ఉ. అబ్జముఖీమనోజ నగసాధిపనందన కృష్ణ నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవితీర్ణిమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్ర మిద్ధరన్.

ఉ. కాయము వంగి తాముదిసెఁ గన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు పే
దాయె నటంచు రోసి నరసాధిపనందన! కృష్ణరాయ! యీ
భూయువతీలలామ నినుఁబొందిన నాదిభుజంగభర్తకున్
బాయనిచింతచేతఁ దలప్రాణము తోఁకకు రాకయుండునే.

ఆంధ్రవాఙ్మయమున శ్రీకృష్ణరాయలవిఖ్యాతి యవినశ్వరమును బ్రధానమును గావున నామహారాజునుగూర్చి సంస్కృతమునఁ జెప్పఁబడిన చాటుపద్యములఁ గూడ నిందుఁ జేర్చుట సముచితమని యట్లుచేయుచున్నాఁడను—

శ్లో. వీరాగ్రేసర కృష్ణరాయనృపతే త్వద్వైరికాంతా వనే
ధ్యావంత్యః కుచయానరోమలతికావ్యాహారలీలాభృతః।

ప్రాప్తాన్ కోకమహేభపన్నగశుకాన్ రుంధంతి వక్త్రేందు నా
మధ్యే నాపి కచేన కంకణలసద్వైడూర్యరత్నైరపి.

శ్లో. భో భో భూవర! భూరివిక్రమ! భవద్ధాటీషు విద్యాధరై
ర్నిస్సాణేషు ధణం ధణం ధణధణం ధాణంధణ ధ్వానిషు।
త్వత్కృత్తప్రతిమల్లవీరవరణే దేవాంగనానా మభూ
న్నృత్తైభ్యో ధిమిధిమ్మి ధింధిమి ధిమిం ధింధిం ధిమింధింకృతిః.

శ్లో. దృగ్భిత్త్వా నరసక్షమాపతిసభస్త్రీణాం మృగేణాశ్రితో
రాజా తన్ముఖతర్జిత స్స్వయ మపి త్యక్త్వాఽత్మనో మండలమ్।
దుర్గేశస్య జటాటవీ ముపగతః పాణౌత మేణం దధ
సన్మార్గప్రవణో నిజాశ్రితతమంక్షీణోఽపి నోపేక్షతే.

శ్లో. వీరాగ్రేసర కృష్ణరాయ! భవతా కృత్తారణప్రాంగణే
ప్రౌఢాః కేచన పారసీకపతయః ప్రాప్తాః పురీ మామరీమ్।
పీరుత్తేతి గురౌ, వలద్విషి సురత్తాణేతి, శచ్యాంపున
ర్బిబ్బీతి, ప్రణతౌ సలామితి, సురాన్ స్మేరాననాన్ కుర్వతే!

శ్లో. కృష్ణరాయ స్తువంతు త్వాం, కవయో న వయం స్తుమః
నరసింహకిశోరస్య, కియాన్ గజపతే ర్జయః.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల నిర్యాణకాలము—

ఉ. బోరన యాచకప్రతతి భూరివిపద్దశ నందుచుండఁగా
నారయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రియుగాబ్ధిసోములం
దారణవత్సరంబున నిదాఘదినంబున మాఘ శుద్ధష
ష్ఠీరవివాసరంబున నృసింహునికృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గమున్
ద్వారకనున్నకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తిని జెందుకైవడిన్.

రాయలనిర్యాణానంతరము కొన్ని సంవత్సరములు పెద్దనామాత్యుఁడు జీవించి స్వావస్థనిట్లు చెప్పుకొనెను—

సీ. ఎదురైనచోఁ దనమదకరీంద్రము నిల్పి
కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బురమేఁగఁ
బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టి యెత్తె
గోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారంబు
లడిగినసీమలయందు నిచ్చె
బిరుదైనకవిగండపెండేరమున కీవ
తగుదని తానె పాదమునఁదొడిగె

గీ. ఆంధ్రకవితాపితామహ! అల్లసాని
పెద్దనకవీంద్ర యని తన్నుఁబిల్చునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగలేక
బ్రదికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబనగుచు.

రాయల నిర్యాణానంతరమే గజపతిరాజు కన్నడరాజ్యముపైకి దండెత్తిరాఁగాఁ బెద్దనామాత్యుఁ డీ సీసపద్యమును రచించి పంపెను. సిగ్గిలి గజపతిరాజు తిరిగిపోయెను.

సీ. రాయరాహుతమిండరాచయేనుఁగు వచ్చి
యారట్లకోట గోరాడునాఁడు
సంపెటనరపాలసార్వభౌముఁడువచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు
ఘనతరనిర్భరగండపెండెర మిచ్చి
కూఁతు రాయల కొసగూర్చునాఁడు

గీ. ఒడ లెఱుంగవో చచ్చితో యుర్విలేవో
చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతో
కన్నడం బెట్లు సొచ్చెదు గజపతీంద్ర
తెఱచినిలు కుక్కసొచ్చిన తెఱఁగు దోఁప.

పింగళిసూరకవి.

ఈతఁడు కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, రాఘవపాండవీయము, ననుకృతులను రచియించిన చతురకవి. ద్వ్యర్థికావ్యములలో నీతని రాఘవపాండవీయ మగ్రగణ్యము. ఈ క్రిందిపద్యము తద్గ్రంథరచనమును శ్లాఘించుచున్నది—

కం. విశదం బొకపక్షంబున
విశయము వేఱొకట నిట్లు విలసిల్లిన యా
శశి యెట్లు సాటియగుఁ గవి
శశియగురఘుపాండుకావ్యచణసూరనకున్.

అడిదము సూరకవి.

క్రీ|| 1750 ప్రాంతమువాఁ డీకవిరత్నము విశాఖపట్టణపు మండలమందలి విజయనగరసంస్థానప్రభువగు పూసపాటిచిన విజయరామరాజుగారియొద్దఁ గవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. ఆంధ్రచంద్రాలోకము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, కవిజనరంజనము, మొదలగునవి యీతని కృతులు. ఈతని చాటువులు.—

చం. గడియకు నూఱుపద్దెములు గంటములేక రచింతుఁ దిట్టఁగాఁ
దొడఁగితినా పతాలుమని తూలిపడుం గులశైలరాజముల్
విడిచి యనుగ్రహించి నిఱుపేద ధనాధిపతుల్యుఁ జేతు, నే
నడిదమువాఁడ! సూరనసమాఖ్యుఁడ! నా కొకరుండు సాటియే!

ప్రశ్నోత్తరరూపముగాఁ దనవృత్తాంతముఁ జెప్పుకొన్నపద్యము:

కం. ఊ రెయ్యది? చీపురుపలె,
పేరో? సూరకవి; యింటిపే? రడిదమువార్;
మీరాజు? విజయరామమ
హారా; జతఁ డేమిసరసుఁడా? భోజుఁడయా;

రాజును బొగడినపద్యములు——

శా. ఢిల్లీలోపల గోలకొండపురి నిండెక్క సీప్రళంసల్ గుబాల్
బల్లాలం బొడిపించి హు మ్మని యరబ్బా నెక్కి పైకొంచు బా
దుల్లాఖానునిఁ బాఱఁదోలితివి నీదోశ్శక్తి సూబాలకుక్
మల్లింపం దరమౌనె శ్రీవిజయరామా! మండలాధీశ్వరా!

ఉ. పంతము నీక చెల్లె నొకసాటియమీరుఁడు నీకు సాటియా
కుంతముఁ గేలఁబూని నినుఁ గొల్వనివాఁడు ధరాతలాన భూ
కాంతుఁ డొకండులేఁడు కటకంబుమొదల్కొని గోలకొండప
ర్యంతముఁ జూడ శ్రీవిజయరామనృపాలక! మండలాధిపా!

ఈవిజయరామరాజుగారు వేశ్యారసికు లఁట! ఎల్లవేళలం దును వెల్లాటకత్తెతో నానందించు నానృపాలుని మహిషి తన యాగ్రహము నాపుకొనఁజాలక యొకనాఁ డావారాంగనకు దూషణోక్తులతో నొక దూతికమూలమున వార్త నంపె నఁట! విదుషీమణి యగునావారాంగన యాదూతి నీపద్యమును రచించి చెప్ప ఫుచ్చెనఁట——

ఉ. ఏవనితల్ మముం దలఁప నేమిపనో? తమ రేఁడువారు గా
రో? వలపించునే ర్పెఱుఁగరో? తమ కౌఁగిటిలోన నుండఁగా
రా వదియేమిరా విజయరామ! యటం చిలుదూతి బల్కిచేఁ
దీవరకత్తెనై పెనఁగి తీసుకవచ్చితినా! తలోదరీ!

ఈపద్యము లడిదము సూరకవియే రచించెనందురు——

ఉ. రాజనిభాననా! సరసురాలవు జబ్బుగ నల్లినా వదే
మే జడ? యింతకంటె వలెనే? వల నొప్ప బిగించి యల్లవే
రాజవరాల వేఱె పనియున్నది; దోసమె దోసమే మహా
రా జగునట్టి యవ్విజయరాఘవు పై చిగురాకకోమలీ!

చం. కులికెద వేటికే చెలియ కుంచెఁడు మానెఁడు గాను నెల్లవా
రలు వినినారులే; విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుఁ గూడుటల్
వలపులె చాటుచున్నవి జవాదియు నల్లవు విల్లపీఁగఁగా
వలెనఁటె చూచి యోర్తురటె వంతులు జంతు లవేటియొప్పులే.

కం. ఇంతీ పానుపుపై నిదె
కంతుఁడు కూర్చున్నవాఁడు కనుఁగొను మహహా
కంతుఁ డనంగుఁడు నీ తెలి
వింతేనా విజయరాఘవేంద్రుఁడె చెలియా!

విజయరామరాజుగా రేదో కారణమున సూరకవిగారియెడ నాగ్రహమూని యాస్థానమునుండి తొలంగించి రఁట! బాదుల్లా ఖానుతో నొకసారి యుద్ధముసేయఁబోయి పరాభూతులై యా రాజుగారు తిరిగి వచ్చుచుండఁగా సూరకవి తనగ్రామము ప్రక్క త్రోవలోఁ బనసచెట్టెక్కి విస్తళ్లకై యాకులు గోసి కొనుచుఁ జూచి యెదురుపోయి పల్లకీ నాపి తనకసి తీఱునట్టు చుఱుకుగా నీ పద్యమును జెప్పెనఁట——

గీ. మెత్తనైయున్న యరటాకుమీఁదఁ గాక
మంటమీఁదను జెల్లునే మంటివాఁడి
బీదలైయున్న సర్దార్లమీఁదఁ గాక
కలదె శౌర్యవాఁడి బాదుల్లఖానుమీఁద.

పొనుగుపాటి వేంకటమంత్రి యను నియోగియెడ నేకారణము చేతనో కినిసి సూరకవి చెప్పిన పద్యములు——

కం. ఘనకులమునఁ బొడమినదు
ర్జనుఁ డిల నింద్యుఁడగు వమన మూర్ధ్వముఖం
బున వెడలి మంచిదగునా
విను మవహిత! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ!

కం. కినుక మెయిఁ దన్నులాడఁగ
మొనకట్టిన సరియె గుఱ్ఱమున్ గాడిదయున్
ఘనుఁ డల్పుఁడు సరియగుదురె
విను మవహిత! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ!

కం. సామజము చెఱకు మేసిన
దోమలు పదివేలు చేరి త్రోలం గలవా
గ్రామపతి తగవుదప్పిన
గ్రామములో నున్నవారు కా వనఁగలరా!

కం. ఇత్తడి పుత్తడి యగునా
తొత్తది నగ లెన్నియిడిన దొరసా నగునా
యుత్తమకులుఁ డౌనా దొ
లత్తునఁ దాఁ దిరిగినను గులాము గులామే!

కం. బలవంతుఁడు బలహీనుఁడు
పొలియుదు రిడితప్పి? నల్లపూసలు ముత్యాల్
దొలఁగుఁగద! మగఁడుపోయిన
వెలఁదుకకున్ బొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ!

కం. జలచరము లబ్ధిఁ బొడమవె
జలరాశికి మోదకరుఁడు చంద్రుం డొకఁడే
కుల ముద్ధరింప నొకఁడే
విలసద్యశ! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ!

కం. పలరాచపనికిఁ గాదా
వెలవెలఁదుక పొన్ను నెక్క విటుఁడు సహించున్
జల మేల కార్యవాదికి
విలసద్యశ! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ!

విజయరామరాజుగారి తమ్ముఁడు సీతారామరాజుగా రొకప్పు డేకవచనమున సంబోధించినందులకుఁ గుపితులు కాఁగాఁ సూరకవి చెప్పినది—

కం. చిన్నప్పుడు రతికేళిని
నున్నప్పుడు కవితలోన యుద్ధములోనన్
వన్నె నుమీ రాకొట్టుట
చెన్నుగ నోపూసపాటి సీతారామా!

ఈ కవికి రేవయను గ్రామమునఁ జెఱువుక్రింద మాన్యము గలదఁట. దంతులూరి యన్నమరాజను నాతఁ డితని మాన్యమునుండి యాచెఱువుముఱుగునీరు పోనీక యడ్డుకట్టి చిక్కులు వెట్టుచుండఁగా, నీతఁడు మోఁకాలిబంటినీటిలోఁ దనమాన్యమున నిలుచుండి యీ క్రిందిపద్యములఁ జెప్పెనఁట! అంతట నారాజు కట్టిన యడ్డుకట్ట తెగి పల్లమునకు నీరువంచుకొని పోయెనఁట!

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షినిగల్గు
  పద్మనాభుని పదాబ్జమునఁ బుట్టి
సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగు
  నంబుధీశునిచరణంబు ద్రొక్కి
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతనుమహీ
  రమణు వామాంకభాగమునఁ జేరి
అఖిలలోకాధ్యక్షుఁడై మించి విహరించు
  శివుజటాజూటాగ్రసీమ నిలిచి

గీ. తనరునీవంటిధన్యకు త్తమముగాదు
పూసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలు ద్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁడైనఁ
గదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. ఆదిభిక్షుం డీతఁ డని రోసి విడియాకు
 గొనివచ్చి యిట నిల్వఁ గోరితొక్కొ
జగడాలచీలివై సవతితోఁ బోరాడి
 వీఁగివచ్చి యిచట డాఁగితొక్కొ
నిర్జరాంగన లెల్ల నీఱంకు వెలిపుచ్చ
 దూఁబవై యిచ్చోట దూఱితొక్కొ
బీదబాఁపలఁ గష్టపెట్టుటకై మిన్ను
 దొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచితొక్కొ

గీ. వలదు ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్ప వరుసగాదు
రవ్వ నీ కేల తగ దంబురాశికరుగు
నాతి యతఁడె కాఁడటె పిన్ననాఁటిమగఁడు
కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. భావింప నిలువెల్ల భంగంబులే కాని
 భంగము ల్దొలఁగు టెప్పటికి లేదు
తిరుగుచో వంకరతిరుగు డింతియ కాని
 తిన్నగాఁ దిరుగుట యెన్నఁడెఱుఁగ
మొనసి రేయుఁ బవల్లు మొరయుచుండుటె కాని
 మొరయ కూరకయుంట యెఱుఁగ మెపుడు
పరులకల్మిని రోసి పల్చనగుటె కాని
 పలుచనిగతి మాని మెలఁగుటెఱుఁగ

గీ. మనుచు నీలోన నీవైన యవగుణంబు
లరసి లజ్జించి దివినుండ కరుగుదెంచి
నిలువునీరైననీ విందు నిలిచితొక్కొ
కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని.

సీ. కృతకాంద్రు లాయెనా కీలోగ్రఫణిఫణా
 నేకఫూత్కారవల్మీకచయము
విరిదోఁట లాయెనా కఱకుకంటకకంట
 కాంకురవిస్ఫురితాగచయము
పువుఁబాన్పు లాయెనా నవమంజులస్వేత
 లవణాలవాలమూచపుటినేల
బొమ్మరిం డ్లాయెనా భూరిభేకాండజా
 ధారమైతనరుకేదారచయము

గీ. నీకు విహరింప వసతులై నిల్వటిలెనె
చిన్నిపొలములు; బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుముష్కరులు గలరె
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని.

అహోబలపండితుఁడు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణీ సూత్రములకు భాష్య మొనరించిన గాలి యహోబలపండితుఁడు మైదవోలున నుండఁగా గుండ్లకమ్మవఱదవచ్చి కొంపలు కూలి పంటలు పాడ్వడి తిన నన్నమును గట్ట గుడ్డయు లేనిదుర్దశ వాటిల్లెను. అపుడు నరసారావుపేట మల్రాజువారి సంస్థానమున కరుగుదెంచి యీ క్రింది సీసపద్యమును జెప్పి వారివలన నొక యగ్రహారముం బడసి యాతఁడచ్చటకు నివాసము మార్చుకొనెనఁట !

సీ. జానకీపతి లేఁతసజ్జరొట్టెలపాలు
కొంపల కప్పెల్ల గొడ్లపాలు
సంవాసములు దొంగజాగిలంబులపాలు
నయనముల్ జాగరణంబుపాలు
కలపుస్తకపుఁద్రాళ్లు కట్టెమోపులపాలు
పాలుపైనచేతులు ముండ్లపాలు
భూరిసంధ్యావిధుల్ బురుదనీళులపాలు
నాలుక దీనోక్తి నటనపాలు
గీ. ఘనతరస్నేహ మతినీచజనముపాలు
చిత్త మేవేళ నతిదీర్ఘచింతపాలు
హరిహరీ దేహ మంతయు నలఁతపాలు
మైదవోలున నుండుట మాకుఁజాలు.

ఆతనిప్రతిజ్ఞ.

కం. నెట్టన నభినవనన్నయ
భట్టాచార్యాభిధాన పటుబిరుదాంకం
బిట్టట్టనకవహించిన
దిట్టఁడ! నను బోలఁగల సుధీవరు లేరే!

నగ్గలపాటి బాలసరస్వతియను కవీశ్వరుఁడు కడపరెడ్లను గూర్చి చెప్పినది—

ఉ. రెడ్ల మటంచుఁ గ్రొవ్వునఁజరించి వరాలుగడించి యూరకే
బుడ్లకొలందిఁ ద్రావి కడుపు ల్కడుఁ బెంచి వివేకహీను లై
యెడ్లవలెన్ వసించు గుణహీనుల కెక్కడి కీర్తు లోరి వి
ద్వడ్లయకాల! గొర్ల చినతిమ్మతనూభవ! తాతభూవరా!

దేవలూరి కేశవరెడ్డియను నాతఁ డొకకవీశ్వరుఁడు త్రోవ నరుగుచుండఁగా—ఓహో! కవీశ్వరులా! యని గేలిచేసెనఁట! కోపము పెడత్తి యాకవీశ్వరుఁ డీ పద్యముఁ జెప్పెను.

కం. పీ పట్టినట్టు నోరను
పీ పట్టదదేమినీకు? పీ,పీ, లందున్
బీపయి రుచిపుట్టెనొ నీ .
కీపట్టున దేవలూరి కేశవరెడ్డీ.

నారయప్పారావువారి సంస్థానమున జమాబందీకిఁ గరణములు వచ్చి చిరకాలము నూజివీట వసింపవలసి వచ్చుచుండెడిదఁట! ఒకప్పు డాపరస్థలవాస క్లేశమును సైఁపలేనికరణమొకఁడు నారయభూపాలునొద్దఁ జెప్పిన పద్యము—

కం. శీతజలస్నానంబును
భూతలశయనంబు వంటపూటకశనంబున్
నాతిగలబ్రహ్మచర్యము
నాతరమా! పూటగడప నారయభూపా!

భృంగపంచకము. (శ్రీనాథకృతియందురు.)

సౌందర్యశాలినియగు నొకనరపాలుని దేవేరి యమాత్యునకుఁ జనవుపడియుండెను. ఒకప్పు డాభూపతి కార్యవశమున స్థలాంతరమున కరుగుడు నామంత్రి యంతిపురమునఁ జేరుకొని రాజమహిషితోఁ గేరింతలాడుచుండెను. పుడమిఱేఁడును నాఁటి రేయి కే మఱలఁ దిరిగివచ్చుటయుఁ గోటలోనికి వచ్చినతోడన కవాటములెల్ల బంధింపఁబడుటయు నెఱిఁగి దూతికయొకర్తె వృత్తాంత మమాత్యునకుఁ దెలిసి దాఁగొనుటకు భృంగాపదేశమునఁ జెప్పినది—

ఉ. మాయురె! భృంగమా వికచమల్లికలన్ విడనాడి తమ్మిలో
నీయెడఁ బూవుఁదేనియల నింపుజనింపఁగఁ గ్రోలి సొక్కి యున్
బోయెదవన్న భ్రాంతి నినుఁ బొందదు రా జుదయించె నిప్పుడీ
తోయజపత్రముల్ వరుసతో ముకుళించెఁ జలింపకుండుమా!

పుడమిఱేఁడు శయనాగారమున కరిగినపిదపఁ గొంతతడవునకు మంత్రి యిఱుకటమున దాఁగియుండఁజాలక యిటునటుఁ గదలఁగాఁ జప్పుడగుట విని మఱల నాదూతి చెప్పునది—

చం. అళికులవర్య! పద్మముకుళాంతరమందు వసింప నేరమిన్
జలనము సెందెదేమి నవసారసమిత్రుఁడు రాకయుండునా
తొలఁగక యందెయుండు మిఁకఁ దోయజవైరి తిరంబె రాత్రియీ
కలవరమేల తమ్మితుదగానక తూఱక యూరకుండుమా!

సాధ్వీమణియగు నామంత్రిభార్య ఱేఁ డంతిపురమునఁ జేరుటవిని రేయి రెండుజాములు కడచనినను దనభర్త యిలు సేరమిచేఁ దిగుల్వడి యేమికీడు వాటిల్లెనో యని కనుఁగొన రాఁగా నామెనుగూర్చి దూతి చెప్పునది—

చం. అళినీ! తత్తఱ మేలె నేఁడు నిదె నీయాత్మేశుఁడౌభృంగమున్
జలజాసక్తమరందపానవశతన్ సానందుఁడై యున్నవాఁ
డులు కింతేనియు లేక నీ వరుగుమా యొప్పార నిప్పాట నీ
చెలువుండుం బఱతెంచు వేకువను రాజీవంబు పుష్పించినన్.

తా మింక వెలుపలకు దయచేయుం డని మంత్రికి నిబోధించుచుఁ జెప్పునది—

చం. పతినిద్రించినవేళ రాఁదగున యోపద్మారి యీకేళికా
యతనంబందు రతిశ్రమన్ విభుఁడు నిద్రాసక్తుఁడైయుండె నీ
శతపత్రేక్షణ మోమువాంచినది నీసామర్థ్యమున్ జూపఁబో
కతివేగంబున నేఁగుమా తొలఁగి మాయాత్మల్ సుఖం బందఁగన్.

రేయి రాజమహిషి తనకంఠహారమును మంత్రికంఠమున వైచెను. ఆతఁడు నదిమఱచి మఱునాఁడు దానిఁదాల్చియే రాజసభ కరుదెంచెను. అదిగాంచి రాజు గుఱుతించునేమో యని భీతిలి నిపుణయగునాదూతి వందివేషమున నరుగుదెంచి యీక్రిందిపద్యమును జదువ నందలి "మానపరిపాల" యను విశేషణముఁబట్టి మంత్రి తెలిసికొని తనకంఠమందలిహారమును బైపచ్చడమునఁ జుట్టి పారితోషికముగా నొసంగెను.

చం. అతులసభాంతరస్థితబుధావళికెల్ల జొహారు వీరరా
హుతులకు మేల్జొహారు సతతోజ్జ్వలవిక్రమసార్వభౌమసం
తతికి జొహారు వైభవవితానపురందరుఁడైనయట్టి భూ
పతికి జొహారు మానపరిపాల జొహారు ప్రధానశేఖరా!

కందుకూరి జనార్దనాష్టకము.

1. సిరులు మించిన పసిమిబంగరు జిలుగు దుప్పటి జారగా
చరణపద్మముమీద దేహము చంద్రకాంతులు దేరగా
మురువుచూపగ వచ్చినావో మోహనాకృతి మీరగా
గరుడవాహన దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా!

2. ఆనపెట్టిన రాకపోతివి ఆయెబో అటుమొన్ననూ
పూనిపిలువగ వినకపోతివి పొంచిపోవుచు మొన్ననూ
నేనుచూడగ గడచిపోతివి నీటుచేనుకు నిన్ననూ
కానిలేరా! దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా!

3. నిన్నరాతిరి చవికలోపల నీవు చెలి కూడుంటిరా
ఉన్నమార్గము లన్నియును నే నొకతెచేతను వింటిరా
విన్నమాత్రము గాదురా నిను వీథిలో కనుగొంటిరా
కన్నులారా దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా!

4. దబ్బులన్నియు తెలుసుకుంటిని తప్పుబాసలు సేయకూ
మబ్బుదేరెడికన్నుగవతో మాటిమాటికి డాయకూ
ఉబ్బుచేసుక తత్తరంబున నొడలిపై చెయివేయకూ
గబ్బితనమున దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా!

5. చిత్తరంబున మొలకకెంపులు పెదవి నెవ్వతె ఉంచెరా
గుత్తమైనమిటారి గుబ్బలగుమ్మ యెవ్వతె మెచ్చెరా
చిత్తగించక జీరువారను చెక్కులెవ్వతె నొక్కెరా
కత్తిగోరుల దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా!

6. అండబాయక కూటియుంటివి ఆయె బోయెను నాటికి
ఖండిమండిపడంగ నేటికి కదలు మెప్పటిచోటికి
ఉండరా నీమాటలకు నే నోర్వజాలను మాటికి
గండిదొంగవు దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా!

7. అలుకలన్నియు దీర నివు నాఅండ కెప్పుడువస్తివి
పిలిచి నవరత్నాలసొమ్ములు ప్రేమతో నెపుడిస్తివి
వలచి వలపించియును గూరిమి వదల కెప్పుడు మెస్తివి
కలసి వేడుక దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా!

వలపు.

చం. అలరులు సూదులై మలయజాదినువస్తువు లగ్నికల్పమై
మలయసమీరముల్ విషసమానములై హిమభానుఁడైనయా
కలువలఱేఁడు చండకరుకైవడియై కనుపట్టె నయ్యయో
వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకున్ వల దింక దైవమా!

చం. చెలువగుమించుటద్దములు చెక్కులటంచుఁదలంచి మెచ్చుచున్
గలువలఁజూచి కన్నులని కైరవమిత్రునిఁజూచి మోము టం
చలరుచు నీగతిం దరుణియందము లెంచి విరాళినొందితిన్
వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకున్ వల దింక దైవమా!

చం. కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగుబ్బలసొంపుచెలంగఁ దళ్కుఁగ
న్నులఁదయివాఱఁ జూచుచు వినోదముగా మృదులీలఁ బాడుచున్
వలనగుహంసయానమున వచ్చినయట్టులె తోఁచె నింతి; హా
వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకున్ వల దింక దైవమా!

శృంగారము.

గీ. అడుగున ధరించు మాణిక్య మద్దిరాజు
కణఁగి శిరమున దాల్చును గడ్డిపోఁచ
వనధిదేగాని దోష మెవ్వరిది గాదు
మణి మణియె పూరి పూరియె మందగమన!

శా. ఎంచన్ మించుగ నెత్తమాడుదుగదా యేప్రొద్దుబంగారపుం
బంచల్ తీర్చినరత్నమందిరములన్ బారా దుగా దచ్చి తీ
వం చా యొక్కటి తొమ్మి దేను పది చవ్వంచిత్తికంచుం జెలుల్
ప్రాంచల్లీలల నీకు నాకు సరితోడై పల్కఁ బింబాధరా!

మ. ఎనయ న్నీజిగిమేనిక్రొంజెమటనే యేప్రొద్దు సుస్నానమున్
నినువర్ణించుట సంధ్యయున్ జపవిధుల్ నిత్యంబు నీపాదపం
దనమే యెప్పుడు దేవపూజనము నీనవ్వాధరానూనచుం
బనమే మా కనిశం బనర్గళసుధాపానంబు బింబాధరా!

శా. కానా పేదలకెల్లఁ బేద పలుకా కర్పూరఖండంబు నె
మ్మేనా పైఁడిసలాక ముద్దుమొగమా మేలైనక్రొత్తమ్మి కొ
ప్పా నీలంబులకప్పు గప్పునెఱి చూపా కంతుచేతూపు ని
న్నే నేనా నుతియించువాఁడఁ దగవా యీమాట బింబాధరా!

మ. వనజాతాంబకుఁ డేయుసాయకములన్ వారింపఁగారాదు నూ
తనబాల్యాధికయౌవనంబు మదికిన్ ధైర్యంబు రానీయ ది
ట్లనురక్తిన్ మిముఁబోంట్లకుం దెలుప నాహా సిగ్గు మైకోదు పా
వనవంశంబు స్వతంత్రమీయదు సఖీ వాంఛల్ తుదల్ ముట్టునే!

ఉ. అక్కరో! నీదువల్లభుఁ డహంకృతిఁ జేసినచేఁత వింటివా;
యొక్కడ నెక్కడే మఱియు నెవ్వరి నెవ్వరి? నన్నె నన్నె; నీ
వెక్కడి కేల పోవలయు? నంపవ; యంపితిఁ గూడుమంటినా?
మ్రొక్కితి వేఁడుకొంటి ననుముట్టకుమంటి నిఁ కేమిచేసెదన్.

కం. ఔరా యేమనిచెప్పుదు
నారీమణిచక్కఁదనము నా కౌము చేరన్
జేరెఁడుకన్నులు బారన్
బారెఁడు నెఱికురులు పట్టుపట్టెఁడుకుచముల్.

ఉ. ఎన్నఁడు నేరిచెన్ బెళుకు లీచెలికన్నులు కారుకమ్ము ల
న్నన్న! కురుల్ పిఱుందు పటువై పటువై ఖరిఁ గైకొనెంగదే
మొన్నఁగదమ్మ పిన్నమొనమొక్కలు నేఁడివె ముద్దులాఁడిలేఁ
జన్నులు మిన్నలై పయఁటసందున డాఁగుడుమూఁతలాడెడున్.

చం. పడిగము తమ్మలం బుమియు పల్లవకోటికి నోరు వేణి యం
గడిసవరంబు సంతసారకాయ లురోజము లచ్చరచ్చసా
వడి యెద యూరువుల్ గమిడివాతియనంటులు మోవి జిడ్డిగి
జ్జిడి వెలయాలిజీవనము జీవనమే తలపోసిచూచినన్.

సీ. సాటివాతెఱమీఁద గాటు లేర్పడియుండ
వేఱె యింకొకసాక్షిఁ గోరవలెనె?
చక్కఁ జెక్కుల గోటినొక్కు లేర్పడియుండ
మించి నీ వింతవాదించ నేల?
ఉరముపై హారముల్ గుఱుతు లేర్పడియుండ
సత్యాన కింకఁ గేల్ సాఁచవలెనె?
వసవంట చలువదుప్పటి తేటపఱుపంగఁ
దెలియఁ దార్కాణముల్ పలుకవలెనె

గీ. తేటగన్నులు నిద్దుర తేలుచూపు
కందునెమ్మేను వేకువచందమామ
కొలఁది వెలవెల నగుముఖకళలతీరు
చూడ బయలాయె నడత లీజాడలేల.

భక్తిపరవశుఁడై పోతన్నగారు భాగవతమునందు—

శా. లా వొక్కింతయు లేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులా
ఠావుల్ దప్పెను భ్రాంతివచ్చెఁ దనువున్ డస్సెన్ శ్రమం బయ్యెడిన్
నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపందగున్ దీనునిన్
రావే! యీశ్వర! కావవే! వరద! సంరక్షించు భద్రాత్మకా!

అనుపద్యమును జెప్పఁగాఁ గామపరవశుఁడై వేఱొకకవి—

శా. పూవిల్కానిసరోజబాణముల నంభోజారిమైచాయలన్
భావం బెంతయు డస్సె మేనుబడలెన్ దాపంబు రెట్టించె నే
నీవాఁడన్ మధురాధరం బొసఁగవే! నిక్కంబు నన్నేలవే!
రావే మానిని! కావవే తరుణి! సంరక్షించు చంద్రాననా!

అనుపద్యమును జెప్పెను.

శా. ఆయెం బోయె నిఁ కేలనావలనఁ దప్పామాట. సైరింపవా
టాయో కానము నీమనంబు; దయమీఱం బల్క వింతైన; నీ
ప్రాయం బేటికి నిన్నుఁ బాసినఁ దృణప్రాయం బయో "కొక్కరో
కో" యంచుం దొలికోడి కూయుదనుకం గోపంబె బింబాధరా!

చం. మృదుతల్పంబు వికారలీల దిగి ధమ్మిల్లంబు చేఁబూని రా
గదదృగ్జాలముతోడఁ గౌను నులియంగా మోము మార్వెట్టుచున్
వదలంబారిననీవిఁ బట్టుకొని కన్యారత్న మప్డేఁగెఁ ద
త్సదనభ్రాజితరత్నదీపకళికాస్తంభంబు క్రీనీడకున్.

ఉ. ఏమినె? నేమిపల్కె? నిను నేమనిపంపెను? నన్నుమాటనెనో?
రామనెనో? పరాకిడెనో? రాజులయేలిక కృష్ణమూర్తి నా
స్వామి ముకుందుఁ డచ్యుతుఁడు వారిజనాభుఁడు శేషశాయి న
న్నేమనె? నేమిపల్కె? నినునేమనిపంపెను? దెల్పు నెచ్చెలీ!

ఉ. ఆతఁడు దూరదేశమున కల్కనెపమ్మునఁ బోయిరాఁడు నే
నాతనిఁబాసి మన్మథశరాగ్నిఁ దపించుచునున్నదాన నీ
వాతని నన్నుఁ జూచితి వియత్తలమెక్కి సుధాకరుండ నే
నాతనికంటెఁ జిక్కితినొ యాతఁడెచిక్కెనొ నాకుఁ దెల్పుమా!

శా. లోకాలోకపరీతభూభువన మాలోకించుపుణ్యుండ వో
రాకాచంద్ర! భవత్సమానముఖి మత్ప్రాణేశ్వరిం బాసి నే
నాకందర్పశరాగ్నికీలలకు లోనై యున్నచందంబు నీ
వేకాంతంబునఁ దెల్పవయ్య దయతో నేలాలతాతన్వికిన్.

చం. మమతను దాను నొక్కచెలి మానిని నీవిభునామ మేమనన్
గమలజగంధి పల్కెఁ గరికంధిప్రజాపతి చంద్రికాతప
త్రములు త్రివర్ణయుక్తముగ వ్రాసియు నందులమధ్యవర్ణముల్
క్రమమునఁ గూర్చి చూడ గజగామిని నావిభునామ మయ్యెడిన్.

మ. పొరుగూరన్ విభుఁ డుండి వేడ్కలలరన్ బుత్తెంచునాభూషణో
త్కరముల్ చెచ్చెలి తెచ్చియిచ్చుటకుఁ గాంతారత్న మీక్షించి యు
బ్బురమందెం గొనియాడెఁ దిట్టె వగచెన్ బోఁద్రోచె దీవించె నా
భరణంబుల్ వివరించుఁడీ సరసులై భావోదయస్థానముల్.

చం. రమణునిఁ గూర్చి యొండొకకరండము నంపుచు దానిమీఁద నొ
క్కముగుద సర్పమున్ బిదపఁ గామవిరోధినిఁ బైసమీరపుం
గొమరునిఁ జంపకంబు ననుఁగుంజెలిచే లిఖియింపఁజేసె భా
వము నిట మల్లినాథకవివర్యుఁడు కోరెడు వెల్వరింపఁగన్

ఉ. కన్యకు నైదు జంఘలును గన్యకు నాలు కుచంబు లెన్నఁగాఁ
గన్యకు నాల్గు కన్బొమలు కన్యకు నేడు విశాలనేత్రముల్
కన్యకు ద్వాదశంబు నులికానును గల్గునులక్షణాఢ్య కా
కన్యకు నీకునింకఁ బదికావలెఁ గస్తురిరంగనాయకా!

సీ. శృంగారవనమునఁ జెలులతోఁ గ్రీడించు
తొయ్యలిఁ గాంచెను ధూర్తుఁ డొకఁడు
తొడ కేలఁ జఱచుచుఁ గడనుండి తనుఁ జూడ
మొలనూలు సవరించె ముద్దుగుమ్మ
విటుఁ డొక్కజాజిచెంగటఁ జేరి పరికింప
కేలచెంతకుఁ జేరె నీలవేణి
కంఠమాలిక సంజ్ఞగా జారుఁ డంటినఁ
గొమ్మ యెఱ్ఱనిపూవుగుత్తి విఱిచె

గీ. వెలఁదిలీలలు గని వాఁడు విన్నఁబోవ
సుదతికర్ణాగ్రమున నున్నసొమ్ముఁ జూపె
స్థలముఁ గులమును నామంబు నెలవు నెఱిఁగి
హితవు గలిగించె నప్పు డయ్యతివ కతఁడు.

కం. ఎంచఁగఁ జతుర్థజాతుఁడు
పంచమమార్గమున నేఁగి ప్రథమతనూజం
గాంచి తృతీయం బచ్చట
నుంచి చతుర్థంబు దాఁటి యొప్పుగ వచ్చెన్.

సమస్య.

శంఖంబుల్ దివినుండి జాఱిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

శా. ప్రేంఖత్పుష్పకచంపకాటవులదారిన్ వ్యోమమార్గంబునన్
రింఖద్వాయువశంబునం దగిలి యానెత్తావికిం జొక్కి త

త్సంఖ్యాక్తంబులు తేంట్లమొత్తములు లక్షల్ కోట్లు పద్మంబులున్
శంఖంబుల్ దివినుండి జాతిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

ఉ. అంటనిమ్రానిపండు కరియంటనికాముశరంబు తేఁటిము
క్కంటనిపువ్వు హంసముఖ మంటనితూఁడు పయోధినివ్వనీ
రంటనిరత్న మన్యభృత మంటనికెందలిగాకు రాహుతా
నంటనిచంద్రబింబ మన నానృపకన్య వెలింగె నత్తతిన్.

చలి.

చం. చలి! మమ్మీగతి బాధపెట్టెదవు నీసామర్థ్యముల్ పట్టిబీ
దలపైఁ గాక ధగద్ధగాయితమణిస్తంభోన్నతాంతఃపుర
స్థలసంవాసితకామినీదృఢపరిష్వంగానుసంయుక్తిని
శ్చలులౌ భోగులమీఁద లేశమును నీజంజాటముల్ సాగునే!

చం. చలిగా! నీ కొకవార్త తెల్పెదను నిశ్శంకోద్భటుల్ దంపతుల్
గలయాయిడ్లంకుఁబోకు దంపతులమేల్ కౌఁగిళ్లమధ్యంబునన్
నిలువన్ దార్ఢ్యము లేదు; మిట్టిపడినన్ నీప్రాణముల్ గొందు; రే
చెలి లేకుండెడు బ్రహ్మచారులపయిం జెల్లించు నీదర్పమున్.

చం. తరణినుకాంత భిత్తిమయతల్ప గృహాంతరహంసతూలికా
స్థిరశయనస్థలీశయ కుశేశయకుట్మలకోమ స్తనీ
పరమశరీరసంగ పరభాగ్యుల పాదనశైక దేశమున్
బెఱుకఁగ లేవు నీవు నిఱుపేదల నేఁచెద వేమి యోచలీ!

కం. అహములు సన్నము లాయెను
దహనుఁడు హితవయ్యె దీర్ఘతరలయ్యె నిశల్
బహుశీతోపేతంబై
యుహుహూ యని వణఁకె జగము లుర్వీనాథా!

వేసఁగిని మందమారుతము లేమి.

శా. ఆ కల్హాడ దదేమొ నేఁడు పవనుం డాకాశవాపీతటా
శోకానేకవనాళిఁ గ్రుమ్మఱుచు నచ్చో డాఁగెనో; లేకగం
గాకల్లోలవతీప్రవాహముల నూఁగం బోయెనో; లేక కాం
తాకర్పూరకపోల పాళికల నిద్రాసక్తుఁడై యుండెనో!

పొగాకు.

ఇది పోర్చిగీసువారిచే మన దేశమునకు మూఁడువందలసంవత్సరములకుమున్ను కొనితేరఁబడినది. అంతకుఁ బూర్వమిచ్చట లేదు.

సీ. దంతలూటీ ఘోరదంతిహార్యక్షంబు
కుష్ఠరోగాచలకులిశధార
పీనసాండజభూరివైనతేయస్వామి
వాతాటవీదావవహ్నికీల
జలదోషహిమపూర చండార్కకరరోచి
బహుళకాసాంభోధి బాడబంబు
ఉరుతరాజీర్ణైణ గురుతరవ్యాఘ్రంబు
ముఖరోగనిఖిలజీమూతపవన

గీ. మనఁగ వార్తకు నెక్కెతి వఖిలజనుల
జీవరక్షణదివ్యసంజీవివగుచుఁ
బ్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులసభల
నూర్జితం బగునీరాక యోపొగాక!

సీ. ఆఁకొన్నమనుజుల కమృతంపుసేవయై
యుండుగా నీరాక యోపొగాక!
మతిహీనులకు సరస్వతిని బ్రసన్నగా
నొనరించు నీరాక యోపొగాక!

అతిపథిశ్రమమెల్ల నణఁపఁ గర్పూరమై
యుండుగా నీరాక యోపొగాక!
రతికాంతు లూరింప రసపాకగుళికయై
యుండుగా నీరాక యోపొగాక!

గీ. అవని వార్తకు నెక్కితి వఖిలజనుల
జీవరక్షణదివ్యసంజీవి వగుచుఁ
బ్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులసభల
నూర్జితంబగునీరాక యోపొగాక!

సీ. నీమహత్త్వము మును నిర్జరు లెఱిఁగినఁ
దరితోడ నమృతంబు తఱవఁబోరు
నీవిధంబును మును పావని యెఱిఁగిన
సంజీవివెదకెడిజాడఁ బోఁడు
నీవార్త మును దేవతావైద్యు లెఱిఁగిన
నౌషధావళికిఁ బ్రయాసపడరు
నీరీతి మును మానినికరంబు లెఱిఁగిన
బలుతపోనిష్ఠలు సలుపఁబోరు

గీ. సంతతోత్థితప్తజీవరక్షణములకును
రోగముల్ పాప మోక్షంపురూఢి దెలుపఁ
బుడమిలోపల జనులనుఁ బ్రోవ నీవు
ఒనరజనియించితివో కాక! యోపొగాక!

సీ. పైగోవసరకుగాఁ బ్రార్థించి నినుఁదెచ్చి
నిమ్మపంటిరసాన నీడనార్చి
పుడకలులేకుండఁ బొడిసన్నముగఁజేసి

సిరికొల్ది ధూమ్రంపుఁజిట్టి నించి
లలి నొక్కనిడుదనాళపుఁగ్రోవి సంధించి
చిన్నారిపటకారి చేతఁబూని
జాతిరత్నమువంటి చంద్రనిప్పుఘటించి
నిజధూమలహరిచే నెగడుఘనుల

గీ. కెంతఘన మెంతదీపన మెంతసొగసు
సంతతోద్రేకలాహరిసార్వభౌమ!
సకలగుణశీల! యెటువంటిసుకృతవేళ
నుదయమందితివో కాక! యోపొగాక!

సీ. బంధురామోదప్రభావిభ్రమంబుల
నెనయుకెందమ్మికే కీపొగాకు
పరిమళాంచితకళాప్రావీణ్యవిభవంబు
లెనయుగేదంగికే కీపొగాకు
ఘనతరానూనసుగంధప్రదీప్తుల
నెనయుచెంగల్వకే కీపొగాకు

గీ. జలధిపర్యంతధారుణీవలయనిలయ
పాంథసందోహమోహసంపత్కరంబు
నగుచు ధారుణి విలసిల్లె నందమైన
యించువిలుకానిచేతిబా కీపొగాకు.

కం. మీరుం బొగ ద్రాగుదురా
వారిజభవ! వామదేవ! వైకుంఠ హరీ!
ఓరీ నారద! వినురా
యీరేడుజగంబులకును నిది ముఖ్యమురా!

కం. భుగభుగమని పొగ లెగయఁగ
నగణితముగ నాజ్యధార లాహుతిగాఁగా

నిగమాదిమంత్రయుతముగఁ
బొగ్రదాగనివాఁడు దున్నపోతై పుట్టున్.

కం. పాకక్రోవికి సతిమోవికి
నగణితముగ నూరబావి కమృతంబునకున్
దగ నుచ్ఛిష్టత లేదని
ఖగవాహనుతోడఁ గాలకంఠుఁడు పల్కెన్.

చం. పదపడి ధూమపానమునఁ బ్రాప్తములౌఁ బదుమూఁడు చేటులున్
మొదల ధనంబుపోవుట నపుంసకుఁడౌట విదాహమౌటయున్
వెదకుచుజాతిహీనులను వేఁడుట తిక్కుట చొక్కుటల్ [illegible]రుచుల్
పదలుట కంపువేయుట కళల్ దొలఁగించుట రిమ్మపట్టుటల్
పెదవులునల్లనై చెడుట పెద్దకులోఁగుట బట్టకాలుటల్.

మూషక మార్జాల చక్రవర్తులు.

సీ. నిర్ణిద్రవిషయుక్తనిశితదంష్ట్రలఁ బూని
భేదించు నెటువంటి గాదెలైన
దారుణోద్యద్దంతతతిచేత ఖండించు
గుఱుతుగా నెటువంటికోఁకలైన
పటుసురంగాగారభరితంబుగాఁ ద్రవ్వుఁ
బొంకాన నెటువంటిభూమినైన
కీచుకీచుధ్వని ప్రాచుర్యమహిమచే
వర్ణించు నెటువంటివారినైన

గీ. అతఁడు సామాన్యుఁడే నరేంద్రాలయాంత
రంతరానేకపేటికాక్రాంతవస్తు
హరణసురధాణి యవ్వినాయకుపతాణి
చారుతరమూర్తి మూషకచక్రవర్తి.

సీ. క్షీరఘటాంబుధి స్థితికుంభసంభవ
బహుమూషకోరగ పక్షిరాజ
శుకకులమత్తేభనికరకంఠీరవ
శలభసంకుల పనజ్వాలికీల
వృశ్చికదానవ విష్ణుసుదర్శన
వాయసమేఘ దుర్వారపవన
కుక్కుటపర్వతఘోరవజ్రాయుధ
రౌద్రాంధకారమార్తాండతేజ

గీ. వ్యాఘ్రకులమాతులస్వామి శీఘ్రగమన
పైనములదొత్తి దొత్తులపాలిమిత్తి
రమ్యతరమూర్తి నఖరసంప్రాప్తకీర్తి
సకలగృహవర్తి! మార్జాలచక్రవర్తి!

పుల్లకవి.

సీ. కోణంగినాట్యముల్ క్రోఁతు లాడించఁగా
నూరఁబందులు సభ నున్నయట్లు
గూఁబకూఁతలు విని గువ్వలు తలలూఁచి
పోయి కాకులయొద్దఁ బొగడినట్లు
కాలువదరినుండి కప్ప లంకించఁగా
నెండ్రకాయలు తలలెత్తినట్లు
ఎనుబోతుబిరుదులు మనుబోతు పొగడంగ
మేలుమేలని గొర్రె మెచ్చినట్లు

గీ. ఓగుదగిడీలు తమలోన నొకరి కొకరు
మెచ్చుకొనుచుందు రెటువంటిపిచ్చితనము!
మేలుమే లెట్టిగుణము నిర్మించినాఁడు
పుల్లకవి నేఁడు గోపికావల్లభుండు.

సీ. దొరకైనకరణముతో విరోధము సెబ
అతిలోభిమొండికి నర్థి సెబ
పార్థివోత్తమునకు బహునాయకము సెబ
పెనుఱంకుటాలికిఁ బిల్ల సెబ
దాతకు రాజుకుఁ దామసంబులు సెబ
వసుధ నిల్లాలికి నగలు సెబ
ఘనుఁడైన విద్యాధికున కహంకృతి సెబ
యరయ దుర్బుద్ధి యెవ్వరికి సెబ
గీ. విష్ణుఁ గొల్వమి యన్నింట మేటిసెబ
సెబ లెవ్వియు మిముఁ గొల్వఁ జేర వెఱచు
శైలకోదండకాండ! నిజాముకొండ
బాలగోపాల! రాధికాప్రాణలోల!

సీ. నరనాథవంశకాననము దహించుట
కవనీసురులవిత్త మగ్నికీల
జననాయకుల నిజైశ్వర్యాబ్ధి నింకింప
బ్రాహ్మణక్షేత్రంబు బాడబంబు
పార్థివోత్తములసంపచ్ఛైలములు గూల్ప
భూసురధనము దంభోళిధార
జగతీవరులకీర్తిచంద్రికమాప వి
ప్రోత్తముధనము సూర్యోదయంబు
గీ. విప్రతతిసొమ్ముకంటెను విషము మేలు
గరళమున కుర్విఁ బ్రతికృతి కలదుగాని
దానిమాన్పంగ నిల నౌషధములు లేవు
కాన బ్రహ్మస్వములు పట్టఁ గాదు పతికి.

రాజ్యతంత్రము.

సీ. బ్రాహ్మణభూములపై నాస యుంచకు
దేవతాద్రవ్యంబు తెరువుపోకు
తగలంచగొండిని దగవరి సేయకు
కపటికి సత్త్రాధికార మియకు
గుడిపారుపత్తెంబు కడుభోగి కియ్యకు
చెనఁటికి నిండినసీమ యియకు
విత్తహీనులకును గుత్తలుకట్టకు
మతి జారచోరుల మఱుఁగనియకు
గీ. నీచజాతులవారి మన్నింపఁబోకు
దుర్మదాంధుల వాకిలి ద్రొక్కనియకు
* * *
తలఁపు ధర్మాభివృద్ధి కావలయు నేని.
సీ. గాంభీర్యపరులను గడిదుర్గమున నుంచు
చతురుని సేనాధిపతినిఁ జేయు
పాయక సరసుల రాయబారులఁ జేయు
ముచితజ్ఞు దగ్గఱ నుంచికొనుము
మతిధనాఢ్యత్ముల మణియగార్లను జేయు
మతిమంతుఁ గరణికమార్గుఁ జేయు
పరఁగ విశ్వాసులఁ బరిచారకులఁ జేయు
కరుణాన్వితునిఁ గార్యకర్తఁ జేయు
గీ. సతతవిద్యాసక్తమతిఁ బురోహితునిఁ జేయు
నవరసాలంకృతుని మహాకవిని జేయు
షణ్మతజ్ఞానవంతు నాచార్యుఁ జేయు
వార్తకెక్కనకీర్తి కావలయు నేని.

సీ. శరణన్నశత్రునిఁ జనవిచ్చి రక్షించు
దీనులమనవులఁ దెలియ వినుము
విష్ణుభక్తులజోడు విడువక వర్తించు
మాధవుపైచింత మఱవఁ బోకు
పేదసాదులనెల్లఁ బిలిచి రక్షింపుము
పలుచనిపలుకులు పలుకఁబోకు
అన్నదమ్ములసొమ్ము లపహరింపఁగఁ బోకు
తల్లిదండ్రిహితవును దప్పఁబోకు
గీ. దయయు సత్యంబు మదిలోనఁ దఱుఁగనియకు
పరసతులమీఁద భావంబు పాఱ నీకు
భగవదర్పణకానిది పట్టఁబోకు
వెలయ మోక్షాభివృద్ధి కావలయు నేని.

సీ. నమ్మినవారల నమ్మి వర్తింపుము
నమ్మనివారల నమ్మఁబోకు
మఱి శత్రువులమీఁద మఱపించి దండెత్తు
కైజీతగాండ్రను గలుగ నేలు
పొడిచి గెల్చినవారిఁ బోనీక మన్నించు
వంచించు మన్నీలఁ గొంచెపఱుచు
వెరపుమాలినవాని దొర సేయఁ బోకుము
పందకు సేనాధిపత్య మియకు
గీ. చేరి చనవిచ్చి దాయల మీఱనియకు
నిక్కమైనట్టి రాణువలెక్క లెల్ల
నెలమి నశ్రద్ధచేయక తెలియవినుము
వెలయుభాగ్యాభివృద్ధి కావలయు నేని.

అష్టకష్టములు.

సీ. ఆరయఁ బరదేశయాత్రసేయుట యొండు
తనకుఁ దా నే వండుకొనుట రెండు
కులసతి నెడఁబాసి తొలఁగిపోవుట మూఁడు
వెలయంగ యాచకవృత్తి నాల్గు
తనసరివారిపంచను జేరుకొను టైదు
గుఱుతెఱుంగనిరాజుఁ గొల్చు టాఱు
చదువునేరకయుండి సభకుఁ బోవుట యేడు
నెన్న దారిద్ర్యంబు నెన్మిదనది
గీ. అష్టకష్టంబు లనియెడునవ్వి యివ్వి
గాన యిటువంటి నెవ్వరికైన వలదు
చారుతరమూర్తి దేవతాచక్రవర్తి
రమ్యగుణధామ! కావేటిరంగధామ!

కం. ఆడిన మాటలు దప్పిన
గాడిదకొడు కంచుఁ దిట్టఁగా విని యయ్యో
వీఁడా నాకొకకొడు కని
గాడిద యేడ్చెం గదన్న ఘనసంపన్నా!

కం. అసమానదానవిద్యా
రసికత లేనట్టినరుని బ్రదుకేటికి సీ
కస వేఱుక తిని బ్రదుకదె
పసరము తనకడుపు నిండఁ బర్వతకొండా!

కం. సమశీలశ్రుతియుతులకు
సమధనవంతులకు సమనుచారిత్రులకున్
దమలోన సఖ్యము వివా
దము దగుఁగా కసములకును దగునే యొందున్.

కం. కోటానకోటు లిచ్చినఁ
గూటికి సరిరాదు దేవకోటులు రాఘా
పాటించి యజ్ఞవాటికిఁ
గూటికి మారెళ్లకొండ గుణరత్ననిధీ!

కం. అనిఁ బాతిన విధి నవ్వును
ధనసంపద నవ్వు నుచితదానవిహీనున్
దనయుని ముద్దాడంగాఁ
బెనిమిటిఁ గని జార నవ్వుఁ బిచ్చయశేచా!

కం. పదివేలమందికిచ్చియుఁ
దుద కొక్కని కీయకున్న దొరకవు కీర్తుల్
పదివేలు నోము నోఁచిన
వదలదె యొకఅంకు వంక వన్నియనుంకా!

కం. ఇప్పటి యన్నముకొఱకై
త్రిప్పులఁ బడి కుందనేల దేవుఁడు శిలలోఁ
గప్ప కొసంగెడు హారము
కుప్పలుగ మహేంద్రవాస! గోకర్ణేశా!

కం. చెప్పినపని యొనరించిన
యప్పణఁతుక గల్గుగహన మది సదన మగున్
జెప్పినపని యొనరింపని
యప్పణఁతుక గల్గుసదన మది గహనమగున్.

గువ్వలచెన్నని పద్యములు.

కం. అడుగఁ దగువారి నడుగక
బడుగుల నడుగంగ లేమిఁ బాపం గలరా?
పడగల్లఁ గట్టువడునా
గుడిరాళ్లను గట్టుకున్న గువ్వలచెన్నా!

కం. సారాసారము లెఱుఁగని
బేరజముకు బుద్ధిసెప్పఁ బెద్దలవశమా
నీ రెంత పోసి పెంచినఁ
గూరౌనా నేలవేము గువ్వలచెన్నా!

కం. కలిమిగలనాఁడె మనుజుఁడు
విలసితసత్కీర్తిచేత వెలయఁగవలదా?
కలి మేమి యెల్లకాలము
కులగిరులా కదలకుండ గువ్వలచెన్నా!

కం. కలిమిగలలోభికన్నను
విలసితముగఁ బేద మేలు వితరణియైనన్
జలిచెలమ మేలుగాదా
కులనిధి యంభోధికన్న గువ్వలచెన్నా!

కం. విలువరుస దానగుణములు
గలవారికిఁ గాక లోభిగాడ్దలకేలా!
తలు పేల చాఁపగుడిసెకుఁ
కులపావనకీర్తివన్న గువ్వలచెన్నా!

కం. వెలివిద్య లెన్నియైనను
గులవిద్యకు సాటిరావు కుంభినిలోనన్
వెలకాంత లెందరున్నను
గులకాంతకు సాటిరారు గువ్వలచెన్నా!

కం. తల లెంత పెంచుకున్నన్
గులధర్మము విడిచి కన్నకూళ్లుం దిన్నన్
గలుగదు మోక్షము చిత్తము
విలయముగాకున్న బిజనవేయులచెన్నా!

కం. ఎన్నఁగల జీవరాసుల
నన్నిటి గర్భమునఁబుట్టి యట మనుజుండై
త న్నెఱిఁగి బ్రదుకవలెరా
కొన్నాళ్లిఁక నెచటనున్న! గువ్వలచెన్నా!

ఉ. వారక యాళ్వారుండు తలపై ధరియించినయంతమాత్ర న
వ్వారిజవైరితోడ సరివత్తువె యుమ్మెతపూవ! నీపసన్
వారిధు లుబ్బునో దెసలు వన్నెలఁ దేరునొ చంద్రకాంతముల్
నీరవునో చకోరములనెవ్వగ దీఱునొ తాప మాఱునో!

ఉ. పీనసరోగి నిన్నుఁ దిలపిష్టసమానము చేసినంతనే
వానివివేకహీనతకు వందుఱనేల కురంగనాభమా
మానవతీకపోలకుచమండలమండితచిత్రపత్రికా
నూనవితానవాసనల నొందుట లోకము నెన్నెఱుంగదే!

ఉ. ఎవ్వఁడ వీవు కాళ్లు మొగ మెఱ్ఱన? హంసమ; నెందు నుందువో?
దవ్వుల మానసంబునను; దాన విశేషము లేమి తెల్పుమా?
పువ్వుఁగాంచనాబ్జములు మౌక్తికముల్ గల వందు; నత్తలో?
ఘువ్వి యెఱుంగ; మన్న నహహా యని నవ్వె బకంబు లన్నియున్.

మ. ధర సత్యోత్తముఁడైన ధీరునిమనస్తాపంబు దీర్పంగ స
త్పురషానీకమ యోపుఁగాని యొకయల్పుం డోపునే తీవ్రదు
స్తరనైదాఘవిదాహతాప మడఁపన్ ధారాధరాంచద్రసో
త్కరధారావళిగాక యర్వా మగునే గండూషతోయంబులన్.

ఉ. చేతికి వచ్చుకార్య మెడనేసితి వర్థులు శత్రులైరి యిం
కేతరినైనఁ గార్యము ఘటించెదనన్న ఘటింపనీవు నీ
చేఁతగునట్టిచెయ్దముమ జేసితి వింతియకాక యింకనా
వ్రాఁతొకయింత మార్పఁగలవా గ్రహచారమ! దుర్విచారమా!

ఉ. కా దనిపించుకోఁదగదు కానిగుణంబు వహించి లోభిచే
తే దనిపించుకోఁదగదు లేనిదురాశకుఁ బోయి యిందురా
రా దనిపించుకోఁదగదు రట్టడియై కరినెక్కిదిడ్డిదూ
తే దదియెంత! తుంపెరపురీహనుమంత! నితాంతవైభవా!

చం. ఎనయఁగ హీనుదంట జలమింతయు నిల్వని పాడుగుంట నీ
చునకుఁబదార్థముంట తనుఁ జూచిసహింపనియూరనుంట లే
దనియెడుచేనిపంట వెసనాఁకటికందనివంట మంటకా
జనకసుతాభిరామ! బుధసన్నుత! శ్రీపెనుమళ్లరాఘవా!

చం. కరిగమనల్ దురాత్ములనెకాని రమింపరు హీనజాతికా
పురుషులఁగాని భూభుజులు ప్రోవరు కానలఁగాని మేఘముల్
కురియవు సత్యశౌచములకుం బెడఁబాసినవానిఁగాని యిం
దిర వరియింప దుర్వ్యయవినీతులఁగాని భరింప దెంతయున్.

చం. పిలువనికూటికిన్ వెతలఁబెట్టుధరావరుఁ డేలువీటికిన్
జలములు లేనియేటికిని సారెకు బందుగు లున్న చోటికిన్
బలువురతోటిపోటికి నృపాలురసాటికిఁ బోవరాదయా
బలవదరీ దరీకుహరభాస్వదరీయదరీదరీహరీ!

ఉ. తంత్రులులేనివీణయును దానమురాగము లేనిగీతమున్
మంత్రములేనిసంధ్యయును మానములేనితపంబు వేదవి
త్తంత్రములేనియాగముఁ బదజ్ఞతలేనికవిత్వతత్త్వమున్
మంత్రులులేనిరాజ్యము సమానము లయ్యవి దుష్ప్రియుక్తముల్

ఉ. గందపుఁజెట్టుక్రింద నురగంబు పయోనిధి బాడబాగ్ని మా
కందఫలంబుక్రింద నొకకందురుదుంప జగద్విలోకనా
నందము మేఘునందుఁ బవి నాఁచినమాడ్కి నకారణంబుగా
నుందురు దాతసన్నిధి నయోగ్యులు కొందఱు మల్లికార్జునా!

ఉ. చూతఫలావతంస! నినుఁ జూచినఁ గన్నులపండు వయ్యె రూ
పాతిశయంబునన్ బరిమళాన్విత మయ్యె దిశౌఘమెల్ల వి
ఖ్యాతియొనర్చె నీగుణము లైనను గల్గదు నాకు నెమ్మదిన్
గాతుక మెడ్డు నీహృదయకర్కశభావము చూడఁ జూడఁగన్.

శరభాంకలింగమా.

చం. పెనిమిటికిం దలారికిని బిమ్మటివారికి బంధుకోటికిన్
వనరుహనేత్ర తా వెఱచి వాకిటి కేఁగదుగాక! యాత్మ నె
వ్వని మతి పొందరాదె బలవంతపుఁ గాఁపులు వెట్టి కామినీ
జనముల నేలువారు నెఱజాణలయా శరభాంకలింగమా!

చం. పొరిఁబొరి మేఁకమాంసములు బొక్కుచు నిక్కుచు సోమయాజియై
సురపురి కేఁగి రంభకడఁ జొక్కుచు సోలుచుఁ గామయాజియై
ధరణికి డిగ్గి యిండ్లఁబడి తండులమెత్తుచుఁ గర్మయాజియై
సొరిఁదిరుగాడుకామి మిముఁ జూడఁడయా శరభాంకలింగమా!

ఉ. గారుడమంత్రసిద్ధుఁ డురగంబులచేఁ గఱపించుకొన్నఁ ద
ద్ఘోరవిషంబు లెక్కవఁట కుంభినిలో శివమంత్రసిద్ధుఁడై
జారవినోదియై విషయసంగతిఁ జెందినఁ జెందుఁగాక యా
పూరితమోహపాశములఁ బొందఁడయా శరభాంకలింగమా!

ఉ. కండలు వహ్నిదేవునకుఁ గాలినయెమ్ములు భూమిదేవికిన్
వండినకూడు కాకులకు వాతిహిరణ్యము చీర మాలకున్
నిండినసొమ్ము భూపతికి నిత్యము ప్రాణము మృత్యుదేవికిన్
మిండతెయాలు నన్యులకు మేదినిలో శరభాంకలింగమా!

ఉ. వండెడువాని సత్కవిని వైద్యుని మంత్రిని దంత్రవాదినిన్
గొండెముపల్కువాని రిపుఁ గూడినవాని ధనేశునిన్ మహీ

మండల మేలువానిఁ దనమర్మ మెఱింగినవాని నిష్టునిన్
ఖడితమాడునే నదియుగండమయా శరభాంకలింగమా.

భైరవా

చం. కలిగినవానియింట శుభకార్యముగల్గినఁ గీడుగల్గినన్
బిలువకమున్నె బాంధవులు వెల్లుగఁ బోయి తదంగ మంతయున్
దెలుపుచునుందురాతనికి, దీనునియింట శుభంబె కల్గినన్
బలుమఱుఁ బిల్చినప్పటికిఁ బల్కరుగా యెవరైన భైరవా!

చం. పరువు గ్రహింపనేర కొకపాటిదురాత్ముఁడు మించనాడినన్
సరను లెఱింగి మార్కొనక సైఁచినయంతట నైచ్య మే లగున్
అరుదుగ వచ్చుమార్గమున కడ్డముగా నొకకుక్క వచ్చి తన్
గఱచినఁ గోపగించి కరి కర్వగరాదుగదయ్య భైరవా!

గీ. ఇఱుకరాదు చేత నినుమంతని పైపైఁ
గొఱుకరాదు యినుము కొంచె మైన
పఱుకరాదు నీళ్లు నడిమికి రెండుగాఁ
బెఱుకరాదు బావి వెళ్లగిలఁగ.

ఉ. ఎక్కడి కేఁగెదో నడుగ! యేఁగెదఁ బెండ్లికి; మాడ లేవిరా?
నిక్కము నాల్గు చేఁగలవు; నీకటరా యవియేవి చూపుమీ;
యొక్కటి త్రోవలోఁ గనెద నొక్కటి కొక్కరిఁ బూటపెట్టెదన్
ఒక్కటి తప్ప నెంచెద మఱొక్కటి లే దని కొక్కరించెదన్.

సీ. పోఁకలు నమలుచు నాకులు చేకొని
నున్న మడ్గినవాఁడు శుద్ధవిధవ
ఇద్దఱు నొకచోట నేకాంతమాడంగ
వద్దఁ జేరినవాఁడు వట్టివిధవ

ఆలితోఁ గలహించి యాఁకలి కాఁ దని
వస్తున్నవాఁ డొక్క వంజవిధవ

* * *

ఉ. శ్రీకరమూర్తి! హరిగుణశేఖర! కొమ్మయమంత్రి తిక్క! నీ
రాకలుగోరుముగ్ధ కనురాగము మీఱిన మన్మథాగ్నిచేఁ
బ్రాకమైనముత్యములు భస్మములాయెను వేగ రావనా
యాకులుపోఁకలుం గలుగ నంతియె చాలును నున్నమేటికిన్.

చం. అసదృశగంధబంధుర మటంచు వడిన్ జనుదెంచి కేతకీ
ప్రసవమునందుఁ జెంది మకరందము పెందమిఁ గ్రోలలేమికిన్
దెసచెడి కుందనేమిటికిఁ దేఁటి! యరాళకరాళకంటక
ప్రసవముచే భవత్తనువు వ్రయ్యక వచ్చిన మేలు చాలదే!

మ. తవణింతున్ నుతి కాలకంఠమకుటాట్టాలప్రతోళీమిళ
త్స్రవమానామరసింధుబంధుర పయస్సంభారగంభీరవా
గ్వ్యవహారైకధురంధరత్వమున జిహ్వాలోలమత్తల్లికిన్
జవికిం దల్లికిఁ గారవెల్లికధనుర్జ్యావల్లి నీరుల్లికిన్.

మ. తవణింతున్ నుతి దైవతప్రమదదార్ఢ్యస్తోహినీసీరభృ
చ్చ్యవమానామృతశీకరాభనవ బీజప్రాంతరౌపమ్యాస
ద్భవనాజాండకు షడ్రసప్లుతసముద్యత్స్వాదుమత్తుండకున్
అవితుంగోద్భవకాండకున్ బ్రబలరేఖాదండ కాదొండకున్

ఉ. తూరుపునాటిక్షత్రియులతోరపుబాంధవలీల యద్భుత
స్ఫారవిలాస మందును వివాహమహోత్సవముల్ నిరన్నస
త్కారపరిగ్రహంబు లవిధాయకకల్పితవిద్విషత్క్రియా
వారము లన్యవర్ణజనవర్ణితహాస్యరసాలవాలముల్.

అత్తింటి కోడలు.

సీ. పొరుగిళ్లఁ గూర్చుండి ప్రొద్దు పుచ్చఁగ నేర్చె
నీలాటిరేవున నిల్వ నేర్చె
అత్తాఁడుబిడ్డల నాడిపోయఁగ నేర్చెఁ
గూర్చుండి నట్టింట గొణుగ నేర్చె
పనివేళ మూల్గుచుఁ బండుకుండఁగ నేర్చెఁ
జెంపను సున్నంబు నింప నేర్చె
పసిబిడ్డ లేడ్వంగ విసరి కొట్టఁగ నేర్చె
నొకరెండుపస్తులు నుండ నేర్చె

గీ. పెళ్లుపెళ్లన మెటికలు విఱువ నేర్చె
నెవ్వరును నాకు లేరని యేడ్వ నేర్చెఁ
బుట్టినింటికిఁ జెప్పకోఁ బోవ నేర్చె
నవుర! యత్తింటికోడలి యవగుణములు!

సీ. వాలము నులిచియు నేలఁ గాళ్లణఁచియు
ధాత్రిపైఁ బొరలియుఁ దాల్మి విడిచి
వదనంబు దెఱచియు నుదరంబుఁ జాఁచియుఁ
బెక్కుపాటులఁబడ్డఁ గుక్క కొక్క
కడిమాత్ర మన్న మాఁకలిదీఱ నిడఁబోరు
నాగంబునకుఁ బ్రార్థనంబుతోడ
కబళశతంబులు కరమున కందీయ
నాఁకలిదీఱఁగ నదిభుజించు

గీ. ఎంతవేఁడిన హీనున కెవ్వ రీరు
ఇచ్చి రేనియుఁ గడుఁ గొంచె మెచ్చు లేదు
ఘనుక కూరక యుండినఁ గాంక్షదీఱ
గురుతరార్థంబు లిత్తురు ధరణిపతులు.

గీ. పౌరుషజ్ఞానకీర్తులఁ బరఁగ సేని
వానిజన్మంబ దొక్కఁడు పూటైనఁజాలు
నుదరపోషణమాత్ర మీయుర్విమీఁదఁ
గాకి చిరకాలమున్న నేకార్యమగును.

నియోగులు.

గీ. భాగ్యవశమున బుద్ధి సంపన్నుఁ డగును
బుద్ధిబలమున నృపులకుఁ బూజ్యుఁ డగును
నృపులు మన్నింప నయకళానిపుణుఁ డగును
పూని రాజ్యము నడుపఁ బ్రధానుఁడగును.

ఉ. వ్రాలిదిగోఁ గనుంగొనుము వన్నియమీఱఁగ వ్రాలకేమి నా
వ్రాలు సుధారసాలు కవిరాజుల కెల్ల మనోహరాలు వ
జ్రాలు సరస్వతీవిమలచారుకుచాగ్రసరాలు చూడఁ జి
త్రాలు మిటారిమోహనకరాలు నుతింపఁ దరంబె యేరికిన్.

ఉ. మేదినినాథుఁ డల్గినను మించినకార్యము చక్కఁ జేయ స
మ్మోదమెలర్పఁగా గణకముఖ్యునిసఖ్యము లెస్స యెట్లనన్
ఆదటఁ గాలుఁ డల్గియు గతాయువటన్నను జిత్రగుప్తుఁ డా
'గా' దొలఁగించి 'శా' మొదట గ్రక్కున వ్రాసి సజీవుఁ జేయఁడే.

చం. హరిహరి! యేమి సాంబశివ! అయ్యొ భయంపడి పల్కనోడెదన్;
అరమరలేల పల్కఁ; భవదగ్రపురంధ్రి పెదక్క యేదయా?
సిరికిని దానికిం బడక చీఁదరయెత్తఁగఁ జింతపల్లెలో
వరకరణాలయిండ్లకడ వారక యున్నదయా యుమాపతీ!

సీ. ఎద్దుచ్చపోయంగ నేలుదై పాఱంగ
లంకించి లంకించి దాటినాడు ?

కలుగులోనూ కప్ప గట్టుగట్టు మనంగ
కట్టారి తీసుక గదిమినాడు
నాగలాపురికాడ నక్క తోర్సుకురాగ
తిరువళూరూకాడ తిరిగినాడు
ఎలుక యెదురుకురాగ నీటె చేతనుబూని
యేడాఱుబారులు యెరిగినాడు

గీ. ఔర! వీనిపరాక్రమం బద్భుతంబు
* * *
* * చిన్నపత్నూతలేంద్ర!

భారతకథనుగూర్చి చాటువులు.

ఉ. ధీరతతోడ నీరథము దీప్రగతిన్ గురురాజుసేనపై
శూరతఁ బోవనిమ్ము ననుఁ జూడుము పేర్చి తదీయయోధులన్
బేరడఁగించి యాపనులఁ బెంపెసలార మరల్పకున్న నా
పేరు కరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. సారథిగమ్మి యుత్తరుఁడ చాలు జయించెద నింద్రుడైన నా
బారికి నడ్డమైన మును బ్రహ్మలిఖించినవ్రాలు తప్పునే
ధీరత శంఖనాదమున దిగ్విజయంబును జేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. నీరజనాభ! నీవు చని నెయ్యముతో మనపాలు వేఁడఁగాఁ
గౌరవు లీక తక్కినను గాఢనిరంతరచండమండితో
దారదురంతదంతురసితాస్త్రపరంపర లేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. వారిజనాభ యెల్లిచని వాసవుఁ డడ్డమువచ్చి నిల్చినన్
వారిజబాంధవుం డపరవారిధిఁ గ్రుంకకమున్న సైంధవుం

జేరి శిరంబుద్రుంచి ధరణీస్థలికిం బలిసేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. పాఱెడుభీముఁ బట్టుకొని పట్టి శరంబున నూని నవ్వి ని
ష్ఠూరము (?) లాడినట్టి రవిసూనుని ధర్మజ! నీవు చూడఁగా
ఘోరరణంబులో నెదిరి గుండెలు వ్రక్కలు సేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. పాలడుగంగఁ గౌరవులపాలికిఁ బోవ నతండు లోభియై
పాలది యేడదో యనినఁ బాలుతెఱంగెఱింగించు భీమభూ
పాలునిపాలు తాను తనపాలిటిరాజ్యము నన్నపాలు నా
పాలు సమస్తసైన్యమని పల్కుఁ బంకజనాభ యచ్చటన్.

గోలకొండ మాలముండ పూలదండ కొత్తకుండ అనుపదములతో భారతకథకు సంబంధించునట్టు చెప్పఁబడినపద్యము—

గీ. ఓయి కురురాజ! నీకొడుకు త్తగోల
కొండవలెనుండు తక్షణ మాల ముండ దీఁకను
భండనంబున గెల్తురు పాండుసుతులు
ఉదరమునఁ బూలదండ రేకొత్తకుండ.

పాండవుల వర్తనము.

సీ. ఇభపట్టణంబున కేఁగునాఁటికి ధర్మ
రాజు పదాఱువర్షములవాఁడు
వాయుజుండు పదేను వత్సరంబులవాఁడు
పదునాలుగేండ్లు విష్వచ్చునకును
పరికింపఁ గవలకుఁ బదుమూఁడు వర్షముల్
జననీసమేతులై సౌఖ్యముండి
విద్యలు నేర్చిరి వెసఁ బదుమూఁడేండ్లు

లక్కయింటాఱునెలలువసించి
రిరవుగా నార్నెల లేకచక్రమునందు
నేఁడాది ద్రుపదుని యింటనున్కి
ఐదువత్సరములు యౌవరాజ్యంబున
నిరువదిమూడేండ్లు నింద్రపురిని
వనము నజ్ఞాతంబు చనెఁ బదుమూఁడేండ్ల
నటమీఁద ముప్పదియాఱేండ్లు
రాజ్యాభిషేకంబు రాజులెల్లను గొల్వ
ధర్మంబుతో మించి ధాత్రిప్రోపు
శ్రీకృష్ణకృపకల్మి సిద్ధసంకల్పత
నష్టోత్తరశతహాయనము లుర్విఁ

గీ. జెలఁగి పట్టంబు తుదఁబరీక్షితున కొసఁగి
సోదరులు సతి జతగూడి సొరిది దివికి
నరిగి వేడుక స్వర్గసౌఖ్యంబు గనిరి
పాండవులు వారియశ ముర్వి నిండివెలసె.

ఈశ్వరాజ్ఞ.

గీ. కర్మ మెవరికైనఁ గడఁ ద్రోవఁగారాదు
ధర్మరాజుఁ దెచ్చి తగనిచోటఁ
గంకుభట్టుఁ జేసెఁ గటకటా దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ.

గీ. కష్టవేళలందుఁ గమలాసనునకైన
ననుభవింపవలయు ననిలసుతుని
వంటపూఁటివానివలెఁ జేసె దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ.

గీ. పాటు తప్పదు సుమి బ్రహ్మాదులకు నైన
నీడుగానిచోట నింద్రతనయుఁ
చేడివానిఁ జేసిపెట్టఁడా దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ.

గీ. అనువుగానివేళ నధికుల మనరాదు
కాలమెఱిఁగి రీతిఁ గడపవలయు
విశ్వమేలునకులుఁ డశ్వశిక్షకుఁ డాయె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ.

* * *

గీ. పూర్వజన్మకృతము పోవ దెవరికైన
మాన్పరాదు దైవమాయచేత
ద్రౌపది యొకయేఁడు తగనిబాములఁ బడె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ.

తెలుఁగుభారతము.

సీ. ఆదిపర్వము వను, వరయంగ సభ నేత్ర
మారణ్య మద్రి, విరాట శరము
నుద్యోగ వారిధి, యొనరంగ భీష్మాగ్ని
శరద్రోణ, కర్ణాగ్ని, శల్య నేత్ర
సౌప్తిక మిథునంబు, సతిబాహు, ఋతుశాంతి
యానుశాసనిక మే, నశ్వమేధ
మునునాల్గు, నాశ్రమంబును యుగళంబునాఁ
బరఁగ మాసల మొండు, ప్రస్థ మొకటి

గీ. స్వర్గగమనంబు చంద్రుతో సాటివచ్చు
వెలయ నీరీతి సర్వంబు వెరసినేయ

వరుస నర్వదిమూఁట నాశ్వాసములను
దెలుఁగుభారత మలరు విస్తీర్ణమగుచు.

మృడునిఁ గనుఁగొంటి.

సీ. అర్ధంబు సత్పురుషాకృతిగాంచిన
వెండిచాయల పెద్దకొండఁ గంటి
ఆకొండపార్శ్వమం దంటిపాయఁగలేక
సగమైన యొకకుహూశక్తిఁ గంటి
ఆశక్తికుడివంక నద్రిశృంగముమీఁద
నద్భుతంబైనకాఱడవిఁ గంటి
అక్కానలోఁ గంటి నరుదైనయొకయేఱు
నయ్యేటిదరులయం దమృత మొలుక

గీ. పాఱె తడుపారు నొకపాలపాఁపఁ గంటి
యదియు నదియును నదియును నదియు నదియు
హరశిరోజూటగంగాబ్జు లగుట గంటి
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సీతాద్రియామ్యదిక్సీమభూములుగంటిఁ
జెలువైనకేదారశిఖరిఁ గంటి
ఉగ్రుని నిజకాంత నుమఁ జెంతఁ గనుఁగొంటి
మధుమాధవుని దైత్యమథనుఁ గంటి
కంటి విఘ్నేశ్వరు గణనాథుఁ గనుఁగొంటిఁ
జండభైరవుని గోస్వామిఁగంటి
ఉత్తమసంస్తుత్యు నుత్తరార్కునిఁ గంటిఁ
గాలభైరవు ఘన్నఘంటఁ గంటి

గీ. కంటి వటవృక్ష మాదిమగంగఁ గంటిఁ
గంటిఁ గేదారకుండోదకములు గ్రోలి
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. ఆలపోతుల నేని నాతనిపగవానిఁ
బెంపంగఁ జంపంగఁ బెంపుగలిగి
హాలాహలపుమందు హల్లకములవిందుఁ
గుడువంగ ముడువంగఁ గోర్కిగల్గి
ఎడమదిక్కువధూటి జడలమక్కువబోటిఁ
బొలపింప వలపింపఁ బొందుగలిగి
పచ్చియేనికతోలు ప్రాఁతకంకటికాలు
కట్టంగఁ బట్టంగఁ గణఁకగల్గి

గీ. ఎసఁగి లోకంబు లీరేడు నేలువాని
మిగులఁ బొడవైన తెల్లనిమేనువాని
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృడునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సుర లర్థిఁ గల్పప్రసూనముల్ వర్షింప
నప్సరోవనితలు నాట్యమాడ
దుందుభిధ్వానముల్ తుములంబులై మ్రోయఁ
దూర్యఘోషంబులు తొంగలింప
చేరి వసిష్ఠుఁ డాశీర్వాద మొనరింప
నల యరుంధతి శోభనంబు పాడ
వరగుణంబులనెల్ల వాల్మీకి నుతియింప
నారదమౌని గానం బొనర్ప

గీ. చెలఁగి సింహాసనంబున సీతతోడ
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టియయోధ్యరాము నే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సౌమిత్రి వేడుక ఛత్రంబు దాల్పంగఁ
బాదుకల్ భరతుండు భక్తి నిడఁగ
శత్రుఘ్నుఁ డంతలోఁ జామరంబును వీవ
సుగ్రీవుఁ డర్థితో సురఁటివీవ
అంగదుం డంతంత నడపంబు పట్టంగ
సరస ఖడ్గము విభీషణుఁడు తాల్ప
సామీరి మతిమాఱి సన్నుతి గావింప
జాంబవంతుండు హెచ్చరిక దెల్ప

గీ. అవనిజనుగూడి భద్రసింహాసనమున
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టికోదండరాము నే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సీతావధూమణి మాతల్లి భృగురామ
గర్వాపహారి మాకన్నతండ్రి
దశరథాత్మజుఁడు మాదాత విశ్వామిత్ర
మఘరక్షణచణుండు మాకుఁ గర్త
మారీచదమనుండు మాయిలు వేలుపు
కోదండపాణి మాకులగురుండు
జనకజానేత మానెనరైనచుట్టంబు
రావణహంత మాజీవధనము

గీ. కైకయీప్సితకారుండు మాకు హితుఁడు
హేమమృగచర్మశాయి మాస్వామి జలధి
బంధనుఁడు మాకు సంసారభారవహుఁడు
రామచంద్రుండు మాకు సర్వస్వ మరయ.

కం. వ్రాలా తప్పులు సెబ్రలు
చాలంగల వేను శబ్దసంగతు లెఱుఁగన్
గేలిం బెట్టక తిట్టక
పోలంగా దిద్దరయ్య బుధజనులారా!

కం. చేతప్పు నెఱుకమఱపును
నే తెఱుఁగునసైనఁ గల్గు నెవ్వరికైనన్
వ్రాఁతం దప్పులుగల్గిన
బాఁతిగ దిద్దుకొనుఁడయ్య పండితులారా!

గీ. వ్రాఁతతప్పువలన వాచకు లలుగక
తప్పుగల్గనేని తగినయెడల
వలయునక్షరములు వర్ణించి నిలుపుఁడీ
సుకవులయినవారు సురుచిరముగ.

సంపూర్ణము.

☞ ఈ గ్రంథము కావలసినవారు

"మణి మంజరి" మేనేజరు గారికి——

తిరువల్లిక్కేణి - మద్రాసు

To

The Manager, "MANI MANJARI"

Triplicane, Madras

అని దరఖాస్తు పంపుకొనవలయును.

END OF
TITLE